

**2008 KÜRESEL FİNANSAL KRİZİNİN
TÜRK KAMU MALİYESİNE ETKİLERİ**

Nagihan YILAYAZ

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Doç.Dr.Harun CANSIZ

Eylül, 2011

Afyonkarahisar

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

2008 KÜRESEL FİNANSAL KRİZİNİN TÜRK KAMU
MALİYESİNE ETKİLERİ

Hazırlayan
Nagihan YILAYAZ

Danışman
Doç.Dr. Harun CANSIZ

AFYONKARAHİSAR 2011

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “2008 Küresel Finansal Krizinin Türk Kamu Mali Yapısına Etkileri” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

16/09/2011

Nagihan YILAYAZ

TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ ONAYI

JÜRİ ÜYELERİ

İmza

Tez Danışmanı : Doç.Dr. Harun CANSIZ

Jüri Üyeleri : Yrd.Doç.Dr. Abdullah KESKİN

: Yrd.Doç.Dr. Gülsüm GÜRLER HAZMAN

Maliye Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans öğrencisi Nagihan YILAYAZ'ın (KAHRAMAN) **“2008 Küresel Finansal Krizinin Türk Kamu Maliyesine Etkileri”** başlıklı tezini değerlendirmek üzere 16.09.2011 tarihinde saat 14:00'da Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca yukarıda isim ve imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Prof.Dr. Mehmet KARAKAŞ

MÜDÜR

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZETİ

2008 KÜRESEL FİNANSAL KRİZİNİN TÜRK KAMU MALİYESİNE ETKİLERİ

Nagihan YILAYAZ

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI

Eylül 2011

Danışmanı: Doç. Dr. Harun CANSIZ

2007 yılında ABD Mortgage piyasasında başlayıp, 2008 yılına gelindiğinde ise küresel bir nitelik kazanan 2008 Küresel Finansal Krizi, ABD hükümetinin düşük gelir gruplarına, diğer bir adıyla eşik altı gelir gruplarına, yönelik olarak başlayan konut edindirme politikasının yanlış yönlendirmeler neticesinde bu gelir gruplarının borçlarını geri ödeyememesinden, köklü bazı finansal kurumların iflasına kadar derin sıkıntılar içeren bir dönemi içermektedir. 2008 yılından itibaren, krizin baş gösterdiği ABD ekonomisi olmak üzere, dünyadaki diğer tüm ekonomilerde de krizin etkileri hızla hissedilmeye başlanmıştır. 1929 yılında yaşanan krize nazaran küresel niteliği daha ağır basan 2008 Küresel Finansal Krizi, büyük ve yıkıcı etkileri ile hem gelişmiş ülkeleri hem de gelişmekte olan ülkeleri etkilemiştir.

ABD’de yaşanan krizin finansal piyasalarda oluşturduğu istikrarsızlık neticesinde, kredi piyasalarında bir daralma yaşanmıştır. Yaşanan bu küresel daralma, dünyadaki birçok ekonomide büyüme oranlarındaki düşüşler ve artan işsizlik şeklinde kendini göstermiştir. 2008 Küresel Krizinin Türkiye ekonomisine olan etkileri ise reel ekonomi ve işsizlik üzerinde görülmüştür.

Yaşanan kriz sonrası dünya ekonomileri, para ve maliye politikalarına yönelik önlemler almışlardır. Aynı şekilde Türkiye ekonomisi de, krize karşı birtakım harcama ve gelir politikalarını devreye sokmuştur.

Anahtar Kelimeler: Mortgage piyasası, küresel finans krizi, etkileri, alınan tedbirler.

MASTER THESIS ABSTRACT

2008 GLOBAL FINANCIAL CRISIS'S EFFECT OF TURKISH PUBLIC FINANCES

Nagihan YILAYAZ

AFYON KOCATEPE UNIVERSITY

THE INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

DEPARTMENT of PUBLIC FINANCE

September 2011

Advisor: Assoc.Prof.Dr. Harun CANSIZ

2008 global financial crisis, gain the global character by 2008, begins the U.S. mortgage market in 2007, started as a housing policy for low income groups in the U.S. government, another name; sub threshold income groups, includes a period that contains deep troubles as non-repayments on debts of the income groups, the bankruptcy of some well-established financial institutions as a result of the wrong referrals. Since 2008, the crisis started to be felt quickly, as emerged in U.S. economy and all other economies in the world. Crisis in 1929 compared to global financial crisis in 2008 which had preponderant global nature, affected both developed and developing countries with large and devastating effects.

A contraction occurred in credit markets because of the crisis in the U.S. that creates instability in the financial markets. This global recession shows itself as declines in growth rates and increasing unemployment over the world economy. 2008 Global Crisis's effect of Turkey's economy was on the real economy and unemployment issues.

After the crisis, world economies have taken measures for monetary and fiscal policies. In the same way, Turkey's economy also put in circuit some expenditure and revenue policies against the crisis.

Key Words: Mortgage market, the global financial crisis, effects, measures taken.

ÖNSÖZ

Hazırlamaya çalıştığım bu çalışmamda, en başından beri, engin bilgileri ve sonsuz destekleri ile hep yanımda olan değerli bilim adamı, sayın Doç.Dr. Harun CANSIZ'a teşekkür ederim. Ayrıca, çalışmam için yardımlarını ve değerli tavsiyelerini esirgemeyen sayın Prof.Dr. Abdülkadir IŞIK ile bu uzun ve meşakkatli çalışmada varlığını her zaman yanımda hissettiğim değerli eşime de teşekkürlerimi sunarım.

Nagihan YILAYAZ

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	iii
TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ ONAYI.....	iv
YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZETİ	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ	vii
TABLolar LİSTESİ.....	xii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xiv
GRAFİKLER LİSTESİ.....	xv
KISALTMALAR DİZİNİ	xvi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK VE FİNANSAL KRİZ OLGUSU

1. GENEL OLARAK KRİZ	3
2. EKONOMİK KRİZ KAVRAMI.....	4
2.1. EKONOMİK KRİZ TANIMI.....	4
2.2. EKONOMİK KRİZLERİN KAPSAMI.....	5
2.2.1. Ulusal Ekonomik Kriz.....	5
2.2.2. Bölgesel Ekonomik Kriz.....	6
2.2.3. Küresel Ekonomik Kriz.....	6
3. FİNANSAL KRİZ TANIMI	6
3.1. FİNANSAL KRİZİN GÖSTERGELERİ.....	8
3.2. FİNANSAL KRİZLERİN BENZERLİKLERİ VE FARKLILIKLARI.....	10
3.2.1. Finansal Krizler Arasındaki Benzerlikler	10
3.2.2. Finansal Krizler Arasındaki Farklılıklar	11
4. FİNANSAL KRİZ TÜRLERİ	12
4.1. PARA (DÖVİZ) KRİZLERİ	13
4.1.1. Para Krizlerinin Gelişimi	16
4.1.2. Para Krizlerinin Nedenleri.....	17

4.1.2.1. Sermaye Akımlarında Aşırılık ve Cari Açık.....	18
4.1.2.2. Sabit Döviz Kuru (Nominal Çapa)	20
4.1.2.3. Yanlış Makro Ekonomik Politikalar	21
4.1.3. Para Krizinin Teorileri.....	22
4.1.3.1. Birinci Nesil Kriz Modelleri.....	23
4.1.3.2. İkinci Nesil Kriz Modelleri	24
4.1.3.3. Üçüncü Nesil Kriz Modelleri	26
4.2. BANKACILIK KRİZLERİ.....	27
4.2.1. Bankacılık Krizlerinin Gelişimi	28
4.2.2. Bankacılık Krizinin Nedenleri	29
4.3. İKİZ KRİZLER	30

İKİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME İLE KRİZ ARASINDAKİ İLİŞKİ VE KÜRESEL NEDENLİ KRİZ ÖRNEKLERİ

1. KÜRESELLEŞME OLGUSU	33
2. KÜRESELLEŞMENİN KRİZ İLE BAĞLANTISI.....	34
3. KÜRESEL NEDENLİ KRİZ ÖRNEKLERİ	36
3.1. 1994- 1995 MEKSİKA KRİZİ	36
3.2. GÜNEYDOĞU ASYA KRİZLERİ.....	37
3.3. 1994 KRİZİ	39
3.4. KASIM 2000 KRİZİ	42
3.5. ŞUBAT 2001 KRİZİ.....	44
3.6. 2008 KÜRESEL FİNANSAL KRİZİ	48
4. KÜRESEL EKONOMİK KRİZİN NEDENLERİ.....	50
5. KÜRESEL KRİZ KARŞISINDA ALINAN ÖNLEMLER.....	54
6. KÜRESEL KRİZİN DÜNYA EKONOMİSİNE ETKİLERİ.....	56
7. KÜRESEL KRİZİN SONUÇLARI.....	63

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
2008 KÜRESEL FİNANSAL KRİZİNİN
TÜRK KAMU MALİ SİSTEMİNE ETKİLERİ

1. TÜRK KAMU MALİ YAPISI.....	65
1.1. DEVLET BÜTÇESİ	67
1.1.1. Bütçe Türleri.....	69
1.1.1.1. Merkezi Yönetim Bütçesi	69
1.1.1.2. Sosyal Güvenlik Kurumu Bütçesi	70
1.1.1.3. Mahalli İdareler Bütçesi.....	70
1.1.2. Kamu Harcamaları.....	70
1.1.3. Kamu Gelirleri.....	71
1.1.3.1. Kamu Gelirlerinin Çeşitleri.....	72
1.1.3.1.1. Vergiler	72
1.1.3.1.2. Harçlar	74
1.1.3.1.3. Resimler Ve Şerefiyeler.....	75
1.1.3.1.4. Parafiskal Gelirler.....	75
1.1.3.1.5. Mülk ve Teşebbüs Gelirleri	76
1.1.3.1.6. Para ve Vergi Cezaları	76
1.1.3.1.7. Bağış ve Yardımlar ile Özel Gelirler	76
1.2. DEVLET BORÇLANMASI	77
2. KÜRESEL FİNANSAL KRİZ ÖNCESİ TÜRKİYE	81
2.1. KÜRESEL FİNANSAL KRİZ ÖNCESİ TÜRKİYE’DE BÜTÇE BÜYÜKLÜKLERİ	82
2.1.1. Küresel Finansal Kriz Öncesi Kamu Harcamaları	82
2.1.2. Küresel Finansal Kriz Öncesi Kamu Gelirleri	86
2.1.3. Küresel Finansal Kriz Öncesi Bütçe Dengesi	90
2.2. KÜRESEL FİNANSAL KRİZ ÖNCESİ TÜRKİYE’ DE BORÇ GÖSTERGELERİ.....	92
3. KÜRESEL FİNANSAL KRİZ SONRASI TÜRKİYE.....	95
3.1. KÜRESEL FİNANSAL KRİZİN BÜTÇE ÜZERİNE ETKİLERİ	100
3.1.1. Küresel Finansal Krizin Kamu Harcamaları Üzerine Etkileri.....	100

3.1.2. Küresel Finansal Krizin Kamu Gelirleri Üzerine Etkileri.....	105
3.1.3. Krizin Bütçe Dengesi Üzerindeki Etkileri	111
3.2. KRİZİN DEVLET BORÇLARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ.....	113
3.3. KRİZİN TÜRKİYE EKONOMİSİ ÜZERİNDEKİ DİĞER ETKİLERİ	116
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	124
KAYNAKÇA.....	127

TABLolar LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 1. Para Krizleri.....	17
Tablo 2. Bankacılık Krizleri İle Para Krizlerinin Karşılaştırılması.....	32
Tablo 3. 2001-2008 Yıllarında Türkiye’de Banka Sayıları	47
Tablo 4. Dünya Ekonomisi Büyüme Rakamları.....	60
Tablo 5. 2001-2005 Yılları Arası Konsolide Bütçe Özeti-Harcama Gerçekleşmeleri.....	82
Tablo 6. Merkezi Yönetim Bütçe Büyüklükleri-Kamu Harcamaları.....	83
Tablo 7. 2001-2005 Yılları Arası Konsolide Bütçeden Yapılan Harcamalarının Gayrisafi Milli Hasılaya Oranları.....	84
Tablo 8. 2001-2007 Yılları Arası Sosyal Güvenlik Sistemi Harcamaları.....	85
Tablo 9. Mahalli İdarelerin 2001-2007 Yılları Arası Harcamaları.....	85
Tablo 10. 2001-2005 Yılları Arası Konsolide Bütçe Özeti-Kamu Gelirleri Gerçekleşmeleri.....	86
Tablo 11. Merkezi Yönetim Bütçe Büyüklükleri-Kamu Gelirleri.....	87
Tablo 12. 2001-2007 Arası Sosyal Güvenlik Sistemi Gelirleri.....	89
Tablo 13. 2001-2007 Arası Mahalli İdareler Gelirleri.....	90
Tablo 14. Konsolide Bütçe Özeti-2001-2005 Arası Bütçe Dengesi.....	90
Tablo 15. Merkezi Yönetim Bütçe Büyüklükleri-Bütçe Dengesi.....	91
Tablo 16. 2001-2005 Arası Borç Stokundaki Gelişmeler –I.....	92
Tablo 17. Borç Stokundaki Yıllık Gerçekleşmeler-II.....	93
Tablo 18. Kamu Kesimi Borçlanma Gereği/GSYİH.....	95
Tablo 19. Mali Kura Göre Bütçe Açığı ve Gerçekleşen Bütçe Açığı.....	99
Tablo 20. Kamu Giderlerinin GSYİH’ya Oranı.....	100
Tablo 21. Merkezi Yönetim Bütçe Harcamaları.....	101
Tablo 22. 2008-2009 Yılları Arası Sosyal Güvenlik Kurumuna Ait Harcamalar/GSYİH.....	103
Tablo 23. Mahalli İdarelere Ait 2008-2009 Yıllarındaki Harcamalar/GSYİH.....	104
Tablo 24. Mahalli İdarelerin Türlerine Göre Harcamaları.....	104
Tablo 25. Kamu Gelirlerinin GSYİH’ya Oranı.....	105
Tablo 26. Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri.....	106
Tablo 27. 2008-2009 Yıllarında Sosyal Güvenlik Kurumuna	

Ait Gelirler/GSYİH.....	108
Tablo 28. 2008-2009 Arası Mahalli İdarelere Ait Gelirler/GSYİH.....	109
Tablo 29. Mahalli İdarelerin Türlerine Göre Gelirleri.....	110
Tablo 30. Merkezi Yönetim Bütçe Büyüklükleri.....	112
Tablo 31. 2008,2009,2010 ve 2011 Yıllarına Ait Genel Yönetim Kapsamındaki Diğer Kurumlara Dair Borçlanma Gereği/GSYİH.....	116
Tablo 32. Cari Fiyatlarla Sabit Sermaye Yatırımları.....	118
Tablo 33. Kurulan ve Kapanan Şirket ve Kooperatif Sayıları.....	119
Tablo 34. Temel Ekonomik Büyüklükler	120

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa

Şekil 1. Finansal Kriz Sınıflandırmaları.....	13
--	----

GRAFİKLER LİSTESİ

	Sayfa
Grafik 1. Ükelere Göre Bütçe Açıkları/GSYH.....	61
Grafik 2. Kamu Net Borç Stoku/GSYH-AB Tanımlı Borç Stoku/GSYH Yıllık Gerçekleşme.....	94
Grafik 3. Yıllara Göre Dolaylı-Dolaysız Vergi Değişimi.....	108
Grafik 4. Merkezi Yönetim Bütçe Açıkları/GSYH.....	111
Grafik 5. Kamu Kesimi Borçlanma Gereği/GSYİH.....	113
Grafik 6. Kamu Borç Stoku Göstergeleri.....	114
Grafik 7. AB Tanımlı Borç Stoku/GSYH.....	115
Grafik 8. İşsizlik Oranı.....	117

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AIG	: American International Group- Uluslar arası Amerika Sigorta Şirketi
ASEAN-5	: Association of Southeast Asian Nations- Güneydoğu Asya Uluslar Birliği
ÇUŞ	: Çok Uluslu Şirket
DİBS	: Dönem İçi Borçlanma Senetleri
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
ERM	: Exchange Rate Mechanism- Döviz Kuru Mekanizması
ESA	: European system of National and Regional Accounts-Avrupa Hesaplar Sistemi
FDIC	: Federal Deposit Insurance Corporation-Federal Sigorta Mevduat Fonunun
FED	: Federal Reserve Bank
G20	: ABD, Japonya, Almanya, İngiltere, Fransa, İtalya, Kanada ve (Türkiye dahil) Diğer Bazı Gelişmekte Olan Ülkeler
GATT	: General Agreement on Tariffs and Trade – Gümrük Tarifeleri Ve Ticaret Genel Anlaşması
GOÜ	: Gelişmekte Olan Ülke
GSM	: Global System for Mobile Communications- Küresel Mobil İletişim Sistemi
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
GÜ	: Gelişmiş Ülke
GV	: Gelir Vergisi
HM	: Hazine Müsteşarlığı
IMF	: International Monetary Fund- Uluslar arası Para Fonu
KDV	: Katma Değer Vergisi
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsü
KKBG	: Kamu Kesimi Borçlanma Gereği
KMYKK	: Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu
KOBİ	: Küçük ve Orta Ölçekli İşletme
KV	: Kurumlar Vergisi
KVSH	: Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri
KVS	: Kısa Vadeli Sermaye
M2	: Money 2- Para Arzı 2
MB	: Merkez Bankası
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
MTV	: Motorlu taşıtlar Vergisi
NASDAQ	: National Association of Securities Dealers Automated Quotations
OECD	: Organisation for Economic Co-operation and Development- Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
OPEC	: Organization of Petroleum Exporting Countries –Petrol İhraç Eden Ülkeler Organizasyonu
OVMP	: Orta Vadeli Mali Plan

OVP	: Orta Vadeli Program
ÖTV	: Özel Tüketim Vergisi
SGK	: Sosyal Güvenlik Kurumu
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCMB	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TCMBNV	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Net Varlıkları
TCMBNDV	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Net Döviz Varlıkları
THY	: Türk Hava Yolları
TL	: Türk Lirası
TMSF	: Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TNCS	: Transnational Corporations- Ulus Ötesi Şirketler
TÜFE	: Tüketici Fiyatları Endeksi
WB	: World Bank- Dünya Bankası
WTO	: World Trade Organization- Dünya Ticaret Örgütü

GİRİŞ

Dünya ekonomisi, Büyük Buhran döneminden bu yana, ilk defa etkileri çok büyük ve derin nitelikte bir küresel kriz süreci geçirmektedir. Bu anlamda 1929 Krizine nazaran, yaşanan krizin küresellik özelliği daha ağır basmaktadır.

2007 yılında başlayan ve 2008 yılına gelindiğinde küresel bir boyut kazanan, ABD (Amerika Birleşik Devletleri) menşeli Mortgage piyasaları bu krizin başlıca nedenini oluşturmaktadır. 2008 Küresel Krizi, ABD hükümetinin düşük gelir grupları diğer bir adıyla eşik altı gelir gruplarına yönelik, masumane olarak başlayan konut edindirme politikasının yanlış yönlendirmeler neticesinde bu gelir gruplarının borçlarını geri ödeyememesinden, köklü bazı finansal kurumların iflasına kadar derin sıkıntılar içeren bir dönemi içermektedir.

“Eşik altı” ya da “sub- prime” şeklinde adlandırılan ve kredi geçmişi bilinmeyen bu gelir gruplarına yönelik olarak ekonomiyi canlandırma amaçlı olarak hükümet desteği verilen düşük faizli Mortgage kredilerinin zaman içinde tüketimi artırması sonucu enflasyonist baskılar da ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunun ardından alınan faiz artırımları gibi önlemler bu gelir gruplarının borçlarını geri ödeyememesine yol açmış; ancak böyle bir sorunun varlığını kabul eden, Mortgage piyasalarındaki yapısal bozuklukların farkında olan FED (Federal Reserve Bank) bu olumsuz etkileri yok edici ve kredi piyasalarını düzenleyici ve denetleyici önlemler de almamıştır. Üstelik piyasalarda var olan gerginliği azaltmak amacıyla bunlara yönelik olarak likidite sunumları yoluna gitmesi Mortgage aksaklıklarının yanında bir de likidite problemini beraberinde getirmiştir.

ABD ekonomisindeki bu nedenli bozulmaların küreselleşme etkisiyle başta Avrupa olmak üzere diğer ülkelere sirayet etmesi de kaçınılmaz olmuştur. En başta İngiltere olmak üzere Çin, Hindistan, Brezilya, Rusya gibi gelişmişlik yolundaki ülkeler de krizden nasiplerini almışlardır. ABD’den suya atılan bu taşın halka halka dünya geneline yayılması ile diğer ülkelere kıyasla etkisi zayıf da olsa, Türkiye de bu halkanın içinde yer almış ve daha çok reel ekonomi ve işsizlik üzerinde olumsuzluklara yol açmıştır.

“Batmayacak kadar büyük” olarak düşünülen ABD ekonomisinin yaşadığı bu nitelikli sorunlar, 2008 küresel krizi ile birlikte bu yaygın görüşün tekrar

düşünülmesi ve üzerinde durulması gerekliliğini ortaya koymuştur. Ayrıca bu zamana kadar ekonomide tek başına uygulanan para politikasının da eksikliği gözlemlenmiştir. Bu nedenle kriz sonrasında alınan tedbirler arasında maliye politikası araçlarının da yer alması dikkat çekicidir. İflas eden veya batma eşiğinde olan finansal kurumlara devlet tarafından yapılan müdahaleler, bir ekonomide uygulanacak politikaların ne sadece para politikası ne de maliye politikası temelli olmaması gerekliliğini de göstermiştir.

Son olarak dikkat edilmesi gereken bir husus da şudur ki, her ne kadar ABD temelli bir kriz var olsa da, ülkemiz de dâhil diğer GOÜ (Gelişmekte Olan Ülke)'lerin “bize bir şey olmaz” mantığı ile hareket etmeden, küresel nitelikteki krizin etkilerinin hafiflediği içinde bulunduğumuz bu dönemde yine de temkinli adımlar atmak ve buna yönelik politikalar uygulamakta yarar vardır.

“2008 Küresel Finansal Kriz” temelli çalışmamızın ilk bölümünde genel itibariyle ekonomik ve finansal krizin tanımlamaları yapıлып, türleri, nedenleri izah edilecek olup, ikinci bölümünde küreselleşme ile kriz arasındaki ilişki ortaya konularak, küresel kaynaklı krizler ve ülkemizin yaşadığı 1994, 2000, 2001 ve son olarak 2008 Küresel Krizinden bahsedilecek ve nihayet üçüncü bölümde de yaşanan bu küresel krizin Türk Kamu Maliyesine olan etkileri analiz edilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK VE FİNANSAL KRİZ OLGUSU

1. GENEL OLARAK KRİZ

Kriz sözcüğü, Yunanca kökenli olup, “krinein” kökünden gelen “krisis” kelimesine dayanmaktadır. Bu kelime aynı zamanda Latince de aynı anlama gelmektedir (Önder, 2001: 45). Kriz, sosyal bilimlerde çoğu kez “buhran”, “bunalım” , “birden bire meydana gelen kötüye gidiş yönündeki gelişme”, “büyük sıkıntı” kelimeleri ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır (Topallı, 2006: 4).

Ne var ki sosyal bilimler açısından kriz kavramının genel bir tanımını yapmak hiç de kolay değildir. İçinde bulunulan durumun ya da karşı karşıya kalınan olayların ne derece kriz olduğu kişiden kişiye değişebilmektedir. Herhangi bir durumu kriz olarak adlandırabilmek için krizin temel unsurları ya da özelliklerinin bilinmesinde yarar vardır:

- Kriz, önceden bilinmeyen ya da öngörülmemen bazı gelişmelerin; makro düzeyde devlet; mikro düzeyde ise firmaların ciddi olarak etkileyecek sonuçlar ortaya çıkarmasıdır. Aniden ve beklenmedik bir anda ortaya çıkan olumsuz gelişmeleri kriz olarak adlandırmak doğrudur. Yoksa normal süreç içerisinde ortaya çıkan her sorun kriz demek değildir. Kriz, bu açıdan beklenmedik biçimde ortaya çıkan “ciddi bir sorun” olarak düşünülmelidir. Rutin gelişmeler ve sorunlar krizler sorun değildir.
- Krizin en önemli özelliği, önceden tahmin edilemeyen ya da bilinmeyen bir anda ortaya çıkmasıdır.
- Krizin bir diğer önemli özelliği, kişiler ve organizasyonlar için hem bir tehlike ve tehdit oluşturması, hem de yeni fırsatlar yaratması dolayısıyla kriz tamamen negatif özellikte bir kavram değildir.
- Krizler kısa ya da uzun süreli olabilirler. Bu sürenin kısa ya da uzun olması da krize karşı alınacak tedbirlerin zamanında alınıp alınmamasına ve bu tedbirlerin uygulanmasına bağlıdır.

- Krizin bir diğere özelliği ise sirayet etkisi göstermesidir (Aktan, Şen, 2001: 1225).

Tüm bu özelliklere dayanarak denilebilir ki bir ekonomide ortaya çıkan her olumsuzluğu veya sorunu bir kriz olarak adlandırmak mümkün değildir. Örneğin bireyler, firmalar ve ülkemizin de sık sık karşılaştığı gibi devletler için de sorun olan enflasyon bir kriz değildir. Tıpkı enflasyon gibi yine konjonktürün belli dönemlerinde ortaya çıkan diğere sorunlar da stagnasyon, deflasyon ve resesyondur. Bunları da kriz olarak adlandırmak doğru değildir. Aynı şekilde devalüasyon ve revalüasyon kavramları da kriz olarak adlandırılmaz. Sabit kur rejiminde ulusal paranın yabancı paralar karşısında değerinin düşürülmesi olan devalüasyonun bir kriz olarak nitelendirilebilmesi için, bu işlemin beklenmedik bir anda ve yüksek bir kur ayarlaması ile gerçekleştirilmesi gerekir. Aksi halde hükümetlerin belli durumlarda başvurmak zorunda kaldıkları devalüasyon işlemi kriz olarak adlandırmamak gerekir. Ancak, hiperenflasyon (fiyatlar genel düzeyinin aniden ve beklenmedik bir şekilde hızla artması), depresyon (konjonktür içerisinde beklenmedik bir biçimde fiyatlardaki ani düşme dönemi) birer kriz örneğidir (Aktan, Şen, 2001: 1226).

Krizler, sektörlere (kamu sektörüne karşı özel sektör, bankacılık sektörüne karşı ticari sektör); cari hesap ve bütçe dengesizlikleri gibi akım dengesizliklerine, varlık ve yükümlülükler arasındaki uyumsuzluktan kaynaklanan stok (hisse senedi, tahvil) dengesizliklerine; borçluların kısa vadeli finansman ihtiyaçlarına ya da uzun dönemli ödeme kapasitelerine, ödünç alıcıların kısa dönemli finansman ihtiyaçlarına ya da uzun dönemli ödeme kapasitesine göre sınıflandırılabilir (Topallı, 2006: 4).

2. EKONOMİK KRİZ KAVRAMI

2.1. EKONOMİK KRİZ TANIMI

Ekonomik kriz, ekonomik yapıyı oluşturan çeşitli ekonomik mekanizmaların işlerliğini kaybetmesi şeklinde ortaya çıkar (Şen, 2009: 142). Bir başka tanımlamaya göre ekonomik kriz, ekonomide ani ve beklenmedik bir şekilde ortaya çıkan olayların makro açıdan ülke ekonomisini, mikro açıdan ise firmaları ciddi anlamda sarsacak sonuçlar ortaya çıkarması demektir (Aktan, Şen, 2001: 1226). Kibritçioğlu (2001)' na göre ise kriz, herhangi bir mal ve hizmet, üretim faktörü veya döviz

piyasasındaki fiyat ve/ veya miktarlarda, kabul edilebilir bir değişme sınırının ötesinde gerçekleşen şiddetli dalgalanmalar olarak tanımlanabilir.

Ekonomik krizler, reel sektör krizleri ve finansal krizler olarak iki başlık altında toplanabilir. Eğilmez (2009) 'e göre, bazen krizler doğrudan doğruya finansal sektörden kaynaklanabilir. Yani krizler reel kesimden başlayıp, finans kesimini vurabileceği gibi tam tersi de olabilir.

Reel sektör krizleri, mal – hizmet ve işgücü piyasalarında ciddi daralma şeklinde ortaya çıkar. Diğer bir ifadeyle, üretim miktarının azalması, tam istihdam düzeyinden uzaklaşılması, ekonomide atıl kapasitelerin oluşması ve işsizliğin artması şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Kriz kavramı hakkında genel ve yaygın bir görüş bulunmamak ile birlikte bu zamana kadar ifade edilen kriz kavramlarından yola çıkılarak denilebilir ki, ekonomik kriz, finansal krizleri de kapsamaktadır. Dolayısıyla finansal krizler ekonomik krizleri tetikler niteliktedir. Nitekim Eğilmez (2009) 'in yer verdiği şu ifadeler, bu düşüncemizi destekler niteliktedir:

“İktisatçılar, herhangi bir finansal varlığın (tahvil, bono, hisse senedi gibi) fiyatının o kâğıdın dayandığı reel varlığın gelecekteki gelir akımının üstüne çıkması hali veya balon adı verilmekte ve bu balonların yaygınlaşması ve büyümesi sonucunda bir finansal kriz çıkacağı inancı taşınmaktadır. Bilinen en büyük balon 1929 büyük dünya krizi öncesinde borsada yaşanan gelişmeyle ortaya çıkmıştır. Daha yakından örnekler arasında konut fiyatlarının şişkinliğine dayanan krizler ön plana çıkmaktadır. 1980'lerdeki Japonya krizi ve şu anda yaşanan kriz asıl olarak konut fiyatlarının şişmesine bağlı gelişmeler sonucu ortaya çıkan balonlardan oluşmuştur.”

2.2. EKONOMİK KRİZLERİN KAPSAMI

2.2.1. Ulusal Ekonomik Kriz

Küreselleşmenin henüz günümüzdeki gibi etkin olmadığı dönemlerde çoğu kriz çıktığı ülkeyi yoğun olarak etkilemekteydi. Ekonomik krizin etkisinin, krizin çıktığı ülkede daha baskın hissedilmesi ve diğer ülkelere yansımalarının minimum olduğu durum ulusal kriz olarak tanımlanabilir (Uluğ, 2008: 7). Buna bir örnek olarak, 2001 Türkiye krizini verebiliriz. Türkiye' deki bankacılık krizi Rusya ile Türkiye'ye komşu Ortadoğu ülkelerinde bazı etkiler yaratmış, ondan öteye bir sıçraması olmamıştır (Eğilmez, 2009: 52).

2.2.2. Bölgesel Ekonomik Kriz

Bazen bir ekonomide başlayan kriz, ilişkili öteki ekonomilere de sıçrayarak bir bölgesel kriz halini alabilmektedir. Bölgesel krize örnek olarak, 1997 Asya krizini verebiliriz. Bu krizde Tayland'da başlayan kriz Singapur ve Hong Kong gibi bölgenin güçlü ekonomilerine de sıçramıştır. Bunun altında yatan sebep ise, yatırımcıların o bölgeyi ayrı ayrı devletler olarak değil, bir bütün olarak görmesinden kaynaklanmıştır (Eğilmez, 2009: 53).

2.2.3. Küresel Ekonomik Kriz

Özellikle sermaye hareketlerinin serbestleşmesiyle krizler arasında sıkı bir ilişki mevcuttur. Bunda hiç kuşkusuz ki küreselleşmenin etkisi büyüktür. Tıpkı bir insanın taşıdığı hastalığı bir başka insana bulaştırması gibi, dünyanın herhangi bir yerinde meydana gelen bir olumsuzluk da bir başka ülkeye kolaylıkla sirayet edebilmektedir.

Küresel kriz, görünürde belli bir sektöre bağlı olarak ortaya çıkan; ancak hızla diğer ülkeler ve sektörler sıçrayan dünya ülkelerinin büyük çoğunluğunda sarsıcı bir şekilde hissedilen ekonomik kriz şeklinde tanımlanabilir (Uluğ, 2008: 8).

Buna, 1929 yılında yaşanan Büyük Buhran ve günümüzde etkileri henüz devam eden, 2007 yılında ABD'de Mortgage kredileri krizi olarak başlayan ve benzer nedenlerle İngiltere'ye sıçrayan ekonomik kriz örnek olarak verilebilir. Bu kriz, 2008 yılının ikinci çeyreğinde küresel bir krize dönüşmüştür. Başlangıçta bu krizin Çin, Hindistan, Rusya ve Brezilya başta olmak üzere gelişme yolundaki ülkeleri pek etkilemeyeceği düşünülürken, bu tahmin gerçekleşmemiş ve bütün ülkeler krizden etkilenmiştir (Eğilmez, 2009: 53).

3. FİNANSAL KRİZ TANIMI

Finansal krizleri incelemeyen önce iktisat yazınında finansal istikrarsızlık, finansal düzensizlik, finansal kırılganlık ve sistematik risk kavramlarının çoğu zaman birbirlerinin yerine kullanıldığı görülmektedir. Bu kavramlar genel olarak, finansal piyasalarda varlık fiyat ve miktarlarında beklenilmeyen değişimlere neden olan bozulmaların ortaya çıkma olasılığı ve tehlikesi olarak tanımlanmaktadır. Bazı durumlarda ise bu kavramlara atfedilen anlam salt finansal piyasalar ile sınırlı

kalmamakta ve ekonominin diğer kesimlerine yansıyan tüm yıkıcı etkileri de kapsamaktadır. Bu bağlamda, iktisat yazınında bu kavramlar finansal kriz kavramı yerine de kullanılmaktadır. Finansal kriz kavramı ise, bankacılık, döviz, dış borç, sermaye hareketleri ve ödemeler dengesi ilişkilerinden doğan ve yine aynı sonuçları doğuran krizler olarak tanımlanabilir (Girdap, 2007: 51).

Finansal krizler hakkında Paul Krugman, krizin çok farklı nedenlerden ortaya çıkabilmesi nedeniyle belirli bir tanımının bulunmadığını öne sürerken, Sebastian Edwards ise finansal krizleri paranın değerindeki düşüşe ve uluslar arası rezervlerin ciddi biçimde tüketilmesine bağlamışlardır. Schwartz, gerçek olmayan finansal krizler ile gerçek finansal krizler arasında ayırım yapma felsefesini benimsemiştir. Gerçek olmayan finansal krizler, başlangıçta aşırı iyimser beklendiğinin belirsizliğe dönüşmesiyle, sadece servet kaybına neden olmaktadır. Schwartz, bu servet kaybının finansal kriz manasına gelmeyeceğini ileri sürmektedir. Dolayısıyla Schwartz, varlık fiyatlarındaki aşırı düşme ve reel kesimindeki artan iflaslara karşın, bir bankacılık paniğinin veya para arzında ciddi bir azalma potansiyeline sahip olmayan finansal gelişmelerin gerçek finansal kriz olarak dikkate alınmaması gerektiğini ileri sürmektedir (Çinko: 326).

Mishkin' e göre finansal kriz, verimli yatırım olanaklarına sahip finansal piyasaların ahlaki tehlike ve ters seçim problemlerinin gittikçe kötüleşmesi nedeniyle, fonların etkili biçimde kanallara edilememesi sonucu ortaya çıkan doğrusal olmayan bozulmalardır. Bir başka tanımlamaya göre, söz konusu kavram, genel olarak herhangi bir mal, hizmet, üretim faktörü veya finans piyasasındaki fiyat ve/veya miktarlarda kabul edilebilir bir değişim sınırının ötesinde gerçekleşen şiddetli dalgalanmaları ifade eder (Gedikli, 2009: 30).

Döviz ve hisse senedi piyasaları gibi finans piyasalarındaki şiddetli fiyat dalgalanmaları veya bankacılık sisteminde bankalara geri dönmeyen (batık) kredilerin aşırı derecede artması sonucunda yaşanan ciddi ekonomik sorunlar olarak kabul edilebilir (Kibritçioğlu, 2001: 175).

Finansal sektör krizi, mali sektör krizi olarak da adlandırılmaktadır. Burada mali sektör deyimleriyle kastedilen bankalar, sigorta şirketleri, leasing, faktoring şirketleri, yatırım fonu yönetimi şirketleri gibi kuruluşların bulunduğu sektördür. Bu

tür krizler daha çok bankacılık sektöründeki paniklere ya da dövizlere yönelişle doruk noktası ile devletlerin veya kuruluşların borçlarını ödeyemez noktaya gelmesine kadar ulaşmaktadır. Örneğin, bankaların yaptıkları yanlış yatırımlar sonucunda uğradıkları zararlar sonucunda batmaları bir mali (finansal) sektör krizinin tipik bir görünümüdür (Eğilmez, 2009: 51).

3.1. FİNANSAL KRİZİN GÖSTERGELERİ

Finansal krizlerin başlamasından çok az önce ilgili ülke ekonomilerinde birbirine çok benzeyen sorunlar görülmektedir. Genel olarak sermaye girişlerinde dalga şeklini alan artışlar ve kredi yaratma mekanizmalarının genişlemesiyle birlikte ekonomik aktivitelerdeki sürekli bir patlamanın ardından bir durgunluk oluştuğunda, finansal krizler ortaya çıkmaktadır. Bankacılık sektöründeki ahlaki risk problemleri, gizli veya açık mevduat garantileri ve zayıf denetim kredi akımlarındaki artış şiddetlendirmektedir. Krizler ulusal paranın aşırı değerlenmesi, ihracatın azalması ve finansal aktif fiyatlardaki sürekliliği olmayan ve aniden gelişen türdeki artışların patlaması ile aynı zamanda ortaya çıkmaktadır (Çinko: 327).

Finansal krizlerle ilgili iki tür göstergeden söz edilebilmektedir. Bunlar, ülke koşullarının yatırım riskinin arttığını gösteren ve bu nedenle finansal bir krizin doğacağı konusundaki beklentileri besleyen ön göstergeler ile yaşanan krizlerin boyutları hakkında bilgi veren temel göstergelerdir. Finansal krizlerin doğacağına dair ön göstergelerin başında reel kurun aşırı değerlenmesi, M₂ (Money 2) para arzının uluslar arası rezervlere olan oranında ve/veya cari açıkların milli gelire (GSMH' ya) oranında aşırı yükselmeler gelmektedir (Eren ve Süslü, 2001: 662). Bunların dışında IMF (International Monetary Fund) tarafından benimsenen diğer öncü göstergeler, kısa vadeli sermaye hareketleri, kredi genişlemesi, enflasyon, ihracat hacmi, bütçe açığı, kamu harcamaları, bankaların döviz pozisyonları, bankaların tahsili gecikmiş alacakları, yurt içi faiz oranları, iç-dış faiz farkı, borsa endeksleri olarak özetlenebilir (Erdoğan, 2006: 9).

Gelişen ülkeler genelde sabit döviz kuru uyguladıklarından, yerli paranın reel olarak belli bir düzeyin üzerinde değer kazanması kriz beklentilerinde önemli bir faktördür. Ulusal paranın bir yıl içerisinde en azından %10 değer kazanması spekülasyonlar için ekonominin fazla ısındığının göstergesi olmaktadır. Kriz

göstergesinde dikkate alınan bir diğer gösterge M₂ para arzının uluslar arası rezervlere olan oranıdır. Bu oranın yüksek olması, kendi kendini besleyen krizlerin ortaya çıkma olasılığını artırmaktadır. Sermaye hareketlerinin yoğun olduğu bir ekonomide dikkat edilmesi gereken diğer bir gösterge cari açıkların GSMH (Gayri Safi Milli Hasıla) oranı olmaktadır. Bu oranın %4'ü geçmesi durumunda, ülkenin finansal kriz açısından tehlikeli bölgeye girmiş olduğu kabul edilmektedir. Temel göstergeler ise, döviz kurlarındaki büyük dalgalanmalar, gecelik faizlerde yaşanan aşırı yükselmeler ve döviz rezervlerindeki önemli miktarda azalmalardır (Eren, Süslü, 2001: 663).

Topallı (2006) 'ya göre ise, finansal kriz sinyalleri; beklenen enflasyon oranındaki artışlar, faiz oranında yükselişler, finansal piyasalardaki belirsizlikler, menkul kıymet piyasasında banka ve firmaların borçlarında görülen bozulmalar, bankacılık sektöründeki panikler, menkul kıymet borsasındaki ani düşüşler ve para ikamesinin hızlanması olarak belirtilmiştir. Mishkin, bankaların ödemeler dengesindeki bozulmaların, faiz oranlarındaki yükselmelerin, varlık piyasalarındaki fiyat düşüşlerinin ve belirsizliğin artmasının ters seçim ve ahlaki tehlike problemlerini kötüleştirerek döviz kuru krizine neden olacağını ifade etmiştir. Döviz kuru krizi, ters seçim ve ahlaki tehlike problemlerini daha kötüleştirerek ekonomik faaliyetlerde düşüşe ve bankacılık krizine sebep olmaktadır. Bankacılık krizi ise, ters seçim ve ahlaki tehlike problemlerini daha da artırarak ekonomik faaliyetleri azaltmaktadır.

Finansal krizlere yol açan birtakım göstergelerin belirlenmesinde ülke ekonomileri arasında farklar bulunmaktadır. Dolayısıyla, bu göstergeler ortaya konulurken her bir ekonomi kendi içerisinde mikro temelde değerlendirilmekte ve makro unsurlar da hesaba katılarak analiz yapılmaya çalışılmaktadır. IMF bazı göstergeleri birçok ülkede test etmiş ve bunların içinden birkaçını erken uyarı sinyalleri olarak kabul etmiştir (Erdoğan, 2006: 9).

3.2. FİNANSAL KRİZLERİN BENZERLİKLERİ VE FARKLILIKLARI

Krizler, kimi zaman farklı bölge ve coğrafyalarda ve hatta farklı dönemlerde ortaya çıksalar da başka başka çevrelerde yaşanan bu krizlerin birtakım ortak yönleri

ve farklılıkları mevcut olabilmektedir. Fakat ortaya çıkan bu krizlerin ne zaman oluşacağına dair kesin bir öngörü olmamakla birlikte, bir ekonomide yaşanacak bir kriz; ancak belli başlı birtakım sinyallerin ve göstergelerin varlığı halinde tahmin edilebilecektir.

3.2.1. Finansal Krizler Arasındaki Benzerlikler

18.yy' da krizler genel olarak, harp, mali spekülasyon ve kıtlık gibi istisnai olaylara bağlı olarak meydana gelirken, 19.yy' dan itibaren ise krizler, kapitalist ekonomilere özgü olarak kendini göstermeye başlamıştır (Metinsoy, 2010: 21). 20. yy' da ise dünya ekonomi tarihinde görülen krizler, nitelik olarak birbirinden önemli ölçüde farklılaşma göstermektedir. Bu yüzyılın başlarında ülkeler arasında mal ve hizmet ticaretinin sonraki yıllara kıyasla fazla olmadığı dönemlerde meydana gelen krizler, daha çok ulusal ölçekte kalmakta, ya talep yetersizliği nedeniyle işsizliğe ve durgunluğa yol açmakta ya da talep fazlası yoluyla enflasyona ve ekonomik genişleme ile sonuçlanmaktaydı (Toprak, 2001: 855).

Ülkeler arasında hammadde ve yarı mamul madde başta olmak üzere, mal ve hizmet ticareti arttıkça krizler bu defa enerji krizi, petrol krizi şeklinde görülmeye başlanmıştır. Petrol şokları bunun en iyi örneğini teşkil etmektedir. 1980'lere gelindiğinde, ülkeler arasında bir yandan mal ve hizmet akımlarının önündeki engeller kaldırılıp, ülkeler arasında başta kota ve tarifelerin olmadığı tam bir serbest ticaret hedeflenirken, diğer yandan üretime yönelik sermaye yatırımı ve finans piyasalarına yönelik sermaye akımlarının önündeki engeller de kaldırılmaya başlanmıştır. Elektronik ve haberleşme teknolojisindeki baş döndürücü gelişmeler finans sermayesinin ülkeler arasındaki dolaşımını çok kolaylaştırmıştır. Ancak bu gibi gelişmelere uyum sağlayamamak da krizlere neden olmuştur (Toprak, 2001: 855).

1990'lı yıllarda finansal serbestleşme hareketleri neticesinde ülkeler yine krizlere maruz kalmışlardır. Toprak (2001)' e göre, 1990'lı yıllarda krizler büyük ölçüde, Türkiye, Arjantin, Meksika, Tayland, Malezya, Endonezya gibi ülkelerde ortaya çıkmıştır. Kriz yaşayan ülkelerin diğer bir ortak yanı ise ayarlanabilir sabit döviz kuru veya tam sabit döviz kuru uygulamasına geçmeleridir. Kriz sonrasında Malezya hariç diğer tüm ülkeler dalgalı kura geçmişlerdir. Kriz yaşayan bütün

ülkelerde sıkı para ve maliye politikası uygulanmış, kamu harcamaları düşürülmüş, vergiler artırılmıştır.

1990'lı yıllardaki krizlerin bir diğer benzerliği ise, krizden etkilenen ülkelerin finansal sistemlerindeki ve düzenleyici mekanizmalarındaki yetersizlik ve zayıflıktır (Metinsoy, 2010: 21).

3.2.2. Finansal Krizler Arasındaki Farklılıklar

Finansal krizlerin farklılıklardan ilki, 1930'lu yıllardaki krizin, dünya ölçeğinde reel ve finansal piyasaları etkileyen global nitelikli olmasına karşı, 1980 ve 1990'lı yıllardaki krizlerin bölgesel nitelikli oluşlarıdır. Bir diğer farklılık, sözü edilen bu üç dönemde de değişik finansal araçların belirleyici bir rol oynamasıdır. Buna göre:

- 1920'lerde uluslar arası sermaye hareketlerinin hakim finansal aracı, başta ABD'de olmak üzere, devlet tahvilleridir. Bu dönemde, uluslar arası sermaye akımlarının, 12 büyük ülkenin GSYİH (Gayri Safi Yurt İçi Hasıla)'ya oranı %6' ya çıkmıştır. Bu sırasıyla 1960'da ve 1990'da %1 ve %2'dir.
- 1970 ve 1980'lerde ise tahviller yerini banka finansmanına bırakmıştır. Örneğin, 1973–74 Petrol Krizinin en önemli etkilerinden biri, Petrol İhracatçısı (OPEC- Organization of Petroleum Exporting Countries) ülkelerin cari işlemler fazlalarını Batı ülkelerin ticari bankalarına yatırmaları ve bu bankaların da söz konusu fonları petrol ithalatçısı ülkelere kredi olarak kullandırmalarıdır.
- 1990'lardaki krizin belirgin niteliği ise, hisse senedinin yaygınlaşmasıdır. Özellikle ABD'de hayat sigortası şirketleri ve emeklilik fonlarının yaygınlaştırılmasıyla çeşitlenen uluslar arası portföy yatırımları, giderek yaygınlaşan deregülasyon ve liberalizasyon uygulamaları bir yanda, gelişmiş ülkelerde faiz oranlarının düşmesi diğer yanda, başta Latin Amerika ve Doğu Asya ülkeleri olmak üzere yükselen piyasa ekonomilerine akmaya başlamıştır (Yay, 2001: 1234).

Krizler arasındaki üçüncü farklılık ise, 1930'lu yıllardaki krizlere borç veren ülkelerin hükümet ve Merkez Bankası yetkilileri çok az müdahale ederken; 1980 ve 1990'lı yıllarda krizler, borç veren ülkelerin bankacılık sistemlerinin yaşadığı risk nedeniyle, gelişmiş ülkeler ve başta IMF olmak üzere uluslar arası kuruluşların çabuk ve etkili müdahalelerde bulunmalarıdır (Yay, 2001: 1235).

Dördüncü farklılık ise, krizlere karşı borçlu ülkelerin nasıl tepki verdikleri ile ilişkilidir. Buna göre:

- 1930'larda mal ve finans piyasalarının çökmesinden sonra sermaye ithal eden ülkeler, yabancı fonlar olmadan yaşamaya, ithal ikamesi politikalarıyla ülkenin yabancı piyasalara/sermayeye bağımlılığını ve dış yükümlülükleri azaltmaya çalışmışlardır.
- 1980'lerde ise ithal ikameciliği etkisini yitirmiş, devletin borçlanma olanaklarının azalması nedeniyle, gelişmekte olan ülkeler, daraltıcı maliye/bütçe politikalarıyla bazı mali düzenlemelere başvurmuşlardır.
- 1990'lı yıllarda ise, yabancı sermaye akımları daha çok özel ve yarı kamusal işletmelere yöneldiğinden ve hükümetler eskisi kadar yabancı fonlara başvurmadıklarından, daraltıcı maliye politikalarından çok yabancı sermaye girişlerini sterilize etmek için daraltıcı para politikasına yönelmişlerdir.

Son farklılık ise, krizlerin çözümlenmesine ilişkindir. Ödemeler dengesi krizinde geleneksel çözüm, devalüasyonla birlikte sıkı para ve maliye politikaları iken, finansal krizlerdeki geleneksel çözüm, para arzının genişletilip, faiz oranlarının düşürülmesidir (Yay, 2001: 1236).

4. FİNANSAL KRİZ TÜRLERİ

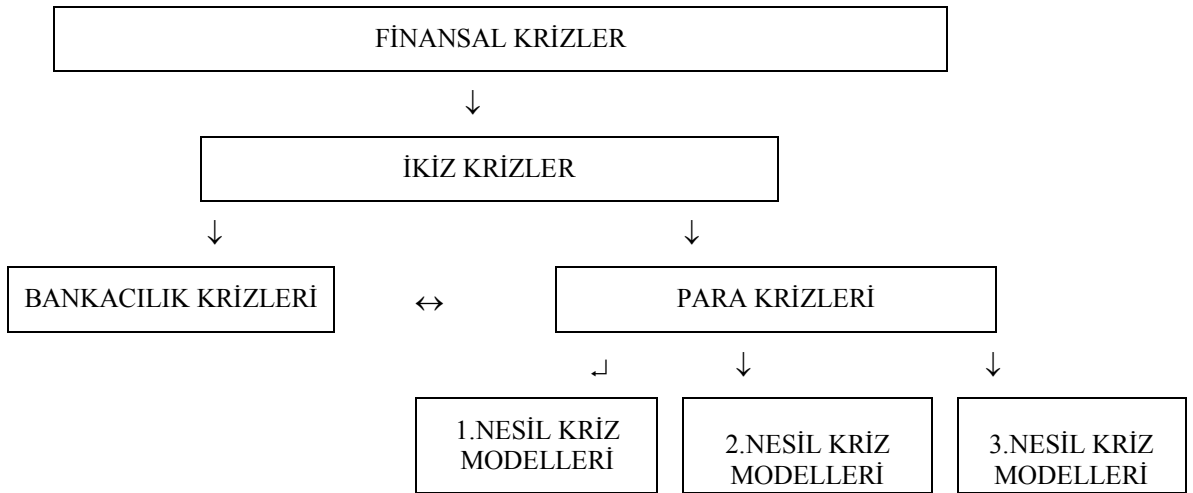
Finansal kriz denilen kavram, bünyesinde bir veya daha fazla kriz çeşidini içeren kompleks bir yapıdan ibarettir. Bununla birlikte, kriz ekonomideki tüm makro temellerin bozulmasını içerecek şekilde çok geniş kapsamlı olabilmektedir. Literatürde çeşitli finansal kriz gruplandırmaları söz konusudur. Örneğin, Feldstein finansal krizleri dört başlığa ayırmıştır (Erdoğan, 2006: 18):

- Cari hesap krizleri,

- Bilanço krizleri,
- Banka paniklerinin neden olduğu para krizleri,
- Sirayet krizleri ve irrasyonel spekülasyon.

IMF, krizleri, para, bankacılık, dış borç krizleri olarak üçlü bir genel ayrıma tabi tutmuştur (Gedikli, 2009: 36). Ancak, birbirleriyle olan etkileşimleri ve görülme sıklıkları açısından, birçok çalışmada para ve bankacılık krizleri üzerinde daha çok durulmuştur. Para krizleri ile bankacılık krizlerinin bir arada ele alındığı krizlere ikiz krizler adı verilmektedir. Para krizleri ise zaman içerisinde benzer nitelik gösteren krizlerin varlığı nedeniyle, birinci nesil, ikinci nesil ve üçüncü nesil kriz modelleri şeklinde sınıflandırılmıştır. Tüm bu sınıflandırmalar aşağıdaki şekilde gibidir.

Şekil 1. Finansal Kriz Sınıflandırmaları

Kaynak: Erdoğan, 2006: 19

4.1. PARA (DÖVİZ) KRİZLERİ

Finansal piyasaların hızla serbestleşmesi sonucu en sık karşılaşılan kriz türlerinden biridir. Öyle ki dünya savaşlarından önce paranın bağlandığı bir altın standardının olması ve savaşlardan sonra bu standardın biraz değiştirilerek dolaylı biçimde devam etmesi nedeniyle paranın mobilitesinin kısıtlanmış olması dolayısıyla 1970’lerde Bretton Woods adı verilen bu sistemin kırılmasıyla birlikte bir belirsizlik durumu ortaya çıkmıştır (Erdoğan, 2006: 29). Bu istikrarsızlığın kaynağında mümkün olmayan üçlü teorisi (impossible trinity) yatmaktadır. Buna göre, finansal

piyasaların entegre olduğu bir ortamda sabit döviz kuru ile bağımsız para politikasının bir arada olması imkânsızdır. Bu doğrultuda finansal Pazar entegrasyonu sürecinde ekonomileri daha önce liberal bir yapıya sahip olmayan ülkeler bu sürece ciddi problemler yaşamıştır ki para krizi bu problemlerin başında gelmektedir (Tay, 2007: 38).

Para krizleri ile ilgili ilk çalışmalar, temeli Salant ve Handerson'un altın piyasaları için bir tavan fiyatı belirlendiğinde, bir fiyatın spekülâtorlerin saldırıları sonucu aşığılanacağı dolayısıyla hükümetin böyle bir tavan fiyatı uygulayacaksa elinde bir miktar rezerv olması zorunluluğunu ve bu rezervi böyle bir saldırıda kullanması gerektiğini belirten Krugman tarafından Birinci Model para krizlerine uyarlaması ile ortaya çıkmıştır (Gedikli, 2009: 37).

Para krizleri, para otoritesi tarafından tutulan döviz rezervlerinde ortaya çıkan önemli değer kayıpları ve sermaye akımında keskin düşüşleri ifade eder. Bir para krizi basit olarak, paranın önemli bir miktarda devalüasyonu olarak tanımlanabilir (Öztürk ve Gövdere, 2010: 380).

Para krizi bir ülke parasının devalüasyon oranının bir önceki dönem devalüasyon oranından daha yüksek olması ile tanımlanabilir. Para krizlerinin sabit döviz kuru sistemlerinde, ülkenin dışsal dengesizliklerinin ulusal paranın aşırı değerlenmesine yol açmasıyla meydana geldiği, bu krizlerin söz konusu ülke ile mal ve sermaye piyasaları kapsamında bağlantısı olan ve olmayan diğer ülkelere de bulaştığı gözlenmektedir (Girdap, 2007: 51–52).

Para krizlerini, ödemeler dengesi krizi ve döviz kuru krizleri şeklinde sınıflandırmak da mümkündür. Sabit kur uygulayan ülkelerde döviz rezervlerindeki azalma önem kazanmakta ve para krizleri ödemeler dengesi krizleri olarak adlandırılmaktadır. Esnek kur sistemi uygulayan ülkelerde ise, para krizleri döviz kuru krizi olarak adlandırılarak kur değişmelerine dikkat çekilmek istenmektedir (Topallı, 2006: 8).

Para krizini oluşturan sürecin başlangıcı, ulusal paraya yönelik olan spekülâtif saldırının yön değiştirerek dövize yönelmesi olup, yön değiştirme eğilimini belirleyen en önemli unsur ise dış ödemeler bilançosunun bozulması ve/veya rezervlerin tükenmek üzere olduğu beklentisinin dövize olan talebi hızlandırması,

diğer yandan da ÷lke otoritelerinin uluslar arası rezervlerin hacmini artırarak ve/veya faiz oranlarını yükselterek ÷lke parasını savunmaya yönelmesidir. Döviz talebindeki hızlı artış, bu arada resmi rezervlerdeki erimeye rağmen durdurulamazsa; beklenmeyen ve istenmeyen boyutta bir devalüasyona yol açarak, döviz borçlusu olan yerli aktörlerle yerli paradan alacaklı olan yabancı aktörler büyük zarara uğrarlarsa, bu da bir para krizi olarak ifade edilebilir (Gedikli, 2009: 38).

Kibritçioğlu (2001)' na göre, Para (döviz) krizlerinin belirleyicileri Şu beş grup altında toplanabilir:

- Zayıf makroekonomik göstergeler ve hatalı iktisat politikaları,
- Finansal alt yapı yetersizliği,
- Ahlaki tehlike ve asimetrik bilgi,
- Piyasadaki kreditorlerin ve uluslar arası kuruluşların hatalı his ve sezgileri,
- Beklenmedik olay ve tesadüfler.

Para krizi ortaya çıktığında ekonomik birimler genellikle aynı davranış biçimlerini sergilemektedirler. Mali sıkıntı ve borç kısılacından kurtulmak isteyen ÷lkeler döviz kazanmak amacıyla ya mallarını dış piyasada ucuza satmaya başlayacaklar ya da dış piyasalardan yüksek faizlerle borçlanmak zorunda kalacaklardır. Ülke mallarının ucuza satılması ÷lke gelirinun düşmesine ve büyümenin olumsuz etkilenmesine sebep olacaktır. Diğer taraftan, yüksek faizle alınan borçlar krizin ani etkilerinin azalmasına sebep olacak; ancak bu sefer de ya yüksek faiz yükü nedeniyle piyasaları borç krizine sürükleyecek ya da ÷lkeyi özellikle siyasi dış baskılara açık hale getirecektir (Gedikli, 2009: 39).

Gedikli (2009), para krizleri genellikle spekülâtif atakla sonuçlanır. Bir para krizinin finansal krizden ayrılan kısmı, krizin ödemeler dengesinde ortaya çıkmasıdır. Bir para krizi söz konusu olduğunda, mali otoriteler kamu bütçe kısıtlarını karşılaması için vergiyi ayarlamaya çalışırlar. Bu durumda enflasyonla mücadelede, fiyat istikrarının sağlanması için aktif bir para politikasına ihtiyaç vardır. Aktif bir maliye politikası astlında, ilk aşamada oluşan fazla kamu borcunun, maliye politikası izleyerek enflasyonun ilk aşamasında bütçeyi dengelemesi

sağlanabilir ama bu durum istenilen fiyat istikrarını sağlamayacaktır. Bu nedenle para krizlerinin ekonomi üzerinde, hâsılanın azalması, işsizliğin artması ve bankaların çökmesi şeklinde olumsuz ve derin sonuçları vardır.

4.1.1. Para Krizlerinin Gelişimi

2. Dünya Savaşı öncesinde dünyada esnek kur rejimi uygulanmaktaydı. Bu rejimin bir takım sıkıntılarının ortaya çıkması neticesinde, 1945 yılında Bretton Woods’ da yapılan antlaşma ile White Planı benimsenerek döviz kurları belirli paritelerle Amerikan dolarına sabitlenmiş, dolayısıyla sistemi Amerikan dolarının finanse ettiği bir sabit kur rejimi ve sistemin çevriminin de altınla sağlandığı bir model uygulanmıştır. Bu model 1950 ve 1960’lar süresince iyi işlemekle birlikte, sistemi finanse eden ülkenin yaşamış olduğu büyük kamu açıkları ve bazı ülkelerin bu durumu görüp altın üzerinde spekülasyon yapması neticesinde 1973 yılında sabit kur sisteminden vazgeçilmiş, serbest kur rejimine geçilmiştir (Erdoğan, 2006, 31).

1980’li yılların sonlarına kadar pek çok döviz krizi yaşanmıştır. Örneğin Meksika, 1976, 1982 ve 1986’da üç kez para krizi yaşamıştır. 1976 ve 1982 krizlerinde hükümetin aşırı harcamaları etkili olurken, 1986 yılında petrol fiyatlarındaki düşüş etkili olmuş ve her üç kriz de yüksek oranlı devalüasyonla son bulmuştur (Gedikli, 2009: 40).

1980’lerin başlarında Washington Uzlaşması ile hız ve yön verilen finansal küreselleşme, çoğunlukla gelişmekte olan ve az da olsa gelişmiş ülkelerde yaşanan iktisadi kriz sayısını belirgin bir şekilde arttırmıştır (Gedikli, 2009: 41). Şişman (2006)’ a göre, Washington Uzlaşması, diğer bir söyleyişle ABD’deki finans kapital üçlüsü olarak bilinen, Ulus Ötesi Şirketler (TNCS- Transnational Corporations), ABD Hazinesi ve Wall Street kuruluşlarının bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Bu uzlaşmanın uygulayıcıları ise, IMF, Dünya Bankası (WB-World Bank) ve Dünya Ticaret Örgütü (WTO- World Trade Organization)’ dür.

Özellikle GOÜ’ lerde yaşanan para krizleri bir ülkeden diğerine bulaşma etkisi göstermektedir. 1990’lı yıllar ve sonrasında ise 1992–93 Avrupa Döviz Kuru Mekanizması Krizi (ERM), 1994–95 Latin Amerika Krizi, 1997 Güneydoğu Asya Krizi, 1998 Rusya ve Brezilya krizleri, 2000–2001 Türkiye ve Arjantin krizleri yaşanmıştır.

Tablo 1. Para Krizleri

FİNLANDİYA	1992	MALEZYA	1997
İTALYA	1993	FİLİPİNLER	1997
NORVEÇ	1992	SİNGAPUR	1997
İSPANYA	1993	GÜNEY KORE	1997
İSVEÇ	1992	TAYVAN	1997
TÜRKİYE	1994	TAYLAND	1997
İNGİLTERE	1992	ARJANTİN	1995
HONG KONG	1997	BREZİLYA	1995
ENDONEZYA	1997	MEKSİKA	1994
JAPONYA	1997	VENEZUELA	1995

Kaynak: Erdoğan. B. , 2006: 31

4.1.2. Para Krizlerinin Nedenleri

Para krizlerini öngörebilmeyi zorlaştıran temel nedenler ise içsel bir takım problemlerden kaynaklanabileceği gibi, küreselleşme ile önünde durulamaz hale gelmiş olan sermaye hareketlerinden de ileri gelebilmektedir. Sermaye hareketlerinde yaşanan hızlı ve yüksek miktarda giriş çıkışlar ekonominin dengesini bir anda alt üst edebilmektedir. Sermaye akımlarında yaşanan bu hareketlilik, dış ticaret açığı, cari açık ve ödemeler bilançosu dengesi problemleri yaşayan ülkelerde çok ciddi problemlere yol açabilmektedir (Gedikli, 2009: 54).

Para krizlerinin nedenlerinden bazıları, tamamen ülke ekonomisinin yönetiminden sorumlu karar verme birimlerinin hatalarından kaynaklanmaktadır. Yanlış makroekonomik kararlar, cari açığın önlenmesi için yeterli tedbirlerin alınmaması ve döviz kuru politikalarında yapılan kritik hatalar para krizlerinin diğer

kaynaklarını oluşturmaktadırlar. Son yıllarda yaşanan kriz deneyimlerinin ülkesel özelliklerinin mevcudiyetine rağmen, bu deneyimlerin göz ardı edilemeyecek sonuçları, henüz birçok ülkenin finansal piyasalarında yeterince derinliğin oluşmamış olması ve hali hazırda bu sistemin zaaflarından yararlanmak isteyen bazı ülke ve kurumların bulunması, bu krizlerin ardında yatan nedenlerin anlaşılmasını önemli kılmaktadır (Gedikli, 2009: 55).

4.1.2.1. Sermaye Akımlarında Aşırılık ve Cari Açık

Sermaye akımlarında hareketlilik günümüzde hala geçerliliğini koruyan bir olgudur. Zira ülkeler, bu hareketlilik sayesinde sermaye yatırımlarını aktardıkları ülkenin de faizlerinin yapısı itibariyle yüksek olmasından yararlanarak yüksek getiri elde etmektedirler. Daha önceki ifadelerde de yer verildiği üzere, sermaye hareketliliği özellikle 1970’li yıllarla birlikte Bretton Woods sisteminin yıkılması ve dolayısıyla dış ticaret ve sermaye hareketlilikleri üzerindeki kısıtların kaldırılmasıyla piyasalarda daha serbest bir dolaşım sağlanmıştır. Zaman içerisinde çok uluslu şirketlerin yatırımları ve GOÜ’lerin de kalkınma hedefleri neticesinde sermaye hareketliliği iyiden iyiye hız kazanmıştır. Gedikli (2009)’ye göre sermaye hareketliliğinin arttığını gösteren bir diğer önemli neden ise üretim faktörlerinin bolluğudur ki, bunların en önemlisi ucuz işgücü, Kore, Hong Kong, Tayvan ve Singapur gibi ülkelerde rahatlıkla temin edilebildiğinden, bahsi geçen ülkeler yabancı sermayeyi çokça çeken ülkeler olmuşlardır.

Ancak, ülkelere giren bu denetlenmeyen hareketliliğin sonu para krizleri ile sonuçlanmaktadır. Erdoğan (2006)’ya göre, kısa vadeli bir sermaye hareketinin bir para krizine dönüşmesi şu şekilde ortaya çıkmaktadır:

“Sermaye akımının girdiği ülkeye ödünç veren yatırımcılar ülkenin makro ekonomik ortamında siyasi istikrarsızlık, çevrilmesi çok zor bir borç yükü gibi bir belirsizlik ortamı görmeye başlarsa ilgili ülkedeki fonlarını hemen dövizde çevirip ülke dışına çıkarmaktadırlar. Merkez Bankası elinde yeterince döviz varsa en son borç merci olarak piyasayı fonlayabilir. Ancak Merkez Bankasının piyasayı yeterince fonlayacak kadar döviz yoksa bir devalüasyon mecburiyeti ile karşı karşıya kalınır ve ülkenin para biriminin değeri düşürülür. Bu noktada yabancı para cinsinden borçlanmış olan finans kuruluşları da borçlanma maliyetlerinin artması neticesinde bir yıkım yaşar”.

Kısa vadeli borçlanma ile büyüme ve uzun vadeli yatırımları finanse etmenin maliyetleri en son olarak Asya krizinde görüldüğü gibi çok yüksek olabilmektedir. Bu olumsuzluğu ortadan kaldırabilmenin yolu ülkelerin sermaye hesabında kısa vadeli sermaye girişlerinin tersine bir akım ile ülke dışına çıkmasının maliyetlerini karşılayabilecek kadar rezerv bulunmasıdır. Çünkü kısa vadeli sermaye akışını karşılayabilecek bir döviz rezervi kısa vadeli cari işlemler fazlası ile yaratılamaz. Hem üretimin ihracata çevrilmesi hem de devalüasyondan bir gelir sağlanması için zaman gereklidir. Dolayısıyla sıcak para girişlerinde Merkez Bankalarının ihtiyatlı davranarak yeterli döviz rezervi buldurması bir zorunluluktur (Erdoğan, 2006: 33).

Bir ülkenin ödemeler dengesi kavramı o ülke ile dünyanın geri kalan kısmı arasındaki herhangi bir işlemdir. Ödemeler dengesi cari hesap ve sermaye hesabı olmak üzere iki kısma ayrılır. Bunlardan cari hesap dediğimiz hesap genellikle yurt dışına sattığımız mal ve hizmetlerden yurt dışından satın aldığımız mal ve hizmetleri dolayısıyla ihracatımız ve ithalatımızı göstermektedir. Cari açık denilen olgu da ithalatın ihracatı aşarak cari dengede bir eksi hesap yaratmasıdır. Kısa vadeli sermaye hareketleri ödemeler dengesini etkilemekte ve dolayısıyla bir cari açık yaratarak krize neden olmaktadır.

Cari açığın bir kriz dönüşebilmesi şu şekilde olmaktadır: Ülke diğer kalemlerle turizm geliri, hibe vb cari açığını finanse edemiyorsa borçlanma yoluna gitmekte, artan borçlanma faizleri artırmakta ve dolayısıyla artan faizler ülkeye sıcak para girmesine neden olmaktadır. Kısa vadeli yatırımlarla finanse edilen bir cari işlemler açığı da her zaman risk yaratmaktadır.

Ödemeler bilançosundaki dengesizliklerin nedenleri ve bu dengesizliklerin giderilmesi için yürütülecek politikaların doğru bir şekilde belirlenmesi bu çerçevede kritik öneme sahiptir. O halde, bir kriz esnasında nasıl bir politika benimsenmesi gerektiği sorusuna verilecek cevap da hayati önem taşır. Bu politikaların ilki, kriz başladığında piyasaları mümkün olduğu kadar sakin olma konusunda ikna etmektir. Ardından MB (Merkez Bankası), krizin kaynağının ne olabileceğinin araştırmasını hızlıca yapmalıdır. Krizin kaynağı belirlendikten sonra, krizin önlenmesi ya da daha fazla büyümemesi için gerekli politikalar belirlenmeli ve vakit geçirmeden

uygulamaya konmalıdır. Nitekim Kore ekonomisinde yapısal kırılganlığın doğru zamanda tespit edilmesi, ülkede yaşanabilecek bir finansal krizi bertaraf etmiştir (Gedikli, 2009: 62).

4.1.2.2. Sabit Döviz Kuru (Nominal Çapa)

Nominal çapa bir ülkenin parasının enflasyon oranı düşük bir başka ülkenin parasına belirli bir oran üzerinden sabitlenmesi işlemidir. Özellikle yüksek enflasyona sahip olan ülkeler yurtiçi ve yurtdışı yatırımcıların önündeki belirsizliği kaldırmak amacıyla ve artan yatırımların büyümeye etkisi ve dolayısıyla enflasyonu düşürme etkisi nedeni ile nominal çapayı bir makro ekonomik politika aracı olarak kullanabilmektedirler (Erdoğan, 2006: 34).

Ancak, döviz kurunun belli bir çapaya bağlı olarak sabitlenmesi finansal yapıda artı bir değer değil, tam tersine kırılganlık yaratmaktadır. Bu kırılganlık ve risk sadece finans sektörü için de değil, bankacılık sektörü ve hatta tüm toplum için bir tehlike oluşturmaktadır. Çünkü finans ve banka sektörleri ile toplumdaki bireylerin tümü döviz üzerinden borçlanmaya gitmek durumunda kalmaktadırlar.

Temelde istikrar ve kontrol amacıyla geliştirilen sabit döviz kuru politikaları, sorunu çözmek bir yana bizzat kendisi kriz nedenlerinden biri haline gelebilmektedir. Bu döviz kuru politikasının uygulandığı piyasalarda, yatırımcıların yerli para cinsinden aktiflerini aniden döviz cinsinden aktiflerle değiştirmek istemeleri halinde, piyasadaki döviz miktarı talebi karşılayamama riskiyle karşı karşıya kalabilir. Bir krizle karşılaşmak istemeyen MB, piyasaya döviz pompalamaya başlayacak, ancak bu çaba genellikle MB' nın döviz rezervlerinin tükenmesi ile sonuçlanacaktır. Aynı şekilde, bir ülke parasına yapılan spekülasyon atak, yerli paranın devalüe edilmesi veya şiddetli değer kaybıyla sonuçlandığı takdirde, MB'nın büyük miktarlarda piyasaya döviz satmaya zorlanması halinde veya faiz oranlarını önemli oranlarda yükseltmek suretiyle yerli paranın değerini korumaya zorlanması durumunda bir döviz veya para krizinin yaşanması kaçınılmaz hale gelmektedir (Gedikli, 2009:60).

Erdoğan (2006)' a göre, sabit döviz kurunu uygulayan ve çapaya aşırı derecede güvenen ve alınan borçları verimli harcamalarda kullanmayan ve yerel paranın değer kaybına uğramaması için önlemler almayan Asya ülkeleri, kriz

yaşayan ülkeler arasında tipik bir örnek oluşturmaktadır. Sabit döviz kuru uygulayan Asya ülkelerinde kriz şu şekilde gerçekleşmiştir:

“1990’lı yıllar ile birlikte Amerika ve Asya piyasalarında birçok firma Asya’daki emeğin ucuzluğunun avantajından yararlanmak için bu ülkelere yatırımda bulunmuşlardır. Asya ülkeleri kalkınmalarını finanse etmek için gerekli olan fonlara yüksek faizler uygulamaktadır. Ayrıca bu ülkelerde sabit döviz kuru uygulaması da yerli girişimcilere yerli para cinsinden kredi verilmesinde paranın değer kaybetmeyeceğinin garantisini vermekteydi. Ne var ki; ülke dışından kısa vadeli borçlanılıp bu borçlar uzun vadeli yatırım harcamalar için kullanılmıştır. Bu da bir likidite riskini ortaya çıkarmıştır. Bununla birlikte, sabit döviz kuru nedeni ile yerli paranın değerini korumak için “hedge” gibi işlemlerden de yararlanmaya gerek duyulmamıştır. Artan faiz oranları neredeyse yatırımları bitirme noktasına gelmiş, sabit döviz kuru nedeni ile de yerli para ciddi bir değerlenme meydana gelmiştir. Ülkenin çok yüksek miktarlara çıkan kısa vadeli borçlarını ödeyemeyeceğini düşünen yatırımcıların fonlarını dövize çevirip Tayland dışına çıkması ile birlikte sadece Tayland’da değil bütün bir Asya’da kriz başlamıştır”.

Aynı şekilde Türkiye’de sabit döviz kuruna dayalı istikrar programı uygulayarak kriz mağduriyeti yaşamış bir ülkedir ki 5 Nisan programı buna örnektir. Aynı şekilde, Ocak 2000’de uygulanmaya konulan Enflasyonu Düşürme Programı çerçevesinde yüksek ve yapışkan enflasyonla mücadele amacıyla sabit kur sistemi devreye sokulmuştur. Ancak, uygulamaya konulan her iki program da başarısız olmuş, 2001 yılında ise sabit kur sistemi terk edilerek dalgalı kur sistemine geçilmiştir (Gedikli, 2009: 60).

4.1.2.3. Yanlış Makro Ekonomik Politikalar

Yanlış makroekonomik politikalar ve aşırı düzeylerde cari açıkların varlığı para krizlerinin en önemli nedenlerinden biridir. Bunlar, kronikleşmiş enflasyon oranları, kamu açıkları, cari açıklar, ülkenin içinde bulunduğu borç döngüsünden kaynaklanan problemler olup, bu problemlere gelişmiş ülkelerin döviz, faiz ve kur politikalarında yapmış oldukları değişikliklerin etkileri de eklenince, ülkelerin krize girmeleri hızlanmaktadır (Gedikli, 2009: 61).

Mundell’in kısa dönemli ve uzun dönemli yapmış olduğu analizlerde para politikası için bazı temel sınırlamalara varmıştır. Buna göre sermayenin serbestçe giriş ve çıkış yapabildiği bir ekonomide fiyat seviyesi ile döviz kurundan sadece birini kontrol edilmelidir. Her ikisinin birden aynı anda kontrolü mümkün değildir ve bir para krizi ile sonuçlanır. Dolayısıyla makro ekonomik bir politika uygularken

para ve maliye politikaları bir arada uygulanmalı birini daraltmak için kullanıyorsak ikincisi genişletmek için kullanılmalıdır. Bu görüş şu an çoğu ekonomi çevresi ve stabilizasyon programı uygulayan ülkelerde benimsenmiş olmakla birlikte bu teoriye karşı çıkan iktisatçılar da bulunmaktadır (Erdoğan, 2006: 35). Gedikli (2009)'ye göre, Türkiye'nin yaşamış olduğu 1994 ve 2000 krizleri bu kuralın ihlalinin bariz örneğidir. 1994 yılında ülkenin karşılaştığı bütçe açığı, para basılarak kapatılmak istenmiş, ancak ülkede sermaye girişi ve çıkışı serbest olduğundan bir likidite artışı olmuştur. Artan likidite, tüketim harcamalarını arttırarak ithalatın artmasına sebep olmuş ve cari işlemler açığı büyümüştür. Sıcak paranın bu açığı kapatması gerekirken, enflasyonun artacağını düşünen yatırımcılar, paralarını dövizde çevirerek ülkeyi terk etmişler ve bir kriz doğmuştur. Kısaca Türkiye, 1994 yılında para basarak hem genişletici para politikası uygulamış hem de artan tüketim harcamaları sebebi ile genişletici bir maliye politikası benimsemiş, bunlar da krizi getirmiştir.

Özellikle yapısal problemlerini ortadan kaldırmak için sabit döviz kuru rejimini uygulayan ülkelerde sabit kurun sürdürülebilirliği ile ilgili bir zamanlama problemi ortaya çıkmaktadır. Eğer ki yapısal problemlerde bir düzelme yoksa ya da beklenen gelişmeler olmamışsa ülkenin risk primi artmakta ve sabit kura olan güven azalmaktadır. Nitekim Türkiye 2000 Kasım ayında bir kriz yaşamış ve bu krizle birlikte sabit kur üzerinde büyük bir baskı oluşmuştur. Her ne kadar bu baskı IMF tarafından ülke rezervlerine aktarılan kaynakla bertaraf edilmeye çalışılmışsa da piyasaların sabit kura olan psikolojik tepkisi aşılamamış, Türkiye tarihinin en büyük ekonomik krizini yaşamıştır (Erdoğan, 2006: 35).

4.1.3. Para Krizinin Teorileri

Para krizlerini açıklamaya yönelik pek çok model geliştirilse de genel olarak, para krizi teorileri üç grup halinde incelenmektedir. Bunlar, Krugman'ın genişlettiği ve Kanonik Model olarak da ifade edilen, 1970 ve 1980'lerde Latin Amerika'da ortaya çıkan krizleri açıklamak için kullanılan Birinci Nesil Kriz modelleri, 1990'ların sonlarına kadar olan krizleri açıklamaya yönelik olarak geliştirilen İkinci Nesil Kriz Modelleri ve son olarak Asya, Brezilya ve Rusya'da yaşanan krizleri açıklamaya yönelik olan Üçüncü Nesil Kriz Modelleridir.

4.1.3.1. Birinci Nesil Kriz Modelleri

Birinci nesil para krizi modelleri çerçevesi Krugman tarafından oluşturulmuştur. Bu model 1973–1982 Meksika ve 1978–1981 Arjantin’deki para krizlerinin açıklanması amacıyla ortaya atılmıştır (Tay, 2007: 45).

Krugman tarafından ortaya konulan bu modellerde devletler sabit döviz kuruyla tutarlı olmayan mali ve parasal politikalar yürütmekte bu da ödemeler dengesi problemlerine yol açmaktadır. Bir noktada spekülörler MB’ nın döviz kuru oranını sürdürmeyeceğini fark etmekte ve bunun sonucunda paraya karşı spekülatif bir atak gerçekleştirmektedirler. Yani ilk nesil modellerde kriz önce genişleyici mali politikalar ile başlamakta ve döviz kurunun çökmesiyle gerçekleşmektedir. İlk nesil modellerde, sabit döviz kuru rejimi ekonomideki bireylerin davranışlarıyla ilişkisi olmayan dışsal temel göstergelerce belirlenmektedir. Bu modeller ekonomideki bireylerin beklentilerinin mali dengesizlikleri veya kredi politikalarını etkilemeyeceği varsayımı üzerine kurulmaktadır. Bu modellerde, krizlerin ekonomi politikalarındaki temel dengesizlikler ve döviz kurunu sabit tutma arasındaki tutarsızlıktan kaynaklandığı bilinmektedir. Bu tutarsızlık şayet Merkez Bankası yeterli rezerve sahip ise giderilebilmekte ancak bu rezervler yetersiz olmaya başladıkça spekülörler atağa geçip Merkez Bankası’nı güç bir sorunla karşı karşıya getirmektedir (Pıçak, Yılmaz, Giray, 2009).

Bu modellerde hükümet bütçe açığı vermektedir ve bu açık iç borçlanma ya da para basımı ile finanse edilmektedir. Aşırı genişletici mali politikaların para yaratılmasıyla finanse edilmesi, enflasyona, beklentilerde olumsuzluğa ve sermaye çıkışına neden olarak ödemeler bilançosunda bir açığa yol açar. Sabit kur sistemini korumak isteyen hükümetler, yabancı rezervlerini kullanmak durumunda kalır ve rezervlerde azalma görülür. Spekülörlerin paradan kaçışı rezerv kaybını hızlandırır. Sonuçta sınırlı rezervlere sahip merkez bankasının sabit kur sistemini sürekli olarak koruması mümkün olamaz. Bu noktada para ya devalüe edilir ya da dalgalanmaya bırakılır. Birinci-nesil modele göre kriz, yanlış makro ekonomik politikaların bir sonucudur ve paranın reel olarak aşırı değerlenmesi, cari işlemler bilançosundaki artan açık ve rezervlerdeki ciddi azalma ile birlikte öngörülebilir (Erkekoğlu ve Bilgili, 2005: 17).

Birinci nesil modeller 1990'lı yıllara kadar para krizlerini açıklamada başarılı olmuş ancak; modelin bazı krizleri açıklamada yetersiz kalması üzerine başka modeller üzerinde çalışmalar yapılmıştır. Birinci nesil modellere şu eleştiriler getirilmiştir:

- Birincisi MB'nın bir spekülasyon atakta döviz açığını kapatabilmesi konusundaki sert tutumudur. MB bir kriz esnasında dışarıdan döviz alabilir. Dolayısıyla rezervlerini yüksek tutabilir. Modele getirilen ikinci eleştiri ise bir kriz durumunda sabit kurun kaldırılacağını düşünen spekülasyonörler çok aktif davranırken MB'nın pasif kalmasıdır.
- Modele getirilen bir diğer eleştiri ise MB'nın dalgalı kura daha yumuşak biçimde geçebileceğidir (Erdoğan, 2006: 39).

4.1.3.2. İkinci Nesil Kriz Modelleri

1990'larda krizler giderek daha az tahmin edilebilir olmuş, tartışmaların birçoğu, cari açıklar ve paranın aşırı değerlendirilmesinden, çeşitli türden finansal oranlara kaymıştır. Para krizleri, mali açıkların para yaratılması ile finanse edilmediği hallerde de oluşabilmektedir. 1992–1993 Avrupa Para Sistemi (ERM) ve 1994–1995 Latin Amerika krizleri, birinci-nesil modeller tarafından açıklanamaması, yeni para krizleri teorilerinin ortaya atılmasına neden olmuş ve bunlar ikinci-nesil modeller olarak sınıflandırılmıştır (Pıçak, Yılmaz, Giray, 2009).

Erdoğan (2006)' a göre, model, birinci nesil krizlerden şu noktalarda ayrılmaktadır:

- Model krizin oluşma zamanının belirlenemeyeceğini söylemektedir,
- Modelin sabit döviz kurunu sürdürmek gibi bir amacı yoktur,
- Eğer ülke sabit döviz kurunu kaldırır ise bunun emek ve istihdam üzerinde olumsuz bir etkisi olmaz. Çünkü böyle bir durumda para politikası üzerindeki engeller kalkmış olacak ve kısa vadede gerekli önlemlere alınabilecektir. Nitekim Brezilya ve İngiltere'de böyle olmuştur.

Yukarıdaki maddelerle birinci nesil modellerden ayrılan, ikinci nesil kriz modelleri aslında şu durumlara vurgu yapmaktadır (Erdoğan, 2006: 40) :

- Hükümetin niçin sabit döviz kurunu bırakması gerektiğini açıklar,
- Hükümetin sabit döviz kurunu koruması için bir nedeni olmalıdır,
- İnsanların sabit kurun iptal edileceğine inanmaları hususunda krize yol açan kısır döngünün meydana gelmesi için sabit kuru korumanın maliyeti belli bir seviyeye ulaşmalıdır.

İkinci nesil modellere göre kriz, tutarlı kendi kendini besleyen beklentiler, sürü davranışı ve bulaşma nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Sırasıyla bu etkiler açıklanacak olursa (Tay, 2007: 48) :

Kendi kendini besleyen kriz modellerine göre, ekonomik temellerde herhangi bir kötüleşme olmamakta hatta olumlu gelişmeler bile söz konusu olabilmektedir. Fakat, en azından bu trendi tersine çevirebilecek bazı politika değişiklikleri muhtemel olabilmekte veya hükümetin ciddi bir spekülasyon atakla karşı karşıya kalması durumunda sabit kuru sürdürmeyeceği beklentisi oluşabilmektedir. Bu modellere göre, spekülasyonlar bazı ekonomik göstergelerin kötüleşmesinin, hükümet tarafından kabul edilemez boyutlara ulaştığına inandıklarında harekete geçmektedirler. Böyle bir durumda ortaya çıkan kriz, o ülkedeki pozisyonlarını biran önce kapatma kaygısıyla hareket eden uluslar arası yatırımcıların paralarını yurt dışına çıkarımları ile büyütmekte, kendi kendini besleyen bir sürece girilmiş olmaktadır.

Sürü psikolojisi, en iyi şekilde 1987 krizini araştıran bir çalışmada Shiller tarafından açıklanmıştır. Shiller satılan hisse senetlerinin tek sebebini fiyatların daha da düşeceği şeklinde piyasada var olan yaygın kanaate bağlamaktadır. Para krizleri açısından bakılırsa başlangıç sebebi ne olursa olsun bir satış dalgası, sürü psikolojisi ile çok daha büyük miktarlara ulaşabilmekte ve o paradan toplu çıkışlara yol açabilmektedir.

Bulaşmanın en basit ve mantıklı anlatımı, ülkeler arasındaki bağlar ve ilişkilerdir. Yani, bir ülkedeki para krizinin, diğer bir ülkenin ekonomisini etkilemesidir. Bunun nedeni, ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerdir. Buna göre A

ülkesindeki para krizi B ülkesindeki ekonomiyi yapısal olarak etkilemektedir. Örneğin Güney Doğu Asya Ülkülerinin farklı oranlarda spekülative müdahalelere maruz kalmalarının nedeni, dünya pazarlarına benzer ürünleri ihraç ediyor olmalarıdır. Tayland Bahtındaki devalüasyon, Malezya'nın ihracatı üzerinde bir baskı unsuru oluşturarak zamanla ülkeyi krizin içine itmiştir. 1992–1993 Avrupa'da görülen para krizinde de rekabete dayalı devalüasyon etkilerinden söz edilmektedir. Sterlinin devalüasyonu Fransa'nın dış ticaretini ve istihdamını olumsuz etkilemiş, ya da zamanla etkileyeceği düşünülmüş, böylelikle Fransız hükümeti üzerindeki sabit kur rejiminin terk edilmesine yönelik baskılar artmıştır.

4.1.3.3. Üçüncü Nesil Kriz Modelleri

Üçüncü-nesil para krizi modelleri, 1997 Asya krizinden sonra geliştirilmiştir. Asya'da ortaya çıkan krizleri, standart ekonomik göstergeler (enflasyon, parasal büyüme oranı ve geçmişteki bütçe açıkları gibi) temelinde mevcut kriz teorileri ile açıklamak ve tahmin etmek mümkün olmamıştır. Birinci-nesil ve ikinci-nesil kriz modellerinin birleşimi ile oluşan üçüncü-nesil modellere göre, hükümet ile büyük işletmelerin arasındaki uygun olmayan ilişkiler krizlerde önemli rol oynar (Erkekoğlu ve Bilgili, 2005: 18).

Finansal piyasaların giderek bütünleştiği günümüz dünyasında, üçüncü nesil kriz modelleri, herhangi bir ülkenin finans piyasasında meydana gelen istikrarsızlıkların veya krizin bir başka yerde makroekonomik temellerle açıklanamayan bir krizi başlatabilmesi gerçeğinden hareket etmektedir. Bu modellerde, hükümetlerin ahlaki tehlikeye yol açan politikaları (özellikle finansal güvenlik ağları) krizi yaratan temel faktör olarak ele alınmaktadır. Bu modellerde farklı ülkelerde eşanlı olarak ortaya çıkan krizler açıklanırken ülkelerin kendi içlerinde benzer kırılmalıklar taşıdıkları ve bu yüzden ortak şoklarla sarsıldıkları öne sürülmektedir. Diğer taraftan bireylerin rasyonel olmayan davranışları veya parasal fon yöneticilerinin karşılaştıkları asimetrik güdüler nedeniyle yatırımcılarda oluşan rasyonel olmayan beklentilerin de krizlerin yayılmasını etkilediği kabul edilmektedir (Pıçak, Yılmaz, Giray, 2009).

Üçüncü nesil modelin içeriğini, yayılma etkisi oluşturmaktadır. Krizlerin yayılması konusunda çok çeşitli açıklamalar bulunmaktadır. Fratzscher, krizlerin bulaşıcılığını üç durum için incelemektedir:

- Finansal Bağımlılık: Ülkeler arasındaki finansal bağımsızlık en az iki farklı nedene sahiptir. Birincisi, birincisi krizlerin direkt olarak sınırlar ötesi büyük holdinglere sahip finansal kurumların sahip olduğu finansal bağlantılarla yayılmasıdır.
- İkincisi de adına direk olmayan finansal bağlantılarla yayılmadır. Bu durum son dönemlerde çok fazla ortaya çıkmakta ve genellikle borç verme kararının nedeni ile ortaya çıkmaktadır. Yani, bir ülke bir başka ülkeye, kriz yaşayan bir ülkenin şartlarına benzer şartlarda olduğu için kredi vermezse, kriz bu ülkeye de sıçrayabilir.
- Reel Bağımlılık: İki ülkenin ya karşılıklı ticaret ya da üçüncü pazarda birbirine rakip olması durumunu ifade etmektedir. Eğer bir ülkenin diğeri ile ticaret hacmi yüksek ise krizin yayılma olasılığı yüksektir (gelir etkisi). Diğer bir durumda ise üçüncü bir pazarda birbirinin rakibi olan iki ülkeden birisi rekabet edebilirliğini kaybederse devalüasyon yapmaktan kaçınmaz (fiyat etkisi).
- Yatırımcıların inançlarındaki egzojen değişim: Piyasaların küreselleşmesi yatırımcıların birinci elden haber alma güdülerini azaltmakta ve onları ortak bir yatırım stratejisi uygulamaları için teşvik etmektedir (Erdoğan, 2006: 42–43).

4.2. BANKACILIK KRİZLERİ

Bankalar, ekonomideki tasarruf sahipleri ile kredi talep edenler arasındaki bağlantıyı sağlayan, para politikası açısından hayati rolü olan kurumlardır (Tay, 2007: 25). Bankacılık krizi hem GOÜ'ler hem de GÜ (Gelişmiş Ülke)'ler açısından önem arz etmektedir. Çünkü bir ülkede meydana gelen bankacılık krizi küreselleşmenin de etkisiyle tüm dünya ülkelerine yayılabilmektedir.

Ticari bankaların, borçlarının vadesinin uzatılmaması ve vadesiz mevduatlarındaki ani bir çekme talebini karşılayamamaları nedeniyle likidite

sıkıntısına düşmeleri ve arkasından iflas etmeleri durumu bankacılık krizi tanımlarındandır (Tay, 2007: 25).

Diğer bir tanıma göre bankacılık krizleri; genelde banka bilançolarının kötüleşmesinden ve bilanço aktif yapılarının bozulmasından kaynaklanmaktadır. Daha net bir ifade ile geri dönmeyen kredilerin artması, menkul değerlerin piyasalarındaki dalgalanmalar ve reel sektörün küçülmesi nedenleriyle bankaların aktif yapılarının bozulmasıdır (Gedikli, 2009: 43).

Capro ve Klengebiel 69 ülkede yapmış olduğu çalışma ile birlikte krizi, bir ülkenin banka sermayesinde yaşamış olduğu erozyon ve yeniden düzenleme maliyetinin çok yüksek olması olarak tanımlamıştır. Lindgren, Garcia ve Seal ise krizi bankacılık probleminden ayrı tutmuştur ve belirgin geniş alana yayılmış kısa dönemli bozukluk olarak göstermiştir. Kaminsky ve Reinhart ise daha farklı bir tanımlama getirmiş olup buna göre bankacılık krizi finansal kurumların kapanmasına, birleşmelerine ya da kamu sektörü tarafından ele geçirilmesine neden olmaktadır. Bir bankacılık krizinin ise ancak hükümet yardımı bittikten sonra sona ereceğini belirtilmektedir (Erdoğan, 2006: 23).

Bankacılık krizleri çoğunlukla para krizlerini öncelemiştir. 1990'ların ortalarında Türkiye'de ve Venezuela'da böyle olmuştur. Bankacılık problemlerinin borç krizlerini de öncelediği görülmüştür. Çoğunlukla, bir bankacılık probleminin bilinmesi, gelecek bir ödemeler dengesi krizini öngörmeyi kolaylaştırır. Bankacılık krizlerinin maliyeti de, üretimde yarattığı kayıplarda para krizlerinden daha fazladır. Bu maliyetin yüksekliği, hem daha fazla üretim kaybına yol açmasından hem de finansal sektörün yeniden yapılandırılması için gerekli olan finansal desteğin yüksekliğinden ileri gelmektedir (Yay, 2001: 1237).

4.2.1. Bankacılık Krizlerinin Gelişimi

Bankacılık krizleri, finansal krizlerin ortaya çıkmasıyla son yıllarda literatürde en fazla tartışılan konuların başında gelmektedir. Bretton Woods Sistemi'nin devam ettiği 1950'li ve 60'lı yıllarda sermaye kontrolleri nedeniyle bankacılık krizlerine pek rastlanılmamaktaydı. Ancak 1970'lerde sistemin çökmesi ve ardından yaşanan pek çok gelişme ile uluslar arası sermayenin giderek daha serbest hale gelmesiyle bankacılık krizlerinin sayısı artmıştır (Tay, 2007: 27).

1970'lerden sonra bankacılık krizlerinin sayısının artmış ve 1996'ya kadarki dönemde sanayileşmiş ve sanayileşmekte olan 69 ülkede bankacılık krizi görülmüştür (Gedikli, 2009: 44). Yaşanan son 20 yıl içindeki bankacılık krizleri gelişmiş ülkelerden ziyade gelişmekte olan ekonomilerde kendini göstermiştir. Son yıllarda başta ABD olmak üzere gelişmiş ülkelerde bankacılık krizi önemli boyutlara ulaşmıştır.

4.2.2. Bankacılık Krizinin Nedenleri

Bankacılık krizlerinin altında yatan temel nedenlere bakıldığında, krizlerin tek bir sebebe bağlı olmadığı, birden fazla nedenin bir araya gelerek oluşmasından meydana gelmektedir. Tay (2007)' a göre, bankacılık risk temelleri üzerine kurulduğundan, risk ve getiri dengelemesi yapan bu sektörde kredi riski, likidite riski gibi sektör içi ve faiz oranı riski, döviz kuru riski gibi sektör dışı pek çok risk vardır.

Bankacılık krizlerinin ortaya çıkmasına sebep olan faktörler şunlardır:

- Gübre, enerji ve ulaştırma dışında sübvansiyonlar kaldırılmıştır
- Dışsal ve içsel makro ekonomik büyüklüklerdeki değişkenlik,
- Kredilerde ve sermaye girişlerinde aşırı artışlar,
- Varlık fiyatlarında ani kayıplar,
- Vade ve kur uyumsuzluğuna bağlı olarak bankacılık sisteminin yükümlülüklerindeki artışlar,
- Finansal liberalizasyon uygulamalarının alt yapısının zayıflığı,
- Aşırı kamu müdahalesi ve kredilerin üzerinde kontrollerin kaybolması,
- Ekonominin yapısına, enflasyon veya dışa açıklık düzeyinde uygun olmayan döviz kuru rejimleri,
- Muhasebeleştirme, şeffaflık ve yasal düzenlemelerdeki eksikliklerdir.

4.3. İKİZ KRİZLER

Bankacılık ve para krizlerinin bir arada olduğu ve birbirlerine kısa bir dönem içerisinde neden olan ikiz krizler, birçok cephede ortaya çıkmasına ve neden olduğu ekonomik bunalımlara rağmen, bu konu ile ilgili olarak 1999'da Reinhart ve Kaminsky tarafından yapılmış olan ilk çalışmaya kadar üzerinde durulmamıştır. Yaptıkları çalışmada yazarlar, ikiz krizlerin banka bilançoları üzerine etkisini açıklamışlardır. Kaminsky ve Reinhart, ne eski literatürde, ne de yeni literatürde bankacılık ve para krizleri arasındaki ilişkiye çok fazla dikkat edilmediğini ifade etmişler, bu iki krize “ikiz kriz” adını vermişlerdir (Gedikli, 2009: 48).

İkiz krizler, hem bankacılık hem de para krizlerinin bir arada görüldüğü kriz türüdür. Bu kriz türünde etkileşim iki yönlü olabilmektedir. Yani, bir bankacılık krizi para krizine neden olabileceği gibi, bir para krizi de bankacılık krizine neden olabilmektedir. Topallı (2006)' ya göre, 1994 yılında Meksika ve Venezüella'da, 1997' de Asya'da, 1995 ve 1982'de Arjantin'de ve 2001'de Türkiye'de daha önce yaşanan krizlerden farklılık gösteren bu krizlerde para ve bankacılık krizlerinin birlikte yaşandığı gözlenmiştir.

Öyle ki 1990 sonrası gelişmekte olan ülkelerde yaşanan para krizlerinin büyük bir kısmında para krizinin tetiğini çeken unsur yüksek sermaye hareketliliğinin ortaya çıkardığı sermaye hesabı krizleri olmuştur. Sermaye hesabı krizlerinin en önemli iki bileşeni olan, hacimli sermaye girişleri ve bu sermaye içerisinde kısa vadeli kredilerin ağırlıklı olması para ve bankacılık krizlerinin birlikte ortaya çıkmasına yol açmaktadır (Delice, 2003: 60). Ancak, para ve bankacılık krizleri arasındaki bu etkileşim 1980'li yıllardan itibaren boy göstermeye başlamıştır. Zira finansal piyasaların yüksek oranlarda düzenlendiği 1970'li yıllarda bankacılık ve para krizleri arasında açık bir ilişki yoktur (Topallı, 2006, 32).

Finansal piyasalardaki katılımın yerini zamanla finansal serbestleşmenin doldurmasıyla para krizleri ve bankacılık krizleri arasındaki ilişki kendini göstermeye başlamıştır. Topallı (2006)' ya göre, ikiz krizlerin, finansal serbestleşmenin yaşandığı yükselen piyasalarda, sanayileşmiş ülkelere ve finansal serbestleşmenin yaşanmadığı GOÜ' lere göre daha sık yaşandığı bulunmuştur. Gedikli (2009)' ye göre, 1990'lı yıllarda finansal liberalizasyon süreci ile birlikte,

GOÜ' lerde görülen ikiz krizlerin iki temel nedeni mali piyasaların özelliği ve döviz kurlarının özgür hareketleridir.

Daha önce de değinildiği üzere, ikiz krizler, bir para krizinin bankacılık krizine neden olmasıyla ya da bir bankacılık krizinin para krizine neden olması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Gedikli (2009)' ye göre, para krizinin bankacılık krizine neden olması Şili'de yaşanmıştır. 1979 ve 1982 yılları arasında yerli para dolar karşısında aşırı biçimde değerlendirildiğinden, Şili hükümeti pesonun dolara serbestçe çevrilebilmesine izin vermiştir. Buna ek olarak hükümet, maaşları yüksek seviyelere çıkan enflasyon oranına bir çıpa ile bağlamıştır. Diğer taraftan pesonun dolara karşı değerli olma durumu devam etmiş, bu durum Şili'nin dolar karşısındaki alım gücünü astronomik seviyelere çıkarmıştır. Şili dış borç aldığı paranın önemli bir kısmını özellikle elektronik küçük eşyaların ithal edilmesinde kullanmıştır.

Bununla birlikte, Şili'deki bankalar aşırı risk almış ve bu risklerin belli bir kısmı mevduat sahipleri tarafından üstlenilmiştir. İlk bakışlarda bu durum problem olarak görülmemiştir. Şili'deki bankaların büyük bir çoğunluğunun finans ve üretim holdinglerine ait olması, Şili hükümetinin devalüasyona giderek parasının değerini düşürmesi nedeniyle yaşanan finansal kriz, bankacılık sektörünün aşırı risk almasına neden olmuş ve sistemdeki yapısal nedenlerden dolayı bir bankacılık krizine dönüşmüştür (Erdoğan, 2006: 20).

Bir bankacılık krizinin para krizine dönüşmesi de mümkündür. Buna göre, politika yapıcılar banka iflaslarını önlemek ve yerli paranın değerini korumaktan ziyade, bankacılık sektörü üzerindeki baskıyı kaldırmak için enflasyona sabit döviz kurundan daha fazla önem verildiğinin spekülasyonlar tarafından önceden görülmesi halinde bir banka krizinin döviz kuru krizine neden olabilmektedir. Bir bankacılık krizinin para krizine neden olabilmesi ile ilgili olarak IMF üç durumun ortaya çıkması gerektiğini belirtmektedir (Erdoğan, 2006: 20):

- Bankalardan kaçışlar ve mali etki,
- Paraya olan talepteki düşüşler,
- Aracı banka vasıtası ile sermaye akışlarının geriye dönmesi ve para krizleri.

Sonuç olarak, ister bir para krizi bankacılık krizine, isterse de bir bankacılık krizi para krizine dönüşsün, bunların bir arada görüldüğü krizlerin yani ikiz krizlerin şiddeti ve diğer iki krize nazaran etkileri daha ağırdır. Gedikli (2009)' ye göre, ikiz kriz olarak addedilen 1997 Asya krizinden sonra Güney Kore, Endonezya ve Tayland'dan her birinin GSYİH'sı %13'ten fazla düşmüştür. Türkiye'nin GSYİH'sı ise 2001 krizini takip eden altı ay içinde %33 düşmüştür (Gedikli, 2009: 50).

Tablo 2. Bankacılık Krizleri İle Para Krizlerinin Karşılaştırılması

Şiddet Ölçüsü	BANKACILIK KRİZLERİ		PARA KRİZLERİ	
	İkiz	Tek	İkiz	Tek
Kaçışın Maliyeti(Milli Gelire Oranı)	13.3	5.1		
Rezerv Kaybı(%)			25.4	8.3
Reel Depresyon(%)			25.7	26.6
Birleşik Endeks			25.6	17.5

Kaynak: Gedikli. A. , 2009: 50

Tablo 2'de bankacılık krizleri ile para krizleri karşılaştırılmak ile birlikte aynı zamanda bu iki kriz türü ile ikiz krizlerin şiddetleri de ölçülmüştür. Tabloya bakıldığında gerçekten de bankacılık krizleri ile para krizlerinin her birinin ikiz krizlerin meydana getirdiği yıkıcı etkiden daha az olduğu gözlenmektedir. Dolayısıyla meydana gelen bir ikiz krizin olumsuz ve yıkıcı etkileri daha şiddetli olmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME İLE KRİZ ARASINDAKİ İLİŞKİ VE KÜRESEL NEDENLİ KRİZ ÖRNEKLERİ

1. KÜRESELLEŞME OLGUSU

Küreselleşme ile kriz arasındaki ilişkiyi daha iyi ifade edebilmek için öncelikle küreselleşme kavramını tanımlamak ve bu ifadeyi açıklamak daha doğru olacaktır. Küreselleşme 1960'lı yıllara kadar çok kullanılan bir ifade olamamakla birlikte 1980'li yıllara gelindiğinde ise bu ifadenin daha sık kullanıldığı gözlenmektedir. Gedikli (2009)'ye göre, bu kavramın günümüzdeki anlamıyla kullanımını 1980'li yıllarda uluslar arası ekonomik kuruluşların rapor ve yayınlarında yer almaya başlamıştır.

Özellikle, 1980'li yıllardan itibaren insanlık, tarihinin kritik dönemlerinden birisini yaşamaya başlamıştır. Bu yeni dönemi iki önemli olay karakterize etmektedir. Bunlardan birisi 1990'lü yılların bitmesi ile 2000'li yıllara yaklaşmamız; ikincisi ise soğuk savaşın sona ermesi ile iki kutuplu dünyamızın ABD'nin başını çektiği tek kutuplu dünya haline gelmesidir ki bu dönem küreselleşme kavramıyla isimlendirilmektedir (Coşkun, Balatan, 2009: 6). Bu anlamda küreselleşme ile ilgili zaman içinde değişik tanımlamalar mevcuttur; ancak konumuz gereği küreselleşme için daha çok ekonomik nitelikte olanlar üzerinde durmak yararlı olacaktır.

Küreselleşme günümüz dünyasında yeni ortaya çıkan şimdilerde daha da belirgin hale gelen çeşitli faktörlerin etkisi sonucunda, insani varoluşun sosyal, kültürel ve iktisadi yönleri bakımından coğrafi sınırların önemini yitirmeye başlaması ile birlikte toplumların da gitgide bunun bilincine varmaları sürecini ifade eden bir kavramdır. Bu süreç uluslararası her bakımdan karşılıklı bağımlılığı artırmakta ve hayatlarımızı gitgide daha fazla bizden çok uzakta meydana gelen olaylara ve alınan kararlara bağımlı hale getirmektedir (DPT, 2000: 55).

Bir başka tanımlamaya göre ise küreselleşme, ulaşım, haberleşme ve bilgi işlem teknolojisindeki gelişmelerin, toplumsal ve kültürel düzenlemeler üzerinde, mekânsal uzaklıklarda kaynaklanan farklılıkları ortadan kaldırdığı toplumsal bir süreç olarak da ifade edilebilir. Geniş bir ifade ile küreselleşme olgusunu dünya

ekonomisini oluşturan sosyal ve iktisadi parçaların birbiriyle ve giderek dünya piyasalarıyla eklemelenmesi olarak algılanabilir. Kavram aynı zamanda ürün ve süreçlerin standartlaşması; sosyal ve kültürel farklılıkların ortadan kalkması ya da çok uluslu şirketlerin hangi ülkeden olursa olsun insanların ihtiyaç ve isteklerini karşılayabilecek standart üretimde bulunması olarak da kabul edilebilir (Girdap, 2007: 2).

Küreselleşme bir anlamda bölgesel ve ulusal düzeyden uluslar arası bir düzeye geçiş, diğer bir ifade ile de dar bir alandan daha geniş coğrafyalara açılmaktır denilebilir. Küreselleşmenin daha farklı bir ivme kazanmasında hiç kuşkusuz ki sermaye hareketliliğinin katkısı çok büyüktür. Özellikle finansal sermaye hareketlerinin serbestleşmeye başlaması küreselleşme için önemli bir etkidir.

Dar anlamıyla sermaye hareketlerinin dünyanın tümüne yayılması etkisi olarak açıklanabilecek olan küreselleşmenin, özellikle teknolojik gelişmelerin paralelinde dünyayı bir finans piyasasına çevirdiği görülmektedir. Geniş anlamda ise küreselleşme, uluslar arası ticaretin yaygınlaşması, emek ve sermaye hareketlerinin artması ve teknolojideki hızlı değişim sonucunda ülkelerin gerek ekonomik gerekse siyasal ve sosyo-kültürel açıdan birbirlerine yaklaşmaları sonucudur (Gedikli, 2009: 10).

2. KÜRESELLEŞMENİN KRİZ İLE BAĞLANTISI

İkinci dünya savaşından 1970'li yıllara kadar geçen zamanda uluslar arası sermaye hareketlerinin önemli bir bölümünü; Dünya Bankası gibi resmi nitelikteki kurumların desteklediği projelerin finansmanı için açılan krediler, ülkeden ülkeye sağlanan krediler ve çok uluslu şirketlerin yatırımlarının gerektirdiği sermaye hareketleri oluşturmaktaydı (DPT, 2000: 35). 1970'li yılların başlarında bir yandan ABD serbest piyasa ekonomisini kendi koşullarıyla uygulanmasını isterken bir yandan da dünya ekonomisini yine kendi önderliğinde kurulan Dünya Bankası, IMF ve GATT (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması) tarafından yönetilmeye ve yönlendirilme politikaları oluşturulmuştur. İkinci dünya savaşı sonrasında Bretton Woods anlaşması ile kurulmuş olan uluslar arası para sistemi çökmüş, sabit kur yerini dalgalı kur sistemine bırakmış, nihayetinde döviz piyasaları küreselleşmeye başlamıştır (Gedikli, 2009: 18).

Gedikli (2009)'ye göre, aynı dönemde ortaya çıkan petrol krizinin etkisiyle oluşan ve Avrupa bankalarında biriken Petro-Dolar/Euro-Dolar denilen fonlar, değerlenmek için kendilerine Pazar ararken, GOÜ' lere yönelerek uluslar arası bir borç piyasası yaratmışlar ve sermaye de böylece küreselleşmeye başlamıştır. Dolayısıyla ekonomide devlet yerine piyasanın etkin olması gerektiğini savunan ABD küreselleşme ve özelleştirme politikaları zamanla batılı ülkelerce de benimsemiştir. GOÜ' lerin ekonomilerinin liberalleşmeye başlaması, uluslar arası mali piyasalarda faaliyet gösteren bankalar ve kurumsal yatırımcılar için risk-getiri planlarını yaparken göz önünde bulunduracakları yeni yatırım alanları oluşturmuştur (DPT, 2000: 36). Girdap (2007)'a göre, 1990'lı yıllara gelindiğinde GOÜ' lere yönelik sermaye hareketlerinin karakteri değişmeye başlamış, bu hareketler borç niteliğinin yanında kısa vadeli ve spekülasyon nitelikli özelliklere sahip olmuştur.

Klasik Ekonomik Teori açısından bakıldığında, mali küreselleşme hem makro ekonomik hem de mikro düzeyde önemli yararlar sağlar. Makro ekonomik açıdan yabancı sermayenin kalkınmakta olan ülkelere tasarruf ve döviz açıkları gibi kalkınmadaki temel boşlukları kapayarak, kişi başına düşen reel geliri yükseltici sonuçlar doğurmasını sağlar. Mikro düzeyde ise mali küreselleşme, tasarruflar, mali yatırımcılar ve işletme dışı kaynaklar kullanmak isteyen firmalar açısından da önemli avantajlar sağlar. Bu sayede fon arz ve talep edenler kendi iç piyasalarının dar kalıplarından kurtularak dış piyasalara açılmakta, böylece de tasarruflarını daha iyi koşullarla değerlendirebilmekte veya daha uygun koşullarda işletme dışı kaynak sağlama olanağı elde etmektedirler

Küreselleşmenin en belirgin faydası, dünya piyasalarının entegrasyonu ve yaşanan teknolojik gelişmeler sayesinde bilginin kolay ulaşılır hale gelmesi suretiyle daha hızlı yayılmasıdır. Bu sayede düşük işlem ve iletişim maliyetlerinden ortaya çıkan verimlilik özellikle GOÜ' lerin kazançlarına yol açmıştır. Düşük maliyet, yüksek Pazar etkinliği, yüksek verimlilik, düşük ticaret engelleri ve yeni yatırım fırsatlarının ortaya çıkması aracılığıyla rekabet artmıştır (Gedikli, 2009: 23).

Tüm bu faydalara rağmen küreselleşmenin olumsuz yanları da kaçınılmazdır. Gedikli (2009)' ye göre, küreselleşmenin ekonomiler üzerindeki en temel olumsuz etkisi, ulus devletlerin kendi ulusal ekonomilerini kontrol etme konusunda gözle

görülür şekilde ağırlıklarının azalmasıdır. Kendi kendine ekonomik sorunlarını aşamayan, yatırım ve borç çevrimi için yeterli finansman kaynağı bulamayan ve bir kısır döngüde sürekli ekonomileri kötüleşen ülkelere uluslar arası kurum ve kuruluşların destek vermesi son derece yerinde bir durumdur. Ancak, bu yardımların özellikle sermaye sahibi olan GÜ'lerin kazançlarını arttırmaya karşılık, GOÜ'lerin zaten bozuk olan ekonomilerini daha da bozucu "yanlı" destekler olması, GOÜ'leri ABD güdümündeki mevcut uluslar arası kurumlara olan güvenini de ciddi seviyede zedelemiştir.

Küreselleşmenin olumsuz yanlarından belki de en önemlisi, herhangi bir ülkede, piyasada oluşan olumsuzluk veya baş gösteren bir krizin "yayıma etkisi" kanalı ile başka bir ülkeye sirayet etmesidir. 1994 Meksika, 1997 Güneydoğu Asya ve 1994–2000 Türkiye krizleri ve son olarak da 2008 Mortgage Krizi global kaynaklı kriz örnekleri arasındadır.

3. KÜRESEL NEDENLİ KRİZ ÖRNEKLERİ

3.1. 1994- 1995 MEKSİKA KRİZİ

Meksika 1980'li yıllarda birçok GOÜ' de hâkim olduğu gibi dışa açılmayı yaygın olarak yaşayan ülkelerden biridir. Bu dönemde kamu açıkları dikkat çekici boyuttadır. Meksika, IMF, DB ve ABD Hazinesinin ortaklaşa hazırladığı programla ekonomisini düzeltebilmiştir. Ne var ki, Meksika'nın iki alanda önemli sorunları bulunmaktadır. Meksika'da 1990'larda hep önceden açıklanmış bir aralık içinde hareket eden bir kur rejimi uygulanmıştır. Böyle bir politikanın uygulanması taahhüt edildiğinden ve bu politikadan çıkış stratejisi önceden belirlenmediğinden sistemden çıkılamamaktadır. Bu nedenle Meksika 1993'de büyük cari işlemler açığı vermiştir. Yüksek miktarda yabancı sermaye girişi kredilerde patlamaya yol açmıştır (Toprak, 2001: 884).

Sözü edilen bu cari işlemler açığı ile kur rejimini uzun süre birlikte yürütemeyeceği kaygısı 1994 sonlarında yaygınlaşmış ve ülkeden yoğun biçimde sermaye çıkışları başlamıştır. Peso üzerinden yaratılan bu baskıya uzun süre direnemeyen Meksika, kur politikasını değiştirmek zorunda kalmıştır. Bu kriz esnasında başta Güney Afrika ülkeleri olmak üzere GOÜ'lerden sermaye çıkışları gözlenmiştir. 1995 yılında devreye sokulan ve uluslar arası finans çevrelerinin de

desteklediği bu program Meksika ekonomisinde istikrarı kısa sürede sağlamıştır (DPT,2000: 37).

3.2. GÜNEYDOĞU ASYA KRİZLERİ

Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur ve Tayland'ın oluşturduğu ve Asya Kaplanları (ASEAN- 5) olarak bilinen bu ülkeler, krizin başladığı döneme kadar, GOÜ' lere akan yabancı sermayenin yaklaşık yarısını kendilerine çekmeyi başarmış ve dünya ticareti içerisindeki paylarını iki katına çıkarmışlardır (Gedikli, 2009:129).

1997 yılı ortalarında Tayland para birimi “baht”ın baskı altında kalmasıyla ortaya çıkan kriz kısa sürede Güneydoğu Asya ülkelerinin çoğunu etkisi altına almıştır. Başlangıçta Asya krizi olarak nitelendirilen kriz, 1998 yılında tüm uluslar arası piyasalara yayılmıştır (DPT, 2000: 38). Oysa ki Güneydoğu Asya'nın 1980'lerdeki ve 1990'ların başındaki olağan üstü ekonomik büyümesi için birçok iktisatçı “mucize” kelimesini kullanmaktaydı. Japonya, Malezya, Güney Kore, Endonezya ve diğer bölge ülkesi yılda %9'lara varan büyüme oranlarına sahipti. Bu büyüme performansı ABD ve diğer batılı ülkelerdeki büyümenin birkaç katı anlamına gelmekteydi. Yüksek büyümenin yanı sıra, düşük işsizlik, zengin ile yoksul arasında neredeyse hiçbir boşluğun olmaması da performansın diğer özellikleridir (Toprak, 2001: 866) .

Tayland'da baş gösteren bu krizin nedeni tıpkı Meksika krizinde olduğu gibi cari işlemler açığıdır ki DPT (Devlet Planlama Teşkilatı) verilerine göre bu açığın GSMH' ya oranının 1996'da %7,9 'a ulaşması da kriz nedenlerine ilavedir ve krizden en çok etkilenen Güneydoğu Asya ülkelerinde de cari işlemler hesabı açık vermiştir. Hiç kuşkusuz ki yine bu krizin ardında da Asya ülkelerinde meydana gelen sermaye girişleri yer almaktadır.

Asya ülkeleri paralarını devalüe ettikleri için bölge ülkelerindeki bankalar ve şirketler, yabancı paralar cinsinden olan iç ve dış borçlarını ödemede güçlüğe düşmüşlerdir. Sonucunda da birçok iflas gündeme gelmiş, hükümetler yardım etmek zorunda kalmış (Toprak, 2001: 866) ve ülkelerden sermaye çıkışları yaşanmıştır.

Güneydoğu Asya'da çıkan kriz bölgenin iki büyük ekonomik gücü, Japonya ve Çin'i de sarsmıştır. G. Kore ekonomisinin yedi katı büyüklüğe sahip olan

Japonya'da krizin ilk etkisi geri ödenmeyen kredilerin artması şeklinde olmuştur. Japonya, Doğu Asya ülkelerine 1997 yılında toplam 260.6 milyar dolar kredi açmıştır. Bunun 37.5 milyar dolarlık kısmı Tayland' a, 24.3 milyar doları G. Kore'ye ve 22 milyar doları da Endonezya'ya ayrılmıştır. İkinci büyük etki ise, 1973 petrol şokundan sonra ilk defa Japon ekonomisinde büyüme olmamasıdır. Ayrıca Tayland'ın krize girmesi, Japonya'nın en büyük otomobil ihraç pazarlarından birini kaybetmesine yol açmıştır. Japonya bu krizden çok fazla etkilenmemiştir. Bunun nedenleri ise, cari işlemler hesabının sürekli fazla vermesi, aşırı bir büyümenin gerçekleşmemesi, yüksek tasarruf eğilimi, yüksek verimlilik, düşük işsizlik ve enflasyon ile faiz oranlarının etkisi olarak gösterilebilir (Karluk, Tonus, Çatalbaş, 1999: 5).

Çin, dışa kapalı ekonomik yapısından dolayı krizden fazla etkilenmemiştir. Dış ticaret ve cari işlemler hesabında fazlalıklar vardır. Çin para birimini 1994'de %10 oranında devalüe etmiştir. GSYİH'nin %40'ı oranında tasarruf oranına sahiptir. Kriz içindeki ülkelere toplam ihracatı ise %9'u geçmemektedir. İhraç ürünlerinde ithal bağımlılık oranı düşüktür ve nüfusu itibariyle de geniş bir iç talebe sahiptir. 1997'de 60 milyar dolarlık yabancı sermaye ekonomiye girmiştir. Ülkeye giren bol miktardaki yabancı sermaye, ucuz işgücünü değerlendirerek üretim yapmaya başlamış, %10'luk devalüasyon dış pazarlarda ülkenin rekabet gücünü arttırmıştır (Karluk, Tonus, Çatalbaş, 1999: 5).

Sermaye çıkışları nedeniyle döviz rezervleri kısa sürede kritik düzeylere gerileyen Kore, Tayland ve Endonezya IMF'den destek istemek zorunda kalmıştır. Başta Kore ve Tayland olmak üzere bölge ülkeleri iç talebi daraltıcı politikalar uygulayarak cari işlemler hesaplarında iyileşme sağlamışlar ve kriz döneminde uğradıkları rezerv kayıplarını, kısmen, bu yolla telafi etmişlerdir. Ayrıca, IMF'nin gerek bizzat açtığı krediler, gerek uluslar arası finansal sistemde öncülük ederek krizden etkilenen Asya ülkeleri için yarattığı finansman olanakları, krizin zaman içinde hafiflemesine katkıda bulunmuştur (DPT, 2000: 39).

Güneydoğu Asya'da başlayan kriz 1998 yılında bölgelerinde ağırlıkları bulunan Rusya ve Brezilya'ya sıçrayarak küresel bir nitelik kazanmıştır. Kriz öncesi yabancı sermayenin ilgisini çeken Rusya, uluslar arası piyasalardan kolayca sağladığı

finansman olanaklarının verdiği rahatlıkla yapısal reformları geciktirmiş ve kamu kesimi açıklarını küçültmemiştir. Krizin Rusya üzerindeki ilk etkisi ülkeden yoğun sermaye çıkışları olmuştur. Küresel krizin bir başka boyutu hammadde fiyatlarındaki düşüşler olmuştur. Rusya'nın başlıca ihraç kalemleri olan petrol ve gaz fiyatlarındaki düşüşler cari işlemler açığının büyümesine yol açmıştır. Sonuçta dalgalanmaya bırakılan Rusya para birimi olan "Ruble" kısa süre içinde önemli ölçüde değer kaybetmiş ve Ağustos 1998'de kısmi moratoryum ilan etmesi krize yeni bir boyut kazandırmıştır (DPT, 2000: 39).

Rusya'da yaşanan kriz ardından sermaye sahipleri kendilerine yeni bir rota seçerek, bu sefer Brezilya'ya yönelik sermaye girişlerinde bulunmuşlardır. Ancak Toprak (2001)'a göre, Brezilya'da kamu kesimi 1994–2001 aralığında sürekli açık vermiş, dış borçları ise 1994–1999 aralığında sürekli yükselmiş ve hatta 1999 yılında dış borç milli gelirin %45'ine ulaşmıştır. Sonuçta Brezilya'da diğer ülkelerdeki gibi IMF'den destek istemek zorunda kalmış ve 1998 yılı sonlarında Stand-by anlaşmasına varılması dalgalanmaları bir süre için durdurmuştur. Ancak Brezilya parlamentosu bu anlaşma için büyük bir direnç göstermiş ve kriz yeniden ivme kazanmıştır. Yeniden başlayan kriz çıkışları karşısında Brezilya "Real"i dalgalanmaya bırakılmıştır (DPT, 2000: 39).

3.3. 1994 KRİZİ

Kriz öncesi analizi yapılmadan kısa bir giriş yapılacak olursa, 1989-1993 yılları arası, Türkiye sıcak para ile tanışma dönemine girmiş ve bu dönemde sistemli bir biçimde Türk Lirası (TL)'nin değerlendirilmesine izin verilmiştir. Verilen yüksek faizler ve sıcak para girişinin teşvikiyle ülkeye döviz girişleri başlamış ve kuru düşürmüştür. Ayrıca TL'nin değer kaybı, enflasyonun çok altında kalmıştır (Özerol, 2009: 120).

Türkiye'de 1994 ve daha sonraki yıllarda yaşanan krizleri daha iyi tanımlayabilmek için bu kriz ortamlarının daha öncesini de analiz etmek gereklidir. Finansal serbestleşmenin henüz yaşanmadığı 1980 öncesi dönemlerde yani dışa kapalı bir ekonominin hüküm sürdüğü ve ithal ikameci politikaların var olduğu bir ortamda ülkemiz birçok sıkıntıyla karşı karşıya gelmiştir.

Ayrıca Türkiye'nin 1980 öncesindeki durumu birçok yönden Latin Amerika ülkeleriyle benzerlik taşıyordu. Bu ülkelerin çoğunda olduğu gibi, Türkiye de yüksek enflasyon ve dış borç, işsizlik, ithalat tıkanıkları ve ihracat durgunluğuyla karşı karşıya bulunmaktaydı. 1980 öncesinde uygulanan finansal baskı politikaları, Latin Amerika ülkelerinde olduğu gibi Türkiye'de de finansal piyasaların gelişmemesine ve tasarruf oranlarının düşmesine yol açmıştır (Güloğlu, Altunoğlu, 2002: 16).

Zamanla ithal ikameci modelin tıkanması ve uluslar arası konjonktürde ortaya çıkan gelişmelerin etkisiyle Türkiye'nin kısa vadede istikrar önlemleri alması ve uzun vadede ekonomiyi dışa açarak, ithal ikameci kalkınma modelini bir kenara bırakması gerektiği IMF, DB ve OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development) gibi uluslar arası kuruluşlar tarafından dile getirilmeye başlanmıştır (Güçlü ve Ak, 2001: 915). Bu üçlü tarafından Türk ekonomisinin dışa açılması konusunda yoğun baskılar yapılması üzerine, 24 Ocak 1980 kararları alınmış ve dışa açık, ihracata dayalı, liberal ekonomi- maliye politikası benimsenmiştir (Gedikli, 2009: 173). Bu istikrar programının temel amaçları, kısa dönemde enflasyonu kontrol altına almak ve ödemeler dengesi açıklarını gidermek, uzun dönemde ise dış ticareti serbest bırakmak, döviz kuru rejimini esnek hale getirmek, kamu işletmelerini özelleştirmek ve finansal reformları yürürlüğe koymak olmuştur (Güloğlu, Altunoğlu, 2002: 16). Bu tarihten sonra, 1984'te döviz mevduatının önündeki yasal engeller kaldırılmış, 1988'de Interbank piyasası kurulmuş, 1987'de açık piyasa işlemleri yürürlüğe girmiştir (Tay, 2007: 67).

Türkiye'de 1989 yılında 32 sayılı kararla sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamalar kaldırılması ile başlamıştır. Bir başka deyişle dışa açılım süreci, reel bozuklukları kısa vadeli sermaye hareketleri (KVSH) ile ertelenebilir bir yapıya bürünmüştür. Çünkü kurların yavaş arttığı bir ortamda, sıcak para kazançları da arttığında KVS (Kısa Vadeli Sermaye) ülkeye gelmeyi tercih etmiş, dış ticaret açıklarını kapatarak kur artışlarını baskı altında tutarak krizleri ertelemiştir (Gedikli, 2009: 173). KVSH' yi yurt içine çekebilmek için faiz oranları yüksek tutulmuştur. Bu dönemde reel faizler yükselmeye başlamıştır. Ayrıca 1984- 1990 döneminde dış borç geri ödemeleri yoğunlaştığından, bu dönemde dış borç ödemeleri genelde iç borçlanmaya başvurulmuş ve yapılmıştır. Bu da faiz oranlarının yükselmesini teşvik etmiştir. KVS girişi, ithalatın finansmanı ve aynı zamanda kamu açıklarının iç

borçlanma yoluyla kapatılması için kullanılmıştır (Güloğlu, Altunoğlu, 2002: 16). Ancak bu durum, sürdürülebilir bir durum olmayıp, bir müddet sonra devalüasyon beklentisini arttırarak, sıcak parayı tedirgin etmiş ve tekrar krizlere neden olmuştur (Gedikli, 2009: 173).

Finansal serbestlik, başlangıçta sermaye girişleri sayesinde Türkiye ekonomisinin iç dinamiklerinden kaynaklanan sorunları bertaraf etmeyi geçici olarak başarmış; ancak uzun vadeli sürdürülebilir bir büyüme sürecini beraberinde getirmemiştir. Nitekim 1990 sonrası dönemde iki büyük krizin patlak vermesi finansal serbestleşme süreciyle doğrudan bağlantılıdır (Tay, 2007: 68).

1990'lı yıllardan itibaren yabancı sermaye girişleriyle birlikte TL aşırı değerlenmiş, bu bankaların uluslar arası finans piyasalarından uygun koşullarda borçlanılmasını ve toplanan bu fonların yüksek getirili kamu menkul değerlerine yatırılmasını ya da yurtiçi piyasalara kredi olarak verilmesini cazip hale getirmiştir. Artan kredilerle birlikte iç pazarın canlanması, tüketim ve hammadde mallarının ithalatı artırırken, TL'nin yabancı paralar karşısında değer kazanması da ihracatı zorlaştıran, ithalatı kolaylaştıran bir unsur olarak ortaya çıkmıştır. Bunun sonucunda dış ticaret açığı 1993'de 6,4 milyar dolara yükselmiş ve bu açıkların finansmanında da sermaye hareketleri önem kazanmıştır. Yine bu dönemde Türk bankacılık sisteminin dövizdeki açık pozisyonu da artmış ve 4,9 milyar dolara yükselmiştir (Girdap, 2007: 78).

27 Ocak 1994'te yapılan %13,6 oranındaki devalüasyonun ilk büyük etkisi, dövize bağlı ürünlerde gözlenmiş ve bunların fiyatları devalüasyon oranında artmıştır. Arkasından ek vergiler ve böylece harcamaların kısılması ekonomiyi biraz daha darboğaza sokmuştur. İhracatta sağlanan canlanmaya karşılık, döviz kurlarındaki %3'lük artışın enflasyon oranı olan %7'lik artıştan daha düşük olduğu görülmüştür. Otomotiv sektöründe de üretim kısılmış, işçilere zorunlu izin verilmiş, otomotiv sanayine bağlı kuruluşlar da nasibini almıştır. Bu nedenle, 5 Nisan kararları açıklanmıştır (Özgüven, 2001: 59): "Bu programla, bir taraftan ekonominin istikrara kavuşturulması amaçlanırken, diğer taraftan istikrarı sürekli kılacak yapısal reformlar da gerçekleştirilecektir. İstikrarın kalıcı olması ve sürdürülebilir bir büyüme ortamına

girilmesi, kamunun ekonomideki rolünün yeniden tanımlanması ve bu çerçevede yeniden örgütlenmesi gerekmektedir.

Ne var ki, bütün önerilere ve yapılacak reformlara rağmen, ne yapısal değişikliklere gidilmiş ne de harcamaların kısılması yolunda önemli önlemler alınmıştır. Ayrıca, kapasite kullanım oranı dolayısıyla yatırımlar artmamış, üstelik 5 Nisan kararlarından sonra gelen zamlar da fiyatları %130'lara çıkarmıştır. Nihayet önce %13,6 olan devalüasyon oranı sonra %110'lara merdiven dayamıştır (Özgüven, 2001: 59).

Genel olarak değerlendirildiğinde 5 Nisan kararları kısa vadeli hedeflerine ulaşmış, orta ve uzun vadeli hedefler gerçekleştirilememiştir. Bunun başlıca nedeni ise düşürülen reel ücretler nedeniyle sosyal çalkantıların artması ve koalisyon hükümetinin bozularak genel seçimlere gidilmek zorunda kalınmasıdır (Güloğlu, Altunoğlu, 2002: 19).

3.4. KASIM 2000 KRİZİ

22 Kasım krizi finansal sistemli bir krizdir ve aktörü de bankacılık kesimidir. Finans piyasalarında yaşanan bu etkileşim aktör konumundaki bankacılık kesiminin tetiği ateşlemesi ile krize dönüşmüştür (Karaçor, 2006: 387). Zira Kasım 2000 krizinden önce özel bankaların çokluğu dikkat çekicidir. Özel bankaların çoğunun kendi şirketlerinin sermaye ihtiyaçlarını en ucuz şekilde karşılamaya çalışması bankacılık sektörünün yapısını iyice zayıflatmıştır. Bankaların uzun vadeli Dönem İçi Borçlanma Senetleri (DİBS)'ne yatırım yapmaları bu kağıtların toplam aktifler içindeki payının giderek artmasına neden olmuş, borç temininde vadeler kısalmış, bankaların aktif-pasif kalemleri arasında vade uyumsuzlukları oluşmuştur. Yükselen faizler yabancı sermayeyi ülkeye çekmiş, bankaların yurtdışından borçlanarak kamu açıklarını finanse etmesine neden olmuştur (Fırat, 2010: 100-101).

Bankaların açık pozisyonlarını kapatmaya çalışmaları, kamu ve özel bankaların borçlanma telaşına girmelerine neden olmuştur. Bankaların hızla yükselen likidite ihtiyaçları ve bunun için yüksek faizle yüksek likidite arayış içerisine girmeleri sonucu döviz talepleri artarken, yabancı bankalarda hazine kağıtları da hızla satarak Türkiye'den çıkmaya başlamıştır. Bu ortam üzerinde Merkez

Bankasının en önemli hatası bu gelişmeler karşısında piyasanın duyduğu likidite ihtiyacını zamanında karşılayamamış olmasıdır (Karaçor, 2006: 387).

Aralık 1999'da ülkemizde IMF destekli ve üç yıl süreli "Enflasyonla Mücadele Programı" yürürlüğe konulmuştur; ancak yukarıda yaşanan durumlar bu programa olan güveni sarsmıştır. Uygulamaya konan programın üç temel özelliği:

- Bütçe ve bütçe dışındaki kamu kesiminde mali disiplinin sağlanması,
- Önceden belirlenmiş bir sabit sürünen kur uygulamasıyla döviz kurlarının belirlenmesi,
- Yapısal reformların gerçekleştirilmesi ve özelleştirmelerin hızlanması,

Şeklindedir (Tay, 2007: 75).

Böylelikle enflasyonun temel kaynağının kamu açıkları olduğu ve bunun da kamu kesimi finansman yönetiminden kaynaklandığı kabul ediliyor ve bu açıkların kapatılması için tedbir alınıyordu. Bu amaçla bir yandan kamu harcamalarının kısılması, diğer taraftan da vergi gelirlerinin artırılması kararlaştırılmıştır. Bunlara ek olarak, IMF ve DB' den sağlanacak uzun vadeli ve düşük maliyetli kredilerle, yüksek reel faizli ve kısa vadeli iç borçlanmanın azaltılması hedeflenmiştir. Bu doğrultuda faiz dışı bütçe fazlasının 7,5 milyar dolar fazla vermesi hedef olarak ortaya konmuştur (Güloğlu, Altunoğlu, 2002: 23).

Merkez bankası 1 Dolar + 0.77 Euro'dan oluşan döviz kuru sepetinin günlük değerini, bir yıllık süre için 2000 yılı başından itibaren kamuoyuna açıklamıştır. Döviz kuru rejimini desteklemek amacıyla, MB net iç varlık büyüklüğünü sabitlemiş ve bilanço genişlemesini net dış varlıklardaki artışa bağlamıştır. Yarı Para Kurulu benzeri bu politika sterilizasyon imkanını kaldırmış ekonomideki likiditenin döviz karşılığı yaratılmasını benimsemiş ve MB' nin kısa vadeli faizler üzerindeki etkisini sınırlandırmıştır (Girdap, 2007: 81).

Programın son ayağını yapısal reformlar ve özelleştirme programları oluşturuyordu. 2000 yılında 5 milyar doları Telekom'dan olmak üzere 7,6 milyar dolar ve 2001 yılında 6 milyar dolarlık özelleştirme yapılması planlanmış, ancak

siyasi nedenlerle ve uluslar arası piyasalardan beklenen talebin gelmemesi gibi nedenlerle büyük özelleştirmeler (THY-Türk Hava Yolları, Türk Telekom) yapılamamıştır. Tarım ve sosyal güvenlik alanlarında da kayda değer bir ilerleme sağlanamamıştır (Güloğlu, Altunoğlu, 2002: 23).

Kasım 2000 krizi kur sisteminin çökmesine yol açmadığından, döviz krizi modelleri ile açıklanamadığı belirtilmektedir. Bankacılık kesiminin yeterli döviz fazlasına sahip olmaması, yurt dışına sermaye çıkışının artması ile piyasalardaki güvensizliğin bir anda yaygınlaşması, kasım ayında ülkeyi likidite krizine sürüklemiştir. Faizlerdeki hızlı yükseliş, kamu ve özel bankaların mali yapılarını daha da bozmuş, programa olan güven iyice sarsılmış, özellikle kamu bankalarının aşırı likidite ihtiyaçları ödemelerin kilitlenmesine neden olmuştur.

Kasım ayında, programın sürdürülebilirliğine ilişkin endişelerin ortaya çıkmasının altında yatan temel neden ekim ayına ait hayal kırıklığı yaratan enflasyon rakamları ve aylık dış ticaret açıklarının beklenenden fazla olmasıdır. Bununla beraber özelleştirmede karşılaşılan politik engeller, AB ile kötü giden ilişkiler, Arjantin'deki ekonomik durum, bankacılık sektöründeki sorunların kamuoyuna açıklanması ve TMSF (Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu) tarafından devralınan bankalar hakkında kovuşturma yapılması da endişeler arasındadır. Ayrıca, hızlı sermaye kaçışı önemli ölçüde yabancı fonlara bağımlı olan bankalar için ciddi likidite sorunları yaratmıştır. Sermaye kaçışları Merkez Bankası (MB) döviz rezervlerinde azalmaya neden olmuş ve bu nedenle faiz oranlarında ani bir artış gözlemlenmiştir. Vade uyumsuzluğu yaşayan bazı bankalara duyulan güvensizlik bankaların kısa vadeli likidite ihtiyaçlarının aniden artmasıyla birleşince faiz oranlarında ani bir artış olmuştur (Tay, 2007: 76).

3.5. ŞUBAT 2001 KRİZİ

Kasım 2000 krizinin ardından ekonomideki görünüm, piyasalar bir nebze olsun rahatlamış ve nispi olarak istikrarın sağlanması şeklindedir. Ancak, politikadaki belirsizlik ve reel ekonomide yaşanan sıkıntılar devalüasyon beklentilerini artırmış ve yeni bir kriz muhtemel görünmeye başlanmıştır. Zaten tedirgin olan piyasalar, 19 Şubat 2001'de MGK (Milli Güvenlik Kurulu) toplantısında Cumhurbaşkanı ile Başbakan arasında yaşanan gerginlik, piyasaların

programa olan güvenini kaybetmesine ve yeni bir krizin çıkmasına yol açmıştır (Günel, 2001: 1035).

Finansal kriz sonrasında IMF ile yeni bir anlaşma yapılarak, tarımsal destekleme politikasında değişiklikler, özelleştirme, bankacılık sektörünün yapılandırılması ve MB'nın bağımsızlığını sağlamlaştırma gibi yapısal reformların uygulanması konusunda daha kararlı olan "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" Mayıs 2001'de ilan edilmiştir (Tay, 2007: 78).

Bu program Aralık niyet mektubuyla somutlaşan 2000 enflasyonu düşürme programından temel farkı, döviz çıpası yerine dalgalı kura dayanan bir para programı olmasıdır. Yoksa 2000 programının diğer hedefleri aynen bu programın hedefleri arasında da bulunmaktadır. Bu program öncelikle bankacılık sektöründe reformların yapılmasını öngörmekteydi. Bu programla birlikte Türk ekonomisinin yapısal sorunları olduğu kabul edilerek bu sorunların üstesinden gelinmeden kalıcı büyümenin sağlanamayacağı ve enflasyonist süreçten çıkılamayacağı kabul edilmiştir (Güloğlu, Altunoğlu, 2002: 26).

Şubat 2001 krizi ile Kasım 2000 krizinin etkileri benzer nitelik göstermekle birlikte kısa vadede şu şekildedir (Coşkun, 2004):

- Her iki kriz de her finansal krizde olduğu gibi reel ekonomi üzerinde önemli daraltıcı etki yapmıştır. Dış ve iç kredi çöküntüsü, vadesinden önce geri çağırılan kredilerin de etkisiyle, şirket kredilerini tüketici kredilerinden daha fazla düşürmüştür. Finansman olanaklarının çöküntü ölçüsünde azalması, çok yüksek kredi oranları ile yansımaları bulmuş ve kredi talebini de çökertmiştir.
- 2001 yılının ilk üç aylık döneminde GSMH %4,5 ve ikinci üç aylık dönemde de %11,8 oranında azalmıştır. Böylece 2001'in toplam altı ayında, ekonomideki küçülme % 8,5 gibi çok yüksek bir orana sahip olmuştur.
- Ekonomideki ortaya çıkan belirsizlik ve güven bunalımı sonucunda, ilk altı aylık dönemde sabit sermaye yatırımları %23,3 oranında azalmıştır.

- Ocak-temmuz döneminde protesto edilen senet tutarlarında % 76 oranında artış olmuştur.
- 2000 yılı sonunda 36 katrilyon olan iç borç stoku, 2001 yılı ağustos ayı itibariye 98 katrilyon liraya ulaşmıştır.
- Türk ekonomisinde, üretimin ve yatırımların büyük ölçüde gerilemesiyle birlikte yüz binlerce insan işsiz kalmış ve işsizlik yüksek boyutlara ulaşmıştır.
- Uygulanan kur politikası ile yılın ilk yedi ayında ihracat %12 dolayında artmıştır. Bunun yanında turizm gelirlerinde önemli artışlar olmuştur. Bunlar 2001'deki yaşanan olumlu gelişmelerdendir.
- Ekonomik daralma ve uygulanan kur politikaları ile ithalatımız ilk yedi ayda %20 azalmıştır. İhracat ve ithalattaki gelişmeler sonucunda cari işlemler fazla vermeye başlamıştır.
- Konsolide devlet bütçesinde, programın öngördüğü faiz dışı fazla hedefine ulaşılmış ve böylece iç borçların döndürülmesi kolaylaşmıştır. Ancak, uygulanan maliye politikası, iç talebin büyük ölçüde daralmasında etkili olmuştur.

Türkiye'nin yaşadığı 2001 yılındaki krizin iyi yönetilmeyip, tam tersine yanlış tedaviye sokulup büyütüldüğü hipotezi 2008 yılında başlayan küresel mali krizle kanıtlanmış oldu. 2008 krizinde ABD Merkez Bankası FED piyasaya likidite verdi ve Hazine ile ortaklaşa bankalara yönelik kurtarma operasyonları düzenledi. Avrupa merkez bankaları da benzer adımları attılar. Bütün bu işlemler olurken IMF sürekli likidite verme ve kurtarma operasyonlarını desteklediğini açıkladı. Yani Türkiye konu olduğunda piyasaya likidite verilmesine karşı çıkan, bankaların kurtarma operasyonlarının ahlaki çöküntü yaratacağını öne süren IMF bu kez benzer konuda tam ters savunmaya girişmiş, dolayısıyla da bu açıklamalar bize Türkiye'nin 2001 krizinin yanlış yönetildiğinin ve bunda IMF'nin büyük katkısı olduğunu kanıtlamaktadır (Eğilmez, 2009: 80).

Kasım ve Şubat krizleri ortak bir değerlendirmeye tabi tutulursa, Türk bankacılık sektörü 200 yılı Kasım ve 2001 yılı Şubat aylarında finansal piyasaları önemli düzeyde etkileyen olumsuz bir kriz yaşamıştır. Yaşanan bu kriz, bankacılık sektörünü farklı kanallardan farklı biçimlerde etkilemiştir. Yükselen faiz oranlarına bağlı olarak vade uyumsuzluğu olan bazı bankaların fon zararları artmış, bankaların portföylerinde bulunan menkul kıymetlerin değeri önemli ölçüde düşmüştür. Kriz döneminde yapılan devalüasyon nedeniyle dalgalı kur sistemine geçilmesinin ardından, yüksek açık pozisyonla çalışan bankalar için önemli miktarlarda kambiyo zararı ortaya çıkmıştır. Ayrıca krizle birlikte ekonominin de daralması, takipteki alacakların yükselmesine neden olmuştur. Sonuç olarak da sektörden bazı bankalar çekilirken bazılarının da Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonuna devri gerçekleşmiştir (Çelik, 2010: 56).

Tablo 3. 2001-2008 Yıllarında Türkiye’de Banka Sayıları

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Mevduat Bankaları	40	38	34	34	33	32	32	32
Özel Sermayeli Bankalar	22	20	18	18	17	14	11	11
Kamusal Sermayeli Bankalar	3	3	3	3	3	3	3	3
Yabancı Sermayeli Bankalar	15	15	13	13	13	15	18	18

Kaynak: Çelik, 2010: 57

Yukarıdaki tabloda 2001 ile 2008 yılları arasında ülkemizdeki banka türleri ve bunların yıllar itibariyle değişimleri gösterilmiştir. Buna göre 2000 ve 2001 krizi sonrası birçok özel sermayeli bankanın azaldığı görülmektedir. Dolayısıyla denilebilir ki yaşanan krizler, birçok özel bankanın kapatılmasına sebep olmuştur. Kamusal bankaların sayılarının ise sözü edilen bu yıllar boyunca istikrarını koruduğu

gözlenmektedir. Yabancı sermayeli bankalar ise 2003'e kadar azalış göstererek, 2005'ten sonra yavaş yavaş artma eğilimini geri kazanmıştır.

3.6. 2008 KÜRESEL FİNANSAL KRİZİ

2007 yılı Temmuz ayında ABD'de "Sub-prime Mortgage" kredilerinin geri dönüşünde yaşanan sorunlarla ilk sinyallerini veren, daha sonra 2008 yılının Eylül ayında Lehman Brothers yatırım Bankasının batması ile derinleşerek dünyanın birçok ülkesini etkileyen (Koyuncu, 2010: 73) ve hatta bulunduğumuz dönem itibariyle sırasıyla İngiltere ve Yunanistan da son olarak küresel krizden etkilenen ülkeler arasındadır.

Dünyada birçok ülkede uygulanan ve Mortgage olarak bilinen konut finansman sistemine ilişkin tasarı Türkiye'de ise 21 Şubat 2007'de, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Genel Kurulu'nda kabul edilerek yasalaşmıştır (Turan, 2009: 164).

Küreselleşen bu finansal kriz geçmişte yaşanan finansal krizlerle pek çok ortak özellik taşımaktadır. Önceki krizlerin pek çoğunda olduğu gibi üç yıkıcı faktöre sahiptir. Bunların ilki, finansal yeniliklerin yanlış yönetilmesi, ikincisi varlık fiyatı balonu, üçüncüsü ise finansal kurumların bilançolarında bozulma şeklinde ifade edilebilir (Öztürk ve Gövdere, 2010: 382). Özellikle 1929 Krizi ile benzerlikler gösteren 2008 Küresel Ekonomik Krizi, bu krizden bazı yönleriyle de ayrılmaktadır. Buna göre:

- 1929 Krizi, 1929 yılı Ekim ayında ABD'de başlayan borsa krizi tüm dünyaya yayılarak reel sektör üzerinde de olumsuz etki yapmıştır. 2008 krizi ise, 2008 yılında ABD'deki Mortgage kredilerinden kaynaklanmış ve türev piyasaların büyümesi fakat yeterince düzenleme yapılmaması yüzünden dünyayı etkilemiştir.
- 1929'daki krizde ABD'de faiz oranları artarken bu İngiltere ve Almanya'yı da etkilemiştir. 2008 krizinde tüm ülke merkez bankaları piyasaları likidite etmiş ve faiz oranlarını düşürmüşlerdir.

- 1929 krizinde borsa endeksi bir yılda%47 değer kaybederken, 2008 krizinde borsa endeksi, 9 Ekim 2007'deki düzeyinden 27 Ekim 2008'e kadar %42 değer kaybetmiştir.
- 1929 krizinde batan banka sayısı 5000'i bulurken, 2008 krizinde batan banka sayısı 20'dir (Akın, Ece, 2009: 159).

Finansal piyasalarda yaşanan domino etkisi ile tüm dünyayı etkisi altına alan küresel kriz ülkemizin de içinde bulunduğu GOÜ'lerin finans sektöründen ziyade reel sektörü olumsuz yönde etkilemiş ve bu ülkelerde ekonomik büyümede görülen düşüşleri yüksek işsizlik oranları takip etmiştir (Koyuncu, 2010: 73).

Yaşanan krizin ardından, krizden etkilenen devletler söz konusu durum hakkında bir dizi önlemler alma yoluna gitmişlerdir. Bu nedenle, devletler aktif bir şekilde ekonomiye müdahale etmiş, geleneksel ve geleneksel olmayan araçları devreye sokarak krizin olumsuz etkisini en aza indirebilme gayreti içinde olmuşlardır (Civriz, 2010: 171).

Ancak, devletler belli başlı politika çabaları hakkında mutabakata varmadan önce krizin olumsuz etkilerinden kurtulabilmek için birbirinden farklı çözüm önerileri ileri sürülmüştür. Bocutoğlu ve Ekinci (2009)'ye göre, kimi ülkelerin krizden çıkış yolu olarak gördüğü ihracat öncülüğünde ekonomik iyileşme seçeneği, tüm dünyanın ekonomik yavaşlama yaşadığı böyle bir dönemde çözüm olmamıştır. Nitekim birçok ülkenin hem ihracat hem de ithalat miktarları ciddi düşüşler kaydetmiştir. Diğer bir çözüm yolu olan para politikası ise, finansal krizlerin doğal yapısı gereği parasal aktarım mekanizmasının zayıflaması ile birlikte kısa dönemde beklenen etkiyi göstermekten uzak kalmıştır. Krize çözümün diğer bir cephesi olan finansal sistemin yeniden düzenlenmesi ise, birçoklarına göre ancak uzun vadeli bir planın parçası olabilecektir. Böyle bir ortamda, maliye politikası, kısa dönemde düşen toplam talebi süratle canlandıracak en önemli politika seçeneği olarak görülmeye başlanmıştır. Örneğin, ABD yüksek kredi faiz ödemeleri ve düşen konut fiyatları ve satışlarını dengelemek ve toplam talebi artırmak amacıyla yetersiz gördüğü para politikası yerine bir mali canlandırma paketini yasalaştırmış ve maliye politikasını çare olarak görmek zorunda kalmışlardır (Batirel, 2008: 2) .

Yeldan'ın 2008 yılındaki "Avrupa'da Bir Hayalet Dolaşıyor" başlıklı yazısında yer vermiş olduğu şu satırlarda, krizden çıkış sürecinde niçin maliye politikasına da ihtiyaç duyulduğunu cevaplar niteliktedir:

"İdeolojilerin sonuna gelindiği ve piyasa serbestisinin tüm sorunlara çare veren, bir uygarlık projesi olduğuna dair ezberletilmiş kalıplar artık bozulmuş durumdadır. Kapitalizmin sadece piyasaları değil, aynı zamanda ideolojisiyle birlikte bizzat kendisi sorgulanır hale gelmiştir".

4. KÜRESEL EKONOMİK KRİZİN NEDENLERİ

Yaşanan küresel kriz her ne kadar 2007 yılında ortaya çıkmış gibi görünse de aslında daha önceki dönemlerde baş gösteren birtakım olumsuzluklar bu kriz için birtakım sinyaller vermiştir denilebilir.

ABD ekonomisi 1994- 2000 yıllarında tarihindeki en hızlı büyüme dönemlerinden birini yaşamıştır. Bu dönemde büyüme, verimlilik ve teknolojik gelişme (internet ve iletişim teknolojileri) üzerine kurulu bir üretim yapısına dayalı iken harcamalar ağırlıklı olarak tüketim harcamaları üzerinde oluşmuştur. ABD ekonomisinde dış ticaret açığı bu dönemde kronikleşen bir nitelik kazanırken, diğer yandan ekonomide kaydedilen yüksek büyüme oranları sayesinde artan vergi gelirleri, ekonominin bütçe fazlası vermesine neden olmuştur. Dış açık bir anlamda bütçe dengesinde verilen fazla ile dengelenmiş, verilen bütçe fazlası faizlerin düşmesini sağlarken düşük faiz oranları hem büyüme hızını olumlu yönde etkilemiş hem de menkul kıymet borsalarının rekordan rekora koşmasını sağlamıştır. Tüm bu başarılı yükselişin ardından 2000 yılının başlarında fazlaca şişen NASDAQ (National Association of Securities Dealers Automated Quotations) balonunun patlamasıyla sona ermiştir. İktisadi konjonktür teorilerinin de öngörülleri çerçevesinde hızla yükseliş yaşanan bu dönemin ardından, 11 Eylül olayları ve Çok Uluslu Şirket (ÇUŞ)' ler ile ilgili Sakandalar- Enron Skandalı'nın katkısıyla ABD ekonomisi 2001 sonunda bir ekonomik durgunluk sürecine girmiştir (Koyuncu, 2010: 74).

Ekonomik durgunluğu gidermek üzere yapılan ilk değişiklik vergi oranlarının düşürülmesi olup, vergi oranlarında yapılan indirimler, ABD ekonomisinde verilen dış ticaret açıklarının yanı sıra bütçede de açık verilmesine neden olmuştur. Üstelik 11 Eylül sonrasında hızla artış gösteren askeri harcamalar bütçe açıklarının daha da genişlemesine yol açmıştır. ABD ekonomisini durgunluktan kurtarmak amacıyla

vergi oranlarını düşürmenin yanı sıra, ekonomiyi kredi kanalını kullanarak canlandırmak amacıyla ABD’ de yıllardır uygulanan konut kredisi (Mortgage) sistemi daha alt gelir gruplarına yönelik olarak uygulanmaya başlanmıştır (Koyuncu, 2010: 74).

Kısa vadede ekonomi üzerinde olumlu bir hava yaratan bu uygulamalar daha sonra başta ABD ekonomisi olmak üzere diğer dünya ülkelerinde de belli başlı yaralar açmıştır. Bu olumsuzlukların oluşmasında hiç kuşkusuz ki sub-prime denilen eşik altı gelir gruplarına yönelik olarak uygulanan kredileri faizlerinin çok aşağı seviyelere indirilmesi ve düşük seviyedeki bu oranın birkaç yıl sürdürülmesi bir anlamda kapitalizmin kırılmasını ortaya koymuştur. Zira kriz ardından alınan önlemler içinde para politikasının yanında maliye politikasının da uygulanması dikkat çekicidir. Sağbaş (2009)’ın yer verdiği, G20 toplantısı kapanış bildirgesinde yer alan şu ifade bu görüşümüzle paralellik arz etmektedir:

“Fiyat istikrarı ile uyumlu bir ekonomik büyümeyi, istikrarlı ve sürdürülebilir bir biçimde teşvik etmek amacıyla maliye ve para politikası gibi araçlar da dâhil olmak üzere her ülkenin kendi ihtiyaçları ve mevcut politika araçları çerçevesinde gereken tüm önlemleri alması konusuna kararlılığımız teyit ederiz.”

Mortgage kredileri olarak adlandırılan krediler incelenecek olursa bu sistem, ipotek karşılığı menkul kıymetleştirilmiş kredileri ifade eden bir sistemdir. Geniş anlamda, uzun vadede, aylık taksitler halinde ödenmek üzere bir gayrimenkulün satın alınmasını ve borç sona erene kadar gayrimenkulün mülkiyetinin finansman kurumunda, kullanımının ise satın alan kişide kalmasını sağlayan bir kredi sistemini ifade etmektedir. Sistemde kredi verenler, kredi konusu olan konuta ipotek tesis ederek kullandırılan krediyi teminat altına almakta ve uygun koşullarla temin ettikleri fonları uzun vadeli kredi olarak tüketicilere kullandırmaktadırlar. Tüketiciler açısından en önemli faydası, düşük faiz ve küçük tutarlı, uzun vadeye yayılan kredi taksitlerinin, fiziki ve sosyal ihtiyaçlarını sıkıntıya düşmeden karşılanabilmesidir. Bu sayede tüketici tasarruf döngüsüne girmemekte, önce konutuna kavuşmakta ve daha sonra yapacağı tasarruflar ile kredilerini geri ödeyebilmektedir (Kabataş, 2007: 189).

İşte bu nedenledir ki bireyler, kredili olarak satın aldıkları gayrimenkulleri satma yoluna giderek kredi ödemelerinde bulunmuşlardır. Ancak, zamanla bireylerin bu satımları kredi borçlarını ödeme amaçları dışına çıkararak yerini kar elde etme

isteğine bırakmıştır. Bununla beraber, ekonomiyi canlandırmak üzere uygulanmaya konulan genişletici politikalar tüketim harcamalarında da aşırı artışlara yol açmıştır. Zaman içinde enflasyonist baskıların kaçınılmaz olduğu bir yapıya bürünen ekonomi için yine FED devreye girmiş; ancak bu sefer aldığı kararlar öncekiler gibi bireyler nazarında olumlu bir durum meydana getirmemiştir.

FED'in 2004 yılı ortalarında %1 olan faiz oranlarını kısa bir zamanda %5, 25'e kadar yükseltmesi ev fiyatlarındaki yükselmeyi de durdurmuştur. Ayarlanabilir Mortgage faiz oranlarının yukarıya doğru yükselmeye başlaması, tüketicilerin kullanılabilir gelirini azalttığı gibi, 2006 yılı başlarında özellikle eşik altı grubunda borç geri ödememe sorunu başlamıştır (Vardareri, Dursun, 2009: 11). Verilen kredileri tahsil edemeyen bankalar kaynak sıkıntısı içine girmişler ve finansal piyasalarda oluşan güvensizlik sonucu bankaların birbirlerine borç verme konusunda çekingen davranmaları, likidite sorununu doğurarak mali sistemin durmasına yol açmıştır (Susam, Bakkal, 2008: 74).

2008 yılı Ağustos ve Eylül aylarında gelişmiş ülkelerin merkez bankaları, finansal piyasalardaki gerginliği azaltmak amacıyla piyasalara eşgüdümlü olarak yüklü miktarlarda likidite sağlamışlardır. Alınan önlemlere rağmen söz konusu endişelerin giderilememesi sonucu, 7 Eylül 2008'de Fannie Mae ve Freddie Mac' in yönetimini Federal Emlak Finansmanı Otoritesinin devralmasıyla finansal kriz yeni bir boyuta ulaşmıştır. 15 Eylül 2008'de finansal kuruluşlardan Lehman Brothers şirketi iflasını açıklamış, 16 Eylül 2008 tarihinde AIG (American International Group) adlı en büyük sigorta şirketinin hisse senetleri %60 değer kaybetmiş ve Fed tarafından yüksek miktarda mali destek sağlanmıştır. FED' in sağladığı likidite imkanlarından diğer büyük yatırım şirketlerinin de yararlanma istekleri risk algılamasını artırmış ve dünya genelinde bankalar arası para piyasaları kilitlenerek fonlama maliyetleri yükselmiştir. Küreselleşmiş finansal piyasalar arasındaki sıkı bağlantılar nedeniyle ABD Mortgage piyasalarında başlayan ve daha sonra likidite krizine dönüşen bu problem ABD bankalarının borç verme riskini yabancı bankalara aktarması sonucu başta Avrupa olmak üzere tüm dünyaya yayılmıştır (Susam, Bakkal, 2008: 74–75).

Etkileri ve kapsamı açısından, 1929 Büyük Buhran'ından sonraki en büyük kriz olarak nitelendirilen küresel ekonomik krizin nedenleri şu şekilde özetlenebilir (Anbar, Şenol, 2010: 173):

- Arz fazlasına sahip GÜO 'ler ile tüketim odaklı GÜ'ler arasındaki global dengesizlikler,
- Artan emtia fiyatlarına bağlı olarak likiditenin artması ve yeni yatırım alanları aranması,
- Hane halkının az tasarruf edip, aşırı borçlanması,
- Reel sektör ile finans sektörü arasındaki dengesizlik. Finansal piyasalarda işlem gören menkul kıymetlerin piyasa değerlerinin ve işlem hacimlerinin, reel yatırımlardan iki- üç kat daha fazla olması.
- Enflasyona aşırı odaklanan, buna karşın finansal istikrara yeterli seviyede odaklanmayan parasal politikalar.
- Merkez bankalarının oluşan balonları patlatmayacağına ilişkin açık ifadeleri,
- Batı ülkelerinde faizlerin uzun süre çok düşük seviyelerde tutulması, bunun, riski göz ardı ederek aşırı kaldıracı ve yüksek getiriye teşvik etmesi.
- 2003- 2006 yılları arasındaki enflasyonsuz ve istikrarlı büyüme döneminin risklerin yeterince değerlendirilmemesine yol açması.
- Kredi alan ile verenlerin ve yatırım bankalarının, yatırımcıların aşırı hırsı ve açgözlülüğü.
- Şirket yöneticilerinin başarısızlığı,
- Finansal kurumlarda, yöneticilerin, aşırı risk almayı özendirilen ve orta- uzun vadeli riskleri yerine kısa vadeli getirilere odaklanmayı sağlayan teşvik ve ödül sistemleri.
- Menkul kıymet fiyatlarının arttığı(balon) dönemlerinde, finansal kurumların sermayesini artıran ve fiyatlar düşmeye başladığında (balon patladığında) sermayelerini azaltan değerlendirme uygulamaları.

- Risk modellerine duyulan aşırı güven.
- Varlık fiyatlarının arttığı dönem boyunca, yüksek riskli tüketicilere verilen konut kredilerine dayalı olarak ihraç edilen menkul kıymetlerin taşıdığı risklerin değerlendirilmesinde kredi derecelendirme kurumlarının, sigorta şirketlerinin, aracılardan ve yatırımcıların yaptıkları hatalar.
- Konut kredisi veren finansal kurumlar, menkul kıymetleştirme aracılığıyla kredileri bilançolarından çıkardıkları, dolayısıyla riski aktardıkları için, kredi analizine gerekli önemi vermemeleri.
- Düzenleyici kurumların, finansal sistemdeki kaldıraçın artmasına yol açan finansal enstrümanların kullanımına ilişkin gerekli önlemleri almamaları.
- 1929 Buhranından sonra, finansal sistemi korumak ve stabilize etmek için ticari bankaların yatırım bankacılığı faaliyetlerinde bulunmalarını yasaklayan kısıtlamaların, 1980'li yıllardan sonra yapılan düzenlemelerle zaman içinde kaldırılması, ticari bankaların yatırım bankacılığı faaliyetlerinin artması.
- Krizin ilk aşamalarında, merkez bankalarının ve hükümetlerin, kriz boyutlarını ve sonuçlarını tam değerlendirememeleri ve yeterli önlem almamaları.

5. KÜRESEL KRİZ KARŞISINDA ALINAN ÖNLEMLER

Finansal krizin öncelikle etkilediği finansal piyasalara yönelik önlemler sonrasında, firmalara ve bireylere yönelik çeşitli önlemler de uygulamaya konulmuştur. Uygulamaya konan bu mali destek paketleri ana hatlarıyla üçe ayrılmaktadır (Civriz, 2010: 175):

- Firmalara dönük mali yardımlar: şirketlerde vergi indirimleri ya da sübvansiyonlar yoluyla yapılan yardımlardan oluşmaktadır. Özellikle ihracatçı sektörlerle ve Küçük ve Orta Ölçekli İşletme (KOBİ)'lere yönelik olarak söz konusu tedbirler ABD, Hindistan,

Kanada, Almanya, Fransa ve Türkiye gibi ülkelerde yürürlüğe sokulmuştur.

- Alt yapı yatırımlarına yapılan harcamalar: Ülkeler kriz sürecinde, düşen iç talebi canlandırmak için mevcut alt yapı yatırımlarını artırmakta ya da ileride yapmayı planladıkları yatırımları öne çekmektedirler. Özellikle Çin ve Fransa, mali genişleme planlarında bütçenin önemli bir kısmını alt yapı yatırımlarına ayırmıştır.
- Tüketicilere yönelik mali yardımlar: Birçok ülke tüketicilere vergi indirimleri ya da sosyal güvenlik programları yoluyla yardım etmeyi planlamıştır. Vergi indirimleri, ABD, Kanada, Fransa'da uygulandığı şekilde doğrudan gelir vergisi indirimi yoluyla olabildiği gibi, Brezilya, Hindistan ve Türkiye'nin de uyguladığı belli bazı ürünleri (otomotiv, elektrik, gıda maddeleri, vb.) satış vergilerinin indirilmesi şeklinde de yapılabilmektedir. Ayrıca krizin yarattığı sosyal sorunları azaltabilmek için birçok ülke, sosyal güvenlik imkanlarını genişletmiş ve yoksul kesimlere daha fazla kaynak transfer etmeye başlamıştır.

Krizden en çok etkilenen başta ABD ve İngiltere olmak üzere birçok ülke özellikle vergi alanında ülke temelli önlemlere gitmişlerdir. Örneğin ABD, çeşitli ÖTV (Özel Tüketim Vergisi) oranlarında indirimler ile GV (Gelir Vergisi)' de indirimlere veya mevcut bulunan indirim tutarlarının artırılması yoluna başvurmuştur. Yine KV (Kurumlar Vergisi)' de de çeşitli indirimlere gitmiş veya bu indirim tutarları artırılmış ve çeşitli istisna ve muafiyetler getirilmiş, zararların geleceğe dönük mahsup süreleri uzatılmıştır (Bulut, Çalışkan, 2009: 33-34). Ayrıca ABD'de, 2008 yılında yürürlüğe konulan amortisman uygulamasının 2009 yılında da uygulanması kararlaştırılmıştır. Bu uygulamaya göre, işletmeye alınan ve mevzuatta belirlenen özellikleri taşıyan demirbaşların ilk yıl %50'si amortisman tabii tutularak kurum kazancından indirilebilmektedir (Özpehriz, 2009: 145).

İngiltere'de ise, özellikle krizden en çok etkilenen orta ve alt gelir grubunu hedefleyen gelir vergisi indirimi ile en düşük vergi dilimindeki mükelleflere yıllık 145 sterlin destek sağlanmış, öte yandan %17,5 olan genel KDV (Katma Değer

Vergisi) oranı 1 Aralık 2008'den itibaren geçerli olmak üzere geçici olarak %15'e indirilmiştir (Koç, 2009: 125).

Tüm bu önlemlerin yanında Civriz (2010)'a göre, gelişmiş ülkeler, derinleşen kriz karşısında öncelikle piyasalara likidite desteği sağlamışlar, ardından ek olarak kapsamlı tedbirlere yönelmişlerdir. Devam eden süreçte, banka borçlarına kısmi ya da tam garantiler verilmiş, sermaye enjeksiyonları sağlanmış, likit olmayan varlıklar doğrudan veya dolaylı şekilde alınmış ve kamulaştırma işlemlerine başvurulmuştur. Ayrıca krizin küresel korumacılık eğiliminin artırılması ve krizle mücadelede küresel entegrasyonu sağlamak için küresel işbirliği artırılmış ve yeni kanallar geliştirilmiştir.

Sonuç olarak, önemli sayıda çözüm paketi sunulsa da, çözüm önerileri şu üç kategoride toplanmıştır (Üzümcü, Dikkaya, Özyakışır, 2010: 11):

- Keynes'in imdada çağırılması, yani efektif talebi artırmayı hedefleyen genişletici maliye politikalarının uygulanması,
- Daralan tüketimi canlandırmak için tüketime övgü yapılması,
- Para dağıtılması, yani kriz sırasında likiditeye sıkışan finans ve reel kesime likidite sağlamaya dönük genişletici para politikası uygulanması.

6. KÜRESEL KRİZİN DÜNYA EKONOMİSİNE ETKİLERİ

Ağustos 2007 öncesi dünya ekonomisinin en göze çarpan öğelerinden biri cari açıklar ve fazlalar konusundaki dengesizlikler olmuştur. Özellikle, 2003 yılından itibaren küresel ekonomi yoğun bir genişleme konjonktürüne girmiştir. Bunun ardında yatan temel unsur olarak finansal piyasalarda yaşanan aşırı şişkinlik olduğu konusunda fikir birliği oluşmuştur. Krizin etkilerinin görülmeye başladığı 2007'ye kadar olan dönemde yükselen piyasa ekonomileri, daha önce tecrübe edilmemiş düzeyde yüksek oranlarda büyüme fırsatı bulmuşlardır. Yüksek hızla büyüyen ülkelerin enerji ve petrol talepleri artmış ve bunun sonucu olarak bu ürünlerin fiyatlarında büyük artışlar gözlenmiştir. Özellikle ham petrol fiyatları varil başına 2003 yılında 25, 2005'de 60 ve 2008 itibariyle ise 60 dolar seviyesine ulaşmıştır. Doğal olarak da, uluslar arası piyasalarda likidite fazlası meydana gelmiş, ABD başta

olmak üzere birçok ÷lkeye sermaye akımına kolaylık sağlanmıştır. Yüksek miktarlarda likidite ayrıca, birçok ÷lkede varlık fiyatlarında büyük artışlar doğurmuştur (Gedikli, 2009: 187–188).

Kriz öncesi, cari açık ile ilgili ABD ekonomisinin taşıdığı riskler için herhangi bir tedbir ve gerekli politika önlemleri alınmamıştır. Krizin ilk sinyallerini verdiği 2007 bahar-yaz döneminde ABD ekonomisi, bu kötümser tahminleri doğrularcasına çok yüksek cari açık vermiş, cari fazlalar ise petrol ihraç eden ÷lkeler ve Asya ÷lkelerinde yoğunlaşmıştır. Böyle bir tablonun çok açık sonucu, cari fazla veren ÷lkelerden ABD ekonomisine cari açığı finansmanına yönelik sermaye akımlarının gerekliliği olmuştur (Gedikli, 2009: 188).

Gelişmiş ÷lkelerden kaynaklanan finansal krizle beraber bankacılık sektöründe yaşanan olumsuz gelişmeler finansal sistemde konsolidasyonlara yol açtığı gibi ABD’de yatırım bankacılığı modelinin de sonu olmuştur. Avrupa bankacılık sistemi de Ekim 2008’den itibaren krizden ciddi şekilde etkilenmeye başlamış, büyük birtakım uluslar arası Avrupa bankalarının hükümetler tarafından kurtarılması gerekmiştir. Bu aşamada, hükümetler mevduat için garanti ve sigorta geliştirerek mali piyasalarda istikrar sağlanmaya çalışmıştır. Merkez Bankaları da doğrudan sermaye enjekte ederek bankaların bilançolarını desteklemiş ve bankalardan varlık satın alarak bazı sıkıntılı varlıkları ortadan kaldırmıştır (Akın, Ece, 2009: 157).

ABD’de yaşanan krizin piyasalarda yarattığı istikrarsızlık, batan bankalarla gelen işsizlik ve kredi piyasasının daralması dünyayı etkilemiştir. Küresel daralma, birçok ÷lkede büyümenin düşmesi ve işsizliğin artması olarak kendini göstermiştir (Gedikli, 2009: 191).

Finansal kriz, finansal sistemin başarısızlığından ileri gelmiş ve büyük çaplı parasal kayıplara yol açmıştır. Bunun bir sonucu olarak firmalar projelerini iptal edip işçi çıkarmışlardır. Bu dönemde sermaye piyasasında özel tasarruflar azalmış ve iş güvencesinin düşmesiyle birlikte kamunun mal ve hizmet sunumunda azalma meydana gelmiştir. Bu durum reel ekonomik krize, beraberinde tüketimin ve üretimin azalışına neden olmuştur. İşletmeler iflasa sürüklenmiş, milli gelir ve buna

bağlı olarak vergi gelirleri azalmıştır. İşsizlik, fakirlik ve buna benzer sorunlar ortaya çıkmıştır (Güngör, 2010: 172).

Küresel ekonomik krizin reel sektör üzerindeki etkilerinin iyice hissedildiği 2008 yılında, özellikle 2008 yılının ikinci yarısında, doğrudan yabancı yatırım da azalmaya başlamıştır. Kriz, doğrudan yabancı sermaye akımlarını başlıca şu üç yoldan etkilemiştir (Karabıyık, Anbar, 2010: 48):

- Yatırımları finanse etmek için gereksinim duyulan fonlara erişimin zorlaşması ve fon maliyetlerinin artması,
- Beklentilerin kötüleşmesi ve belirsizliğin artması,
- Riskten kaçma eğiliminin artmasıdır.

Küresel krize ait en çarpıcı veriler hiç kuşkusuz ABD'ye aittir. İşsizlik oranı %5,7'den %6,12e yükselen ABD'de, Ocak 2008'den itibaren 605.000 kişi işten çıkarılmış, sadece Ağustos 2008'de 91.000 aile evini kaybetmiştir. Nisan 2009'da Amerikan işgücü piyasaları 120.000 kişiye yeni istihdam sağlanabileceği beklentisi içindeyken, Mayıs 2009'da işsizlik oranı %9,4 yükselmiş, Amerikan ekonomisinde Mayıs 2009 itibariyle 437.000 kişi işsiz kalmıştır (Gedikli, 2009: 191).

Diğer bazı ülke ve bölgelerde işsizlik oranı Ocak 2010 itibariyle şu şekildedir: Fransa %10.1, Kanada %8.3, Almanya %7.6, İtalya %8.7, Japonya %5.0, İngiltere Kasım 2009'da %7.9 ve ABD'de %9.8'dir. Euro Bölgesi, %9.9 ile başı çekerken, AB'nin bütününde bu oran 9.6'dır. G-7 ülkeleri ortalaması ise % 8.2 iken, bu ortalama OECD ülkeleri açısından % 8.8 olarak gerçekleşmiştir. Bu ülkelerde dikkat çekici ekonomik küçülmeler de yaşanmıştır. Örneğin, 2009'un ilk çeyreğinde GSMH bir önceki dönemle karşılaştırıldığında Almanya'da %-3.8, İtalya'da %-2.4, İngiltere'de %-1.9 ve Fransa'da %-1.2 düzeyinde küçülmüştür (Güngör, 2010: 173).

Ekonomik kriz yatırımları ve ihracatı da etkilemektedir. Zira talep daralması yaşanmaktadır. Kriz sadece talebi etkilememekte, fiyatları da aşağıya çekmektedir. Örneğin 145 dolara kadar yükselen ham petrol kriz döneminde 40 dolara kadar düşmüştür. Benzer durum diğer hammaddeler için de geçerlidir. Ekonomik durgunluk ve yükselen işsizlik öncelikle ihracata konu olan üretim malı talebini etkilemekte bunun da ihracatı, dolayısıyla ihracata konu olan malların üretimini

azaltması kaçınılmaz olarak işgücü piyasasını etkilemektedir. Öyle ki krizin 2008 yılında ihracata etkisi ABD’de %1.4, Euro bölgesinde %1.2, Japonya’da %0.5, Çin’de %9.7, Singapur’da ise %2.7 iken; 2009 yılında ise ABD’de %-1.6, Euro bölgesi %-2.0, Japonya’da %-2,6, Çin’de %6.7 ve Singapur’da %-5.0 şeklindedir (Güngör, 2010: 173).

Benk ve Çetin (2010)’e göre, küresel kriz, ülkelerin GSYİH’ larını olumsuz biçimde etkileyerek, vergi gelirlerinin de önemli düzeyde düşmesine neden olmuştur. 2008 yılında itibaren birçok ülkede kamu gelirlerinde azalış gözlenmiştir. Bu dönemden itibaren ülkelerin GSYİH’ları ortalama %0,8 oranında bir azalış göstermiştir. GSYİH’daki bu azalış özellikle GOÜ’lerin vergi gelirlerinde ortalama %4 oranında bir düşmeye neden olmuştur.

Vergi gelirlerinde meydana gelen bu düşüşün iki sebebinden ilki, küresel kriz ile birlikte uluslar arası ticaret hacminin daralması ve buna bağlı olarak sermaye, tüketim ve dış ticaret gibi unsurlardan elde edilen vergi gelirlerinin de önemli düzeyde azalmasıdır. Ekonomik koşulların kötüleşmesi ve dış ticaret hacmindeki daralma nedeniyle, dış ticaretten alınan vergi gelirlerinde bir azalma meydana gelirken, mal ve hizmet fiyatlarının düşmesi, tüketim vergisi gelirlerinde azalmaya neden olmaktadır. Ayrıca, istihdamdaki daralma da kaynakta kesilen vergileri azaltmaktadır. Ülke ekonomilerinin durgunluğa girmesi nedeniyle kar hacminde ve üretim miktarında dolayısıyla da GSMH’deki küçülme, vergilendirilebilir kapasitede daralmaya yol açmaktadır. Vergi gelirlerinde meydana gelen hızlı düşüşün bir diğer sebebi de, krizin etkilerini azaltmaya yönelik olarak alınan vergisel tedbirlerden kaynaklanmaktadır. Ekonomideki daralmanın önüne geçmek ve toplam talebi artırmak için birçok ülkenin vergi indirim ve muafiyetlerine gitmesi de vergi gelirlerini olumsuz etkilemektedir (Benk, Çetin: 105).

Tablo 4. Dünya Ekonomisi Büyüme Rakamları (%)

	2008	2009	2010T	2011T
Dünya Ekonomisi	2,6	-1,0	4,6	4,2
Gelişmiş Ülkeler	-	-	-	-
ABD	0,0	-2,6	2,7	2,2
Japonya	-1,2	-5,2	3,7	1,7
Euro Bölgesi	0,3	-4,1	1,7	1,7
AB-27	-	-	-	-
Almanya	0,7	-4,7	3,5	2,5
Fransa	0,1	-2,5	1,6	1,6
İngiltere	-0,1	-5,0	1,8	1,7
Gelişmekte Olan Ülkeler	-	-	-	-
Çin	9,6	9,1	10,5	9,7
Hindistan	5,1	7,7	9,1	8,2
Rusya	5,2	-7,9	3,7	4,2
Brezilya	5,1	-0,2	7,5	4,3
Türkiye	0,5	-4,8	8,2	5,3

Kaynak: Maliye Bakanlığı, SGB, Dünya Ekonomisi Makroekonomik Göstergeler, (bt)

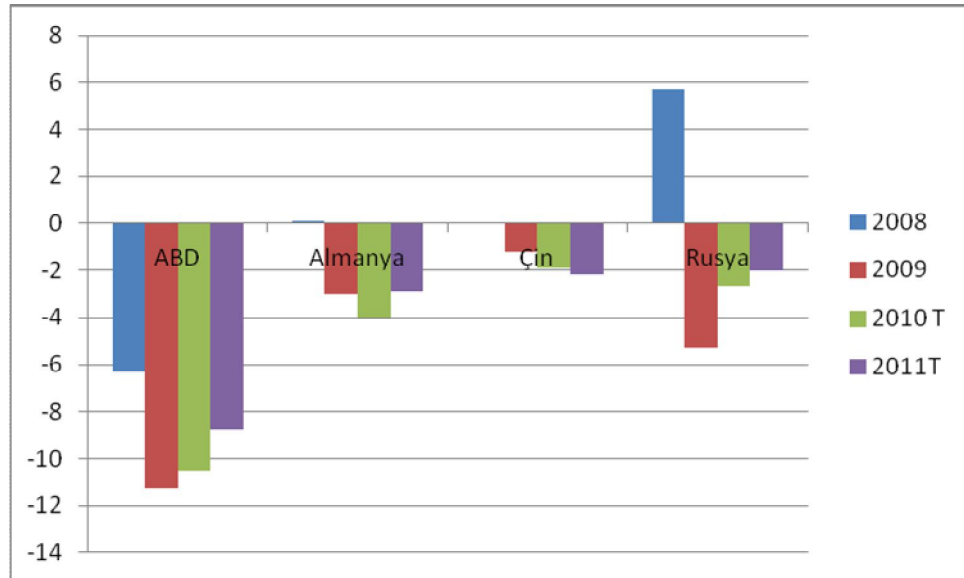
Yukarıda yer alan Tablo 4’te, Maliye Bakanlığı, Strateji Geliştirme Başkanlığı’ndan elde edilen bilgilere ve OECD’nin hazırladığı göstergelere göre, dünya ekonomisi, ABD, Japonya, Euro Bölgesi, Almanya, Fransa, İngiltere ve gelişmekte olan ülkelere ait 2008, 2009 büyüme rakamları ve 2010 ile 2011’e ait büyüme tahminlerine yer verilmiştir.

Tablo 4’te, 2008’de yaşanan krizin ardından 2009 yılına gelindiğinde, krizin dünya ekonomisinin büyüme rakamları üzerinde daha ciddi bir sorun olduğu gerçeği gözler önüne serilmektedir. Ancak burada GÜ’ lere ve AB-27 üyesi ülkelere nazaran GOÜ’ lerden Çin ve Hindistan’ın gittikçe artan büyüme rakamları dikkat çekicidir. Bunun ardında sözü edilen ülkelerin uyguladıkları maliye politikalarının önemi yadsınamayacak kadar büyüktür. Parasız (2009)’a göre, Çin’deki bu büyüme

rakamlarının arkasında, finansal koşullarda Çin'in batıdaki krizden çok fazla etkilenmemesi yer almaktadır. Çin'in finans sistemi ekonomisi üzerinde nispeten küçük rol oynamaktadır. Çin ekonomisinde bütçe ve cari hesap fazla vermeye de devam etmektedir. Çin hane halkı gelirlerinin %40'unu da tasarruf etmektedir. Çin 2 trilyon dolar olan yabancı döviz rezervlerini 2008 yılında 700 milyar dolar artırmıştır. Çin ekonomisinin batı ekonomilerine göre görece ağırlığı artmıştır, dolayısıyla Çin'in küresel etkisi de artmaktadır.

İhracatın azalması ekonomik aktiviteleri, bu da vergi gelirlerini azaltmaktadır. İşletmeleri kurtarmak üzere devletlerin vergi ya da diğer teşvik araçlarını kullanması kamu harcamalarında artışa neden olmaktadır. Bundan fiyatlar etkilenmekte, özellikle gıda ve petrol ürünlerinin fiyatlarındaki dalgalanmalar kamu müdahalelerine yol açmaktadır. Bu durum mali dengesizliklere neden olmakta ve hükümet ve hükümet müdahaleleri normal zamanda olanın çok ötesine geçmektedir. Bunun amacı krize karşı önlem ve sosyal olarak hassas olan grupları korumaktır. Kamu harcamalarının gelirleri aşması ve ekonominin kısa vadeli olarak bu talebe cevap vermemesi hem dış kaynaklara ulaşmayı zorlaştırmakta hem de rezervleri aşağı çekmektedir. Bu süreçte AB ülkelerinde de bütçe açıkları aşırı artış göstermektedir (Güngör, 2010: 173).

Grafik 1. Ülkelere Göre Bütçe Açıkları/GSYH

Kaynak: Maliye Bakanlığı, SGB, Dünya Ekonomisi Makroekonomik Göstergeler, (bt)

Yukarıdaki Grafik 1'e bakıldığında ABD, Almanya, Çin, Rusya ülkelerine ait bütçe açıkları/GSYH oranları verilmiştir. Buna göre, 2008 yılında ABD %-6,3, Almanya %0,1, Çin %0,9, Rusya %5,7'dir. Krizin küreselleştiği bu dönemde, eksi değerler alan diğer ülkelere göre, en dikkat çekici ülke gelişmekte olan ülkeler arasındaki Rusya'dır. Ancak Rusya'nın bu durumu diğer yıllarda 2008 dönemindeki kadar iyi olmayıp sırasıyla, %-5,3, %-2,7 ve %-2,0'dır.

Krizin en önemli etkilerinden birisi AB üyesi ülkelerin kamu maliyelerinde ortaya çıkan kayda değer bozulmalardır. Krizle mücadele çerçevesinde ekonominin canlandırılması amacıyla alınan tedbirler ve otomatik dengeleyiciler AB ekonomisinin istikrara kavuşmasında kilit bir rol üstlenmiştir. Bununla birlikte, söz konusu uygulamaların bir sonucu olarak bütçe açıklarının yanında kamu borçları da artmıştır (ABGS, Ekonomik ve Mali Politikalar Başkanlığı, 2010). OECD'de borç yükü son yirmi yılda %59'dan %79'a yükselmiştir. Bu yükselişin önemli bir kısmı son birkaç yıla aittir. Bunun nedeni de ekonomik krizle mücadelede yürütülen canlandırma paketleridir. Bu oran Japonya gibi ülkelerde resesyondan önce başlamıştır ve bu ülkenin borcu GSMH'nin %175'ine tırmanmıştır. Yine bu dönemde Finlandiya, Fransa ve Almanya gibi ülkelerde kamu borcunun neredeyse ikiye katlandığı görülmektedir. Bu oran, Kore'de ise neredeyse dört kattır. Aynı periyotta Danimarka, Yeni Zelanda ve İrlanda'nın kamu borçlarında ise azalmalar yaşanmıştır (Güngör, 2010: 178).

Maliye Bakanlığı, Strateji Geliştirme Başkanlığının Ağustos 2011'de "Küresel Ekonomik Gelişmeler" başlıklı hazırladığı rapor incelendiğinde, krizin yıkıcı etkilerinin kriz dönemine kıyasla daha az hissedildiği; ancak hala birtakım kalıntıların var olduğu da bir gerçektir. Hazırlanan rapora göre, ABD'de federal hükümetin borçlanma limitinin artırılması ve bütçe harcamalarında kesintiye gidilmesi Kongre'de kabul edilerek, hükümete iki yıl içinde 2,4 trilyon dolar borçlanma imkânı sağlamakta ve önümüzdeki 10 yıl içinde kamu harcamalarında 2,1 trilyon dolar kesintiye gidilmesini de içermektedir. ABD'nin kredi notuna bakıldığında ise, Standard&Poor's kredi değerlendirme kuruluşu, politik risk ve bütçe açığı gerekçeleriyle, tarihinde ilk kez ABD'nin AAA olan kredi derecesini AA+ olarak düşürmüştür. ABD'nin notunun düşmesi, başta Amerikan ekonomisi olmak üzere küresel ekonomiye yönelik endişeleri daha da kamçılamıştır. Dünya

borsaları, ABD'nin kredi notunun ardından, G20 ve G7 görüşmelerinin piyasada güveni sağlayamayacağına yönelik endişelerle 11 aya yakın bir sürenin en düşük seviyelerine yaklaşmıştır. Standard&Poor's, Fannie Mae ve Freddie Mac'in yanı sıra tarımsal kredi veren ABD Tarımsal Kredi Sistemi kuruluşu, 32 banka ve kefalet sandıklarının çıkardığı ABD hükümeti destekli uzun vadeli tahvillerin ve ABD finansal sisteminin ana arterleri olan menkul kıymet ve takas şirketleri ile Federal Sigorta Mevduat Fonunun (FDIC) kredi notlarını indirmiştir.

7. KÜRESEL KRİZİN SONUÇLARI

Küresel krizin gözle görülür ilk sonucu hiç kuşkusuz ki emtia ya da konut fiyatlarındaki düşüşlerdir. Alantar (2008)'e göre, konut kredilerinin bir kısmının geri dönmemesi sonucu konut piyasası kısır döngüye girmiş ve ABD'de 2007 yılının başından itibaren konut fiyatlarında önemli düşüşler yaşanmıştır.

Anbar ve Şenol (2010)'a göre bunun yanında;

- İşsizlik oranlarının artması,
- Risk iştahının azalması ve riskten kaçınma eğiliminin artması,
- Kamunun borçlanma ihtiyacının artması,
- Enflasyonist etkinin ortaya çıkması
- Global güç dengesinin GÜ'lerden GOÜ'lere doğru kayması, özellikle Çin ve Hindistan gibi GOÜ ekonomilerin ön plana çıkmaları.
- Kapitalizmin kendini yenilemesi
- Banka ve diğer finansal kurumlara ilişkin daha katı düzenlemeler yapılması, risk değerlendirme ve risk yönetim tekniklerinin gözden geçirilmesi
- Yatırım ve tüketim harcamalarının azalması
- Tüketicilerin ve reel kesimin güveninin azalması da krizin sonuçları arasında gösterilebilir.

Ayrıca, Bocutoğlu ve Ekinci (2010)'nin küresel kriz ile yaptıkları çalışmanın temel sonuçları da şu şekildedir:

- Küresel krizin temel nedeni, FED' in düşük faiz oranı politikasıdır.
- Türev araçlar, krizin yayılmasın da önemli bir taşıyıcı rol oynamıştır.
- Agresif para ve maliye politikaları belirsizliği artırmakta, iyileşme süresini uzatmakta ve iyileşmenin kalitesini düşürmektedir.
- Krizden düşük faiz oranı ile çıkılmaya çalışılması, yeni bir istikrarsız genişleme ve ardından çöküş dönemi yaratabilme riskine sahiptir.
- Makro ekonomik riski temsil eden uyarıcı bir gösterge olarak, genel fiyat seviyelerinin değil; üst düzey malların fiyat değişimlerinin nispi fiyat hareketlerinin ve getiri farklarının alınması ve risk modellerinde fiyat dalgalanmaları risk yaratan yapısının da göz önünde tutulması önem arz etmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

2008 KÜRESEL FİNANSAL KRİZİN TÜRK KAMU MALİ SİSTEMİNE ETKİLERİ

1. TÜRK KAMU MALİ YAPISI

2003 yılında kabul edilen Kamu Mali yönetimi ve Kontrol Kanunu'nun 4. maddesine göre kamu maliyesi; gelirlerin toplanması, harcamaların yapılması, açıkların finansmanı, kamunun varlık ve borçları ile diğer yükümlülüklerin yönetimini kapsamaktadır.

Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu (KMYKK)'nda belirtilen kamu maliyesinin temel ilkeleri ise şu şekildedir:

- Kamu mali yönetimi uyumlu bir bütün olarak oluşturulur ve yürütülür.
- Kamu maliyesi, kamu görevlilerinin hesap vermelerini sağlayacak şekilde uygulanır.
- Maliye politikası, makroekonomik ve sosyal hedefler ile uyumlu bir şekilde oluşturulur ve yürütülür.
- Kamu mali yönetimi Türkiye Büyük Millet Meclisinin bütçe hakkına uygun şekilde yürütülür.
- Kamu mali yönetimi mali disiplini sağlar.
- Kamu mali yönetimi ekonomik, mali ve sosyal etkinliği birlikte sağlayacak şekilde kamusal tercihlerin oluşması için gerekli ortamı yaratır.
- Kamu idarelerinin mal ve hizmet üretimi ile ihtiyaçların karşılanmasında, ekonomik veya sosyal verimlilik ilkelerine uygun olarak maliyet-fayda veya maliyet-etkinlik ile gerekli görülen diğer ekonomik ve sosyal analizlerin yapılması esastır (KMKYK, Madde 5).

Türk Kamu Maliyesi, 2003 yılında kabul edilen Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu (KMYKK) ile yeni bir yapıya bürünmüştür. Kanunun getirilmesindeki esas amaç ise kamu mali yönetiminin hesap verebilir ve şeffaf bir yapı oluşturmasıdır.

Kamu mali yönetimi, KMYK kanunu ile sil baştan yenilenmiş ve kamu mali yönetiminde yeni bir sayfa açılmıştır. Bu yeni dönemde kamu mali yönetiminde, yönetişim, saydamlık ve hesap verme sorumluluğu gibi kavramlar öncelik kazanmıştır. Kamu maliyesinin yönetiminde saydamlığa ve hesap verme sorumluluğuna daha fazla önem verilmesinin politikacı, bürokrat ve seçmen arasındaki asimetrik bilgiyi azaltma yönünde çok olumlu etkisi olacaktır (Şen, Sağbaş, Keskin, 2007: 201).

Ayrıca devlet, KMYK Kanunu ile harcamaların tümünü takip edebileceği bir sisteme kavuşurken buna karşılık halk da devletin harcamalarını farklı bütçe türleri adları altında takip edebilmektedir (MÜSİAD, 2011). KMYK Kanunu ile bütçe türleri yenilenmiş, konsolide bütçe, katma bütçe gibi bütçe türleri bir anlamda tarihe karışmıştır. Ayrıca eskiden genel bütçe dışında tutulan ve parafiskal gelir elde eden kuruluşlar olarak bilinen sosyal güvenlik kuruluşlarının bütçeleri de bu kanunla genel yönetim bütçesi şemsiyesi altına alınmış bulunmaktadır. KMYK Kanunu ile genel yönetim bütçesi merkezi yönetim bütçesi, Sosyal Güvenlik Kurumu bütçesi ve mahalli idareler bütçesi olmak üzere üç ana başlık altında toplanmıştır. Buna göre merkezi yönetim bütçesi, genel bütçe, özel bütçe ve düzenleme ve denetleme kurumlarının bütçelerinden müteşekkil iken; mahalli idarelerin bütçesi, il özel idareleri bütçesi, belediye bütçesi ve mahalli idare bütçelerinden meydana gelmektedir (Şen, Sağbaş, Keskin, 2007: 200).

KMYKK 4. maddesinde belirtilen kamu maliyesi tanımı bağlamında Türk Kamu Maliyesi, yapısı itibari ile bütçe içerisindeki “kamu harcamaları”, “kamu gelirleri”, “bütçe dengesi” ile “borçlanma” olmak üzere sözü edilen bu başlıklardan oluşmaktadır.

2008 yılında yaşanan küresel finansal krizin ülkemiz kamu maliyesine etkilerini daha iyi inceleyebilmek için mali yapıyı, sözü edilen başlıklar halinde incelemek çalışmamız adına yararlı olacaktır.

1.1. DEVLET BÜTÇESİ

Gerçekleştirilmesi amaçlanan faaliyetlerin belirlenmesi ve bunların gerektirdiği giderlerin öngörülmesi yanında, finansmanın nasıl sağlanacağına ortaya konulması gereği vardır. Konu kamusal açıdan ele alındığında; devletin üstlenmiş olduğu mali, sosyal ve ekonomik fonksiyonlar ile bunların gerçekleştirilmesi ile ilgili politikalar ve uygulamalar önem kazanır ve bu doğrultuda bir “bütçe” oluşturulması ve gereklerinin yerine getirilmesi söz konusu olur (Akdoğan, 2006: 323).

KMYK Kanunu'nun 3. maddesine göre bütçe, belirli bir dönemdeki gelir ve gider tahminleri ile bunların uygulanmasına ilişkin hususları gösteren ve usulüne uygun olarak yürürlüğe konulan belge olarak tanımlanırken; Akdoğan (2006) ' a göre ise bütçe, genel anlamda, belirli bir zaman süresini kapsayan bir finansman planıdır. Hukuki tarafı ile devletin gelirlerini toplamasına izin, giderleri yapmasına yetki veren bir kanun, mali açıdan; devletin izlemeyi amaçladığı sosyo-ekonomik politikaların bir aynası, planlama- programlama açısından; gelir ve gider öngörülerini yansıtan bir belge, işletme ve bireyler açısından; devletin kendilerine olacak katkıları ya da kendilerinin devlete sağlayacağı katkıları öngören bir nitelik taşımaktadır.

Fonksiyonel maliyenin başlıca aracı olan bütçe; kamu harcamalarının hangi boyutta olacağını, gelir tahminini, gelir ve harcamaların ayrıntılı dökümünü göstermek yanında, yürütme organının harcamalar ve gelirlerle ilgili karar ve öngörülerini bir mali yıl için kapsayan yasal düzenlemedir (Akdoğan, 2006: 324).

Kamu harcamaları ve kamu gelirlerinin, bütçe ile aralarında sıkı bir ilişki vardır. Zira kamu harcamalarının, kamu gelirlerini aşması durumunda bütçede açık meydana gelirken, kamu gelirlerinin kamu harcamalarını aşması halinde ise bütçede fazla meydana gelmektedir. Kamu gelirleri ile kamu harcama büyüklükleri birbirine yakın ise de bu sefer bütçede bir denklik durumu söz konusu olacaktır.

Hiçbir ekonomi, bünyesinde bütçe açığını barındırmak istememektedir. Çünkü bütçe açıklarının enflasyon, faiz oranları, cari işlemler açığı gibi birçok temel makroekonomik parametre üzerinde olumsuz etkileri söz konusudur (Sağbaş, 2011: 5). KMYK Kanunu'nun önemli araçlarından birisi bütçe disiplini sağlamasıdır. Bu

bağlamda bütçe açıklarının sürdürülebilir olması gerekmektedir (Şen, Sağbaş, Keskin, 2007: 249).

KMYKK' ndan önceki sistemde; bütçe yıllık olarak hazırlanmaktaydı. Yıllık bütçe anlayışı, özellikle bir yıldan fazla süren kamu yatırımlarının ve hizmetlerinin yıllık bütçelerde finansmanının gösterilmesi sorunlarına yol açmaktaydı. Eski sistemde yönetimlerin uzun vadeli projeksiyon yapmaları mümkün değildi. Ayrıca iktidar değişiklikleri olduğunda da bütçe disiplininin sapmalar kaçınılmazdı. Aynı zamanda özel kesimin orta vadede devletin mali davranışlarına ilişkin öngörüle bulunması mümkün değildi (MÜSİAD, 2011: 54).

Bunun dışında bir yıl için hazırlanan bütçeler, kamusal politikaların kapsamlı bir şekilde belirlenmesi, stratejik önceliklerin bu çerçevede sıralanması ve bu önceliklerin bütçe araçları yoluyla uygulamaya dökülmesinde yetersiz kalmakta idi. Buna karşın, KMYK Kanunu, üç yıllık bütçe uygulamalarını zorunlu hale getirmiştir. Buna *orta vadeli yaklaşım* denmektedir. Orta vadeli yaklaşımın bütçe sürecinin iyileştirilmesi açısından getirdiği temel faydalardan birisi, bir yıllık bütçe sisteminin getirdiği olumsuzlukların önüne geçecek bir işleyişe, kapsama ve zaman boyutuna sahip olmasıdır. Özetle orta vadeli harcama sistemi, öngörülen bütçe yılı ile onu takip eden iki veya daha fazla yılı kapsadığı için, geleceğe yönelik sağlıklı projeksiyon yapma imkanını arttırmakta ve harcamaları disiplin altına almaktadır. Bu nedenlerle orta vadeli harcama sisteminin bütçe açığının azaltılması konusunda olumlu etkisi olacağı beklenir (Sağbaş, 2011: 5–6).

Kamu harcamaları ile kamu gelirleri arasındaki fark olan bütçe açığını takip etmek için iki temel göstergeden yararlanılır ki bunlar, *bütçe dengesi* ve *faiz dışı fazladır* (Sağbaş, 2011: 16). Faiz dışı fazla, bütçenin toplam gelirleriyle bütçeden yapılan faiz ödemeleri yok sayıldığında geriye kalan harcamalar arasındaki farktır. Kısaca toplam harcamalardan faiz harcamaları çıkarıldığı zaman, gelirin gideri karşılayıp karşılamadığını göstermektedir (Aydın, 2005). Diğer bir tanımlamaya göre ise faiz dışı fazla, piyasa şartları içinde borçların sürdürülebilirliğini garanti altına almayı amaçlayan bir maliye politikası aracıdır (Şen, Sağbaş, Keskin, 2007: 250).

1.1.1. Bütçe Türleri

KMYK Kanunu'na göre, genel yönetim kapsamındaki idarelerin bütçeleri; merkezi yönetim bütçesi, sosyal güvenlik kurumları bütçeleri ve mahalli idareler bütçeleri olarak hazırlanmakta ve uygulanmaktadır. Kamu idarelerince bunlar dışında herhangi bir ad altında bütçe oluşturulamamaktadır.

1.1.1.1. Merkezi Yönetim Bütçesi

Merkezi yönetim bütçesi, KMYK Kanunu'na ekli (I), (II) ve (III) sayılı cetvelerde yer alan kamu idarelerinin bütçelerinden oluşmaktadır (Akdoğan, 2006: 344–349).

- Genel Bütçe: Devlet tüzel kişiliğine dâhil olan ve (I) sayılı cetvelde yer alan kamu idarelerinin bütçesidir. Bu cetvel kapsamında, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Cumhurbaşkanlığı, Başbakanlık, yüksek yargı organları, bazı komutanlıklar ile bazı müsteşarlıklar yer almaktadır.
- Özel Bütçe: bir bakanlığa bağlı veya ilgili olarak belirli bir kamu hizmetlerini yürütmek üzere kurulan, gelir tahsis edilen, bu gelirlere harcama yapma yetkisi verilen, kuruluş ve çalışma esasları özel kanunla düzenlenen ve KMYKK' na ekli (II) sayılı cetvelde yer alan her bir kamu idaresinin bütçesidir. Özel bütçeli idareleri belirten bu cetvel, iki gruptan oluşmaktadır. Birinci grupta Yüksek Öğrenim Kurulu, üniversiteler ve ileri teknoloji enstitüleri yer almaktadır. Cetvelin ikinci grubunda ise, Savunma Sanayi Müsteşarlığı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu ile Türkiye ve Orta-Doğu Amme İdaresi Enstitüsü vb. diğer özel bütçeli idarelere yer verilmiştir.
- Düzenleyici ve Denetleyici Kurum Bütçesi: üç sayılı cetvel, düzenleyici ve denetleyici kurumları kapsamakta olup, üst kurul ve kurumları kapsamaktadır. Özel kanunlarla kurul, kurum veya üst kurul şeklinde teşkilatlanan ve KMYKK' na ekli (III) sayılı cetvelde yer alan söz konusu kurumlara örnek olarak, Radyo ve Televizyon Üst

Kurulu, Sermaye Piyasası Kurulu, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu vb. verilebilir.

1.1.1.2. Sosyal Güvenlik Kurumu Bütçesi

Sosyal güvenlik hizmeti sunmak üzere, kanunla kurulan ve KMYKK' na ekli (IV) sayılı cetvelde yer alan her bir kamu idaresinin bütçesidir (KMYKK, Madde 12). Bu cetvelde yer alan kurumlara, Sosyal Güvenlik Kurumu ve Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü örnek olarak gösterilmektedir.

1.1.1.3. Mahalli İdareler Bütçesi

Mahalli idare kapsamındaki kamu idarelerinin bütçesidir. Bu idareler, yetkileri belirli bir coğrafi alan ve hizmetlerle sınırlı olarak kamusal faaliyet gösteren belediye, il özel idaresi ile bunlara bağlı veya bunların kurdukları veya üye oldukları birlik ve idarelerden oluşmaktadır (Akdoğan, 2006: 350).

1.1.2. Kamu Harcamaları

Toplumunu oluşturan bireylerin bir arada yaşamaları neticesinde toplumsal birtakım istek ve ihtiyaçlar ortaya çıkmaktadır. Hiç kuşkusuz ki devlet de oluşan bu ihtiyaçları karşılamak amacıyla kamusal mal ve hizmetler üretmek durumundadır. Bunu gerçekleştirirken de bazı giderlere katlanması ve harcama yapması gerekmektedir. Dolayısıyla devletin kamu ihtiyaçlarını karşılamak için yaptığı gider ya da harcamalar kamu harcamaları olarak ifade edilebilir.

Kamu giderlerinin belirlenmesinde, her şeyden önce hangi kurumların ve hangi harcamaların dikkate alınacağına bilinmesi gerekir. Kamu giderleri dar ya da geniş anlamda ele alınabilir. Dar anlamda kamu giderleri; merkezi idare tarafından gerçekleştirilen hizmetler dolayısıyla yapılan giderleri ifade etmektedir. Geniş anlamda kamu giderleri ise; merkezi idare harcamalarını, yerel yönetim harcamalarını, devletin ve yerel yönetim kuruluşlarının iktisadi girişimleri ve sosyal güvenlik gibi hizmetleri dolayısıyla katlanılan harcamaları kapsamaktadır (Akdoğan, 2006: 62). Yine vergi istisna ve muafiyetleri de geniş anlamda kamu harcamalarının içinde yer alabilecektir.

Kamu harcamaları ile yapılan çalışmalarda genellikle dar anlamda kamu harcaması ele alınmaktadır. Çünkü merkezi devlet örgütü ve yerel yönetimlerin dışındaki kuruluşların harcamalarındaki sistem ve uygulama güçlükleri, bu harcamaların hesaplanmasını zorlaştırmaktadır (Çakır ve diğer., 2009: 76).

1.1.3. Kamu Gelirleri

Daha önce de sözü edildiği üzere devlet toplumdaki bireylerin birtakım ihtiyaçlarını karşılamak ile sorumludur. Ancak bu ihtiyaçları karşılarken de kamunun bazı finansman kaynaklarına, gelirlere ihtiyacı vardır.

Kamu ile ilgili olarak benimsenen genel yaklaşım tarzı göz önünde tutulmak suretiyle kamu gelirleri de kamu giderleri paralelinde kapsam bakımından dar ve geniş anlamda ele alınabilir. Dar anlamda kamu gelirleri, merkezi yönetim tarafından çeşitli gelir kaynaklarından elde edilen gelirleri ifade etmektedir. Geniş anlamda ise, yerel yönetim kuruluşlarının, parafiskal kurumların ve kamu iktisadi teşebbüslerinin gelirlerinin de dikkate alınması gerekir. Dar anlamda kamu gelirleri, devletin cebir unsuru altında elde ettiği olağan gelir kaynaklarını kapsamaktadır. Geniş anlamda ise, cebir unsuru olsun veya olmasın tüm gelir kaynakları (mülk ve teşebbüs gelirleri, borçlanmalar vb. dâhil) göz önünde bulundurulmaktadır (Akdoğan, 2006: 100).

KMYK Kanunu'nun 3. Maddesinde ise kamu gelirleri, kanunlarına dayanılarak toplanan vergi, resim, harç, fon kesintisi, pay veya benzeri gelirler, faiz, zam ve ceza gelirleri, taşınır ve taşınmazlardan elde edilen gelirler, borçlanma araçlarının primli satışı suretiyle elde edilen gelirler, sosyal güvenlik primi kesintileri, alman bağış ve yardımlar ile diğer gelirler şeklinde ifade edilmiştir.

Sağbaş (2011)' a göre, kamu gelirleri vergi ve vergi dışı gelirler olarak ikiye ayrılmaktadır. Akdoğan (2006) ise, kamu gelirleri içerisinde özellikle vergilerin en büyük paya sahip olması dolayısıyla, kamu gelirlerinin genel nitelikleri ilke olarak vergilerinkine benzer şekilde yorumlanmaktadır. Bununla birlikte, kamu kesimi vergi yanında çeşitli gelir kaynaklarından yararlanabilmekte, bir özel sektör kuruluşu gibi piyasada rol alarak gelir yaratıcı vb. çabalara girişebilmektedir.

1.1.3.1. Kamu Gelirlerinin Çeşitleri

Kamu gelirlerinin başta vergiler, resimler, harçlar, şerefiyeler olmak üzere, vergi benzeri olan parafiskal gelirleri ve mülk ve teşebbüs gelirleri, para ve vergi cezaları, bağış ve yardımlar, fonlar, para basmaktan doğan gelirleri gibi vergi dışı gelirleri de bulunmaktadır.

1.1.3.1.1. Vergiler

Diğer gelir kaynaklarına nispeten daha kapsamlı bir gelir kaynağı olan vergiler, devletin gelir ihtiyacını karşılamada en önemli olan türdür. Akdoğan (2006) 'a göre, kamu gelirlerinin %75- %90'ını oluşturan vergiler, zorunlu bir ödeme olmaları, karşılıksız olarak, gerçek ve tüzel kişilerden, para şeklinde olmaları bakımından, diğer kamu gelirlerinden büyük ölçüde ayrılırlar. Harç, resim, gibi bir kısım kamu gelirleriyle benzerlik taşıyan tarafları bulunsa da, özellikle karşılıksız ve cebri olma nitelikleri, vergiye; kamu gelirleri içerisinde ayrı bir yer sağlamakta ve önem vermektedir.

Vergi, kamusal hizmetlerin gerektirdiği giderler ile kamu borçları dolayısıyla ortaya çıkan yükleri karşılamak amacıyla, egemenlik gücüne göre, karşılıksız olarak, gerçek ve tüzel kişilerden alınan ve cebri niteliğe sahip para şeklindeki ödemelerdir (Akdoğan, 2006: 115).

Vergiler konuları bakımından ayrıma tabi tutularak çeşitli türler oluşturmaktadır. Buna göre;

- *Gelir üzerinden alınan vergiler:* Gelir ve Kurumlar Vergisi
- *Servet veya servet transferi üzerinden alınan vergiler:* Motorlu taşıtlar Vergisi (MTV), Emlak Vergisi, Veraset ve İntikal Vergisi
- *Mal ve hizmetlerden alınan vergiler:* Katma Değer Vergisi (KDV), Özel Tüketim Vergisi (ÖTV), Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi, Şans Oyunları Vergisi, Özel İletişim Vergisi
- *Dış Ticaretten alınan vergiler* İyi bir vergi sistemi içinde, kriz dönemlerinde ekonomik sarsıntı ve karışıklıklar meydana gelmeden, çok büyük hasılat elde edilen vergileri barındırmak zorundadır.

Nitekim gelişmiş ekonomilerde normal zamanlarda, kriz dönemleri için elastik vergiler kabul etmişlerdir. Vergilemenin asıl amacı veya birincil amacı mali denilen kamu hizmetlerinin finansmanını karşılamaktır. Mali olmayan veya ikincil amaçları ise makro dengelere musallat olan işsizlik, enflasyon, depresyon, stagflasyon, gelir dağılımı gibi çok çeşitlidir. Rasyonel bir vergi sisteminin bileşimi ile ülkelerin sahip oldukları ekonomik, yönetsel ve kültürel yapı arasında kuşkusuz derin ilişkiler vardır. Ancak bu içsel faktörlerin yanı sıra dışarıdan gelen faktörlerin de küreselleşen dünya ekonomisinde önemi yadsınmaz. Küreselleşen dünya ekonomisinde yaşanan krizlerin etki alanı ve derinliği büyük olmaktadır. Konjonktürel dalgalanmaları stabilize etmek veya ekonomik krizlerin etkisini hafifletmek için maliye politikasının iradi bir politika gerektirmeyen otomatik stabilizatörleri vardır. Bunlar gelir vergisinin yapısından kaynaklanan, işsizlik yardımı ve sigortası, kurum ve aile tasarrufları, kendiliğinden oluşan bütçe açık ve fazlalıkları, stoklarda meydana gelen fazlalıklar, toprak mahsullerine ödenen yardımlardır. Ancak şiddetli dalgalanmalar veya kriz karşısında bu otomatik stabilizatörlerin etkinliğinden söz edilmemektedir. O nedenle kriz dönemlerinde iradi politikaların belirlenmesi ve uygulanması zorunluluktur (Ay, Şahbaz, 2010).

Konjonktürün daralma dönemlerinde talep düşüktür ve arz fazlası vardır. Bunun için devlet ekonomiyi canlandıracak önlemler alması gerekir. Vergiler; çalışma, tasarruf, yatırım, risk alma, yenilik yapı, kaynakları etkin kullanma konularında etkilidirler. Vergi oranlarını düşürerek harcanabilir geliri ve harcanabilir gelirin bir fonksiyonu olan tüketimi artırmak amaçlanmaktadır. Konjonktürün genişleme dönemlerinde ise vergilerin talebi kısma ve enflasyonist baskıları azaltma yönünde bir işlevi vardır (Ay, Şahbaz, 2010).

Sağbaş (2011)'a göre, vergi sistemimizin dört temel ayağını, Gelir Vergisi, Kurumlar Vergisi, KDV ve ÖTV oluşturmaktadır. Bunlardan Gelir ve Kurumlar Vergisi dolaysız, KDV ve ÖTV ise yapıları gereği dolaylı vergilerdir. Kişisel Gelir Vergisi, artan oranlı tarifeye göre alınmaktadır. Kişisel Gelir Vergisi hem artan hem de gelir üzerinden alınma özellikleri nedeniyle gelire karşı esnek bir vergidir. KDV ise gerek harcamalar üzerinden alınması gerekse sabit oranlı olması nedeniyle esnekliği düşük bir vergidir. Devletin hiçbir müdahalesi olmamasına karşın, ekonomik dalgalanmaların negatif etkisini azaltan ekonomik araçlar otomatik

stabilizatör (düzenleyici) olarak adlandırılmaktadır. Örneğin, artan oranlı kişisel gelir vergisi bir otomatik stabilizatördür (MÜSİAD, 2011).

Artan oranlı kişisel gelir vergisi gibi vergilerin toplam vergi hâsılatı içindeki payının azalması, bu tür vergilerin otomatik düzenleyici olma özelliğinden kaynaklanan faydaların azalmasına neden olur. KDV ve ÖTV gibi dolaylı vergilerin otomatik düzenleyicilik özelliği, gelir üzerinden alınan dolaysız vergilere göre daha düşüktür. Gelir vergilerinin en önemli avantajı vergi eşitliği açısındandır. Zira farklı kişilere ve/veya farklı gelir seviyelerine farklı oranları uygulayabilmesine imkan vermektedir. Ekonomik etkinlik açısından ise, harcamalar üzerinden alınan vergiler daha avantajlıdır. Çünkü harcamalar üzerinden alınan vergiler, artan oranlı olmadığı, üretim üzerine değil tüketim üzerine kondukları için tasarrufları negatif yönde etkilemezler ve hatta sermaye birikimine olumlu katkıda bulunurlar. Ayrıca aynı alanda yapılacak yatırım kararları üzerinde harcamalar üzerinden alınan vergilerinin etkisi objektif ve tarafsızdır (Sağbaş, 2011).

1.1.3.1.2. Harçlar

Devletin bazı hizmetleri nedeniyle alınan iktisadi değerler olup, vergilerden farklı olup, harçlarda karşılık vardır. Kamusal nitelikteki bir hizmetten bazı kişilerin özel yarar elde etmeleri söz konusu olabilir. Yargı harçları, noter harçları, eğitim harçları ile ölçü aletlerine yönelik harçlar bunlara örnek olabilir (Akdoğan, 2006: 102).

Harçlar önemli bir gelir kaynağı olmamasına rağmen, teorik öneminden dolayı üzerinde önemle durulması gereken bir konudur. Devletin sunmuş olduğu yarı kamusal mallar kısmen harçlarla finanse edilmektedir, örneğin, üniversite harcı gibi. Bir hizmetin tüketiminde toplumsal (ortak) bir fayda elde edilmekle beraber, bireysel (özel) fayda da söz konusu ise bu mal ve hizmet özel faydanın karşılığı olarak verginin yanı sıra harçla finanse edilmektedir (Sağbaş, 2007: 14).

Genel olarak harçların nitelikleri şu şekildedir (Akdoğan, 2006: 102):

- Devletin yaptığı bir hizmet, kişiye sağladığı özel bir fayda nedeniyle alınır,
- Vergi gibi cebridir,

- Yapılan hizmet sınaî ve ticari nitelikte değildir.

Son olarak harçlar, aslında vergi olmamasına rağmen Maliye Bakanlığı'na vergi dışı gelir olarak kabul edilmemesi (Sağbaş, 2011: 12) nedeni ile ileride göstereceğimiz tablolarda vergi gelirlerinin içine dâhil edilecektir.

1.1.3.1.3. Resimler Ve Şerefiyeler

Resimler, bir iş ya da faaliyetin yapılmasına yetkili kuruluşlar tarafından izin verilmesi dolayısıyla yapılan bir ödemedir. Karşılığının bulunması nedeniyle vergiden farklı, harçlara ise benzer bir niteliğe sahiptir. Şerefiyeler ise, kamu kuruluşları tarafından, çeşitli bayındırlık hizmetlerinin yapılması söz konusudur. Yol, köprü, meydan, park vb. bayındırlık hizmetlerinin gerçekleştirilmesi, bu faaliyetlerin yapıldığı bölgede yaşamını sürdüren bireyler açısından, sözü edilen bayındırlık hizmetleri dolayısıyla yaratılan ve herkesin kullanımına açık olan toplumsal yararı ve bölgenin ekonomik niteliğinde değişme olması sonucu, o bölgedeki gayrimenkullerin sahiplerinin elde ettiği yarar şeklinde iki türlü yarar sağlamaktadır (Akdoğan, 2006: 104).

Bayındırlık hizmeti nedeniyle, gayrimenkul değerinde bir artış söz konusu olabilir. Bu artış, sahip olunan kıymetlerin niteliğinde ortaya çıkan bir değişiklik nedeniyle değil de, bayındırlık hizmetlerinin yarattığı katkı ve önem dolayısıyladır. Sözü edilen hizmetlerin gerçekleştirilmesi nedeniyle yapılan giderler için o bölgedeki gayrimenkul sahiplerinden belli bir tutarda tahsilât yapılması yoluna gidilmektedir. Alınan bu pay, kamu gelirleri içerisinde “şerefiye” olarak adlandırılmaktadır (Akdoğan, 2006: 105). Sağbaş (2007) ‘a göre Türkiye’de şerefiyeleri toplama görevi belediyelere verilmiştir.

1.1.3.1.4. Parafiskal Gelirler

Sosyo ekonomik alanda devlet müdahaleciliğinin genişlemesi dolayısıyla artan kamu harcamalarının bir bölümünü karşılamak suretiyle, belirli amaçların gerçekleştirilmesi için kurulan, kamu veya yarı-kamu niteliğinde ekonomik, sosyal veya mesleki kuruluşlara; bu amaçlarının finansmanına tahsis edilmek üzere, kamu otoritelerince gelir toplama yetkisinin verilmesiyle ortaya çıkan ve bütçe dışı bir kamu gelirdir (Akdoğan, 2006: 105).

Parafiskal gelirin mesleki ve sosyal olmak üzere iki türü bulunmaktadır. Mesleki türde, meslek odalarının üyelerinden topladığı üyelik ücretleri, örneğin Baroların, üyeleri avukatlardan aldıkları primler yer alırken, sosyal türde, sosyal güvenlik kuruluşlarının üyelerinden aldıkları primler yer almaktadır. Parafiskal gelirlerin en önemli avantajı ise bütçeye herhangi bir yükünün bulunmamasıdır (Sağbaş, 2007: 19).

1.1.3.1.5. Mülk ve Teşebbüs Gelirleri

Sağbaş (2007) 'a göre, devletin mülk ve teşebbüs gelirlerine patrimonian gelirleri denilmektedir. Mülk ve teşebbüs gelirleri, devletin; arazi, bina, orman, maden gibi gayrimenkul kıymetleri ile ticari, sınai ve mali girişimlerinden sağladığı gelirleridir. Devlet ilgili mallarını, yasalar çerçevesinde çeşitli şekillerde değerlendirebilmektedir. İşletmeler kurabildiği gibi, bir kısım mallarını kiraya verebilmekte, satabilmekte ya da özelleştirebilmektedir (Akdoğan, 2006: 107).

1.1.3.1.6. Para ve Vergi Cezaları

Para cezaları; toplum bireylerinin, birbirleri ile olan ilişkileri ve kamu düzeni açısından konulmuş bulunan kural ve koşullara uygun davranmayı sağlamaya, aksine hareket edenleri cezalandırmaya yönelik bir yaptırımdır. Vergi cezaları ise; mükelleflerin vergi yükümlülüklerini gereğine uygun bir şekilde yerine getirmelerini sağlamaya çalışır, tersine hareket edenlerin cezalandırılmasını öngörür (Akdoğan, 2006: 107). Gerek para cezaları gerekse vergi cezalarının temel amacı; diğer gelir kaynaklarının tersine, gelir yaratmak değildir.

Bütçede para ve vergi cezaları ile ilgili olarak gelir tahmin kalemine yer verilmesi bunların bir gelir kaynağı olarak değerlendirildiği anlamına gelmez. Gelir kaynakları arasında; cezalar kalemine yer verilmesi yalnızca sonuç olarak karşılaşılabilecek geliri öngörebilmek açısından (Akdoğan, 2006: 107).

1.1.3.1.7. Bağış ve Yardımlar ile Özel Gelirler

Bağış ve yardımlar, kamu kuruluşları ile kamu yararına faaliyet gösteren kuruluşlara, gerçek ve tüzel kişiler tarafından çeşitli nedenlerle yapılan karşılıksız ödemeleri ifade etmektedir. Olağanüstü bir durumun ortaya çıkması, yurt savunmasına, sağlık hizmetlerinin etkinleştirilmesine, eğitim düzeyinin yükseltilmesi ve eğitim

hizmetlerinin etkinleştirilmesine yönelik girişimlerin desteklenmesi ve toplum açısından büyük yarar yaratan diğer kuruluşların faaliyetlerini etkin bir şekilde sürdürebilmesi için yapılan bağış ve yardımlar, gelir etkisi yaratmaktadır (Akdoğan, 2006: 113).

Ayrıca, kamu idarelerine yapılan her türlü bağış ve yardımlar bütçelerine gelir kaydedilir. Nakdi olmayan bağış ve yardımlar, ilgili mevzuatına göre değerlendirmeye tabi tutularak kayıtlara alınmaktadır (KMYKK, Madde 40).

Özel gelirler ise, genel bütçe kapsamındaki idarelerin kamu görevi hizmeti dışında ilgili kanunlarında belirtilen faaliyetlerinden ve fiyatlandırılabilir nitelikteki mal ve hizmet teslimlerinden sağlanan ve genel bütçede gösterilen gelirleri ifade etmektedir (KMYKK, Madde 3).

1.2. DEVLET BORÇLANMASI

Günümüzde devletlerin borçlanmaya yönelmeleri kamu görevinin veya devlete atfedilen anlamına da bağlı olarak artan bir seyir almıştır. Kamu finansmanının normal sayılan vergi vb. gelirlerinin yetersizliği nedeni ile kamunun normal addedilen görevlerinin ifası veya bu görevlerini sürdürebilmesi için, bu türden bir finansman yoluna gidilmektedir (Çataloluk, 2009: 241).

Devletin ve diğer kamu kuruluşlarının borçlanmaları ile bu borçların yönetimi ve ödenmesi sorunlarının hukuki, mali, iktisadi, sosyal ve teknik yönden incelenmesi devlet borçlanması yani kamu kredisinin konusunu oluşturmaktadır. Borçlanma esas yapısı ve niteliği itibariyle, olağanüstü ve istisnai bir gelir kaynağı olmakla birlikte, günümüzde; yalnız gelişmemiş ya da az gelişmiş ülkelerin değil, gelişmiş ülkelerin dahi sürekli olarak değerlendirdikleri ve kullandıkları bir gelir kaynağı niteliği kazanmış, olağanüstü ve istisnai bir kaynak olma özelliğini kaybederek, sürekli gelir kaynakları arasında yer almıştır. Devlet borçlanması, yasama organının verdiği yetkilerle gerçekleştirilen bir uygulama olup, yasalara dayalı olarak gerçekleştirilen bir niteliği vardır. Özel borç uygulamalarından, hem miktar hem de vergi istisnası, ihalelerde para gibi kabul edilmesi nitelikleriyle ayrılan devlet borçlanması, şartları devlet tarafından belirlenen bir akde dayalı olarak gerçekleştirilmektedir (Akdoğan, 2006: 444–445).

Devlet borçları birtakım sınıflandırmalara tabi tutulabilmektedir. Buna göre devlet borçları:

- *Süreleri Bakımından*; bir yıla kadar olan borçlar “kısa”, 1 ile 5 yıl arasında olan borçlanmalar “orta” ve 5 yılı aşkın süreli olanlar ise “uzun” vadeli borçlanmalar
- *İsteğe Bağlı/Zorunlu Borçlar*; vergi gibi cebri nitelikte olmayıp, devlet tarafından, miktarı, faizi, itfa koşulları, ihraç şekli ve yan çıkarları belirlenen borç tahvillerinin topluma sunulması ve bireylerin de bu tahvillerden edinme yoluna gitmesi “isteğe bağlı”; şartları devlet tarafından belirlenmiş borç tahvillerinin, belirlenen bazı kişi ya da kurumlar tarafından satın alınmalarının, başka bir ifade ile devlete borç vermelerinin zorunlu tutulması “zorunlu” borçlanmadır (Akdoğan, 2006: 447–448).
- *Sağlandıkları Kaynaklar*; hükümetin ülke sınırları içindeki kişi ve kuruluşlara milli para cinsinden borçlanması ve ekonomik niteliği itibariyle de, satın alma gücünün özel ve kamu kesimi arasında el değiştirmesi şeklindeki borçlara “iç borçlar”; bir ülkenin belirli bir zaman dilimi içerisindeki gayri safi dış borçları, o ülkeye yerleşik olmayan kişilerden bir sözleşmeye dayanılarak sağlanmış olan kısa, orta ve uzun vadeli yükümlülükler toplamı olarak ifade edile borçlar “dış borçlar” (Koçak, 2009: 72–77)

bakımından üç değişik şekilde ayrıma tabidirler.

Devlet borçlanması ve borç yönetimi ülke ekonomisinde önemli bir konu olarak ortaya çıkmaktadır. Maliye, para ve sermaye piyasaları üzerinde rol oynamaktadır (Çataloluk, 2009: 242). Devletin borç yönetimi, devlet borçlarının miktar ve bileşimlerinde ayarlamalar yapmak suretiyle, sosyo-ekonomik amaçlara ulaşmaya çalışılması şeklinde ifade edilmektedir. Borç yönetimi tanımında yer alan faktörlerden, borcun miktarı kavramı, devletin amaçlarına en etkin düzeyde ulaşabilmesi bakımından hangi büyüklüklerle borçlanması gerektiğini ve bununla ilgili ayarlama ve düzenlemeleri belirtmektedir. Borçların bileşimi ise borçlanmanın

koşullarını kapsamakta olup, borcun süresi, faizi, geri ödeme koşulları, borca sağlanan yan çıkarlar vs. ifade etmektedir (Akdoğan, 2006: 450).

Borç yönetimi analizinde bulunurken iki türlü göstergedan yararlanılabilir. Bunlardan ilki borç stoku/Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) iken, diğer gösterge ise, net borç stokudur (MÜSİAD, 2011). Kamu borç stoku tabirinden anlamamız gereken, kamu kesimine ait iç borç ve dış borcun kamu kesimine ait olan kısmının toplamıdır. Bu meblağa Hazine Müsteşarlığının garanti ve kefaletinde olan miktarlar ile yine Hazine Müsteşarlığının alacakları dâhil değildir. Türkiye’de kamu borç stoku sadece yerel parayla değil, aynı zamanda bazı döviz cinsleriyle de düzenlenmiştir (İnan, 2003: 23–24).

Hazine Müsteşarlığı (HM)’ ndan elde edilen bilgilere göre, kamu net borç stoku ise, kamu borç stokunun maruz kaldığı risklerin doğru tespiti ve piyasalar açısından bu risklerin sağlıklı bir şekilde izlenebilmesi için, sektörün mali yükümlülüklerinin yanı sıra finansal varlıklarının da değerlendirildiği bir türdür. Kamu net borç stoku hesaplanırken aşağıdaki kurumlar dikkate alınmaktadır:

- Merkezi Yönetim
- Sosyal Güvenlik Kuruluşları
- Bütçe Dışı Fonlar (Savunma Sanayi Destekleme Fonu, Sosyal yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu, Tanıtma Fonu, Özelleştirme Fonu)
- Yerel Yönetimler
- KİT (Kamu İktisadi Teşebbüsü)’ler.

Kamu net borç stoku hesaplanırken, kamu sektörünün iç ve dış borç yükümlülükleri toplamından kamunun elinde bulundurduğu varlıkların düşülmesi ve bu şekilde net bir sonuca ulaşılması amaçlanmaktadır. Bu hesaplama daha ayrıntılı incelenecek olursa, toplam kamu borç stokuna ulaşmak için ilk olarak kamu sektörü kapsamındaki kurum ve kuruluşların iç ve dış borç stokları toplanmaktadır. Ardından bundan Merkez Bankası net varlıkları (TCMBNV) düşülmektedir. TCMBNV kalemine, Merkez Bankası Net Dış Varlıklarına (TCMBNDV), Merkez Bankasının merkezi hükümetten, bankalardan ve diğer kamu sektöründen olan net alacaklarının

eklenmesi ve net borçlarının düşülmesi ile Merkez Bankasında bulunan TL ve Döviz cinsinden serbest mevduat kalemlerinin düşürülmesi suretiyle ulaşılmaktadır (Hazine Müsteşarlığı, bt).

Ayrıca kamu sektörü içerisinde yer alan, merkezi yönetim ve diğer kamunun elinde bulundurdukları varlıkların (mevduat ve menkul kıymetler) toplamını veren kamu varlıkları kalemi, toplam kamu borç stokundan düşülmektedir. İşsizlik sigortası fonunun gelirleri ile giderlerinin netleştirilmesi sonucu bulunan işsizlik sigortası fonu net varlıkları kalemi toplam kamu borç stokundan düşülmektedir (Hazine Müsteşarlığı, bt).

Ancak, kamu net borç stoku, Avrupa Birliği (AB)' nin tanımladığı borç stokundan farklıdır. HM' ye göre, AB tanımlı genel yönetim nominal borç stoku AB ekonomik ve parasal birliğe geçişin ön koşulu olan "Maastricht Kriterleri" çerçevesinde hesaplanmaktadır. AB tanımlı genel yönetim nominal borç stoku Maliye Bakanlığı'nın "Genel Yönetim Mali İstatistikleri Genel Tebliği"nde belirlenen Genel Yönetim sınıflandırma kapsamında yer almaktadır. AB tanımlı genel yönetim nominal borç stoku hesaplanırken;

- Merkezi Yönetim (Döner Sermayeler ve Bütçe Dışı Fonlar dâhil)
- Yerel Yönetimler
- Sosyal Güvenlik Kuruluşları (İşsizlik Sigortası Fonu dâhil)

gibi kurumlar dikkate alınmaktadır.

Ayrıca, genel yönetimi oluşturan kurum ve kuruluşların iç ve dış borç stokları toplanmakta ve böylece genel yönetim brüt borç stokuna ulaşılmaktadır. Genel yönetim brüt borç stokuna ayarlama kalemleri yansıtılmaktadır. Bu üç temel ayarlama kalemi, genel yönetim kapsamında yer alan kurum ve kuruluşların ellerinde buldukları ve yine genel yönetim kapsamı içerisinde yer alan kurum ve kuruluşlara ait borçlanma senetleri düşülmektedir. Avrupa Hesaplar Sistemi (ESA) 95 çerçevesinde iskontolu olarak ihraç edilen senetlerin nominal değerleri (anapara ve faiz toplamı) esas alınmakta, ayrıca Tüketici fiyatları endeksi (TÜFE)'ne endeksli senetlerin anapara enflasyon farkı merkezi yönetim iç borç stokuna dahil edilmektedir. Merkezi yönetimin büyüklüğü olan dolaşımdaki bozuk para tutarı

merkezi yönetim iç borç stokuna dahil edilmektedir (Hazine Müsteşarlığı, bt). Dolayısıyla AB tanımlı borç stoku ile net borç stoku arasındaki fark hesaplama yönteminden kaynaklanmaktadır. AB tanımlı borç stokundan, MB' nin net varlıkları, kamu mevduatı ve işsizlik fonu toplamı çıkarılarak net borç stoku hesaplanmaktadır (MÜSİAD, 2011).

2. KÜRESEL FİNANSAL KRİZ ÖNCESİ TÜRKİYE

2007 yılının ikinci yarısında ABD konut piyasasında baş gösterip, 2008 yılına gelindiğinde küresel bir boyut kazanarak ABD dışındaki diğer ülkelerini de etkisi altına alan küresel finansal kriz hiç kuşkusuz ki ülkemizi de çeşitli kanallardan etkilemiştir. Türkiye'de ilk olarak 2008 Kasım ayında olumsuzluklar baş göstermeye başlasa da 2009 yılına gelindiğinde ise kriz dolayısıyla sözü edilen olumsuzluklar gittikçe ciddi bir hal almıştır. Bu anlamda, çalışmamızın asıl vurgulamak istediği kriz sonrası kamu mali yapı görünümünden önce, 2007 yılındaki kamu maliyesinin genel görünümüne bakmakta yarar görmekteyiz.

1990'lı yıllar boyunca uygulanan para ve maliye politikalarına bağlı olarak makroekonomik yapıda artan kırılganlıklar, Türkiye ekonomisini istikrarlı büyüme ortamından uzaklaştırmış, yüksek büyüme sağlanan yılları ekonomik daralma veya düşük büyüme oranları takip etmiştir. Bu dönemde, istikrarsız büyüme yanında yüksek enflasyon, artan kamu açıkları ve borç stoku, yüksek faiz giderleri ile verimsizlik ekonominin temel sorunlarını oluşturmuş ve ekonomide var olan sıkıntıları yok edecek bir yapısal çaba bu dönem itibariyle sağlanamamıştır. 2001'de yaşanan kriz sonrası, ekonomiyi iyileştirecek ve insanların yaşam kalitesini artıracak yapısal reformların yanı sıra; sıkı para ve maliye politikaları, uygulanan politikaların temel karakteristiğini oluşturmuştur (OVP, 2009).

2002 yılından itibaren mali disiplinin kararlı bir şekilde sürdürülmesi bir taraftan iç talepte kontrollü bir artışın sağlanmasına destek olmuş, diğer taraftan enflasyon beklentilerinin makul seviyelerde oluşmasında etkili olmuştur. Ancak, 2007 yılının ilk yarısında kamu harcamalarında görülen hızlanma her ne kadar GSYİH'nın büyümesine katkı sağlasa da, uygulanan mali politikaların devamı ve kamu borç stokunun da daha düşük seviyelere indirilebilmesi için sosyal güvenlik,

vergi ve işgücü piyasası gibi alanlardaki yapısal reformların etkin şekilde uygulamaya konulması gerekliliği vurgulanmıştır (TCMB, 2007).

2.1. KÜRESEL FİNANSAL KRİZ ÖNCESİ TÜRKİYE'DE BÜTÇE BÜYÜKLÜKLERİ

2.1.1. Küresel Finansal Kriz Öncesi Kamu Harcamaları

Tablo 5. 2001–2005 Yılları Arası Konsolide Bütçe Özeti-Harcama Gerçekleşmeleri (Milyon YTL)

	2001	2002	2003	2004*	2005*
Harcamalar	80.579	115.682	140.455	152.170	157.044
Cari	20.448	31.108	38.514	44.737	48.674
-Personel	15.212	23.089	30.209	36.466	39.689
-Diğer Cari	5.236	8.019	8.304	8.270	8.805
Yatırım	4.150	6.892	7.180	7.608	9.056
Transfer	55.981	77.683	94.761	99.825	99.314
* Geçmiş yıllar verileri ile mukayese edilebilmesi için Analitik Bütçe Sınıflandırmasına göre düzenlenmiştir. Özel gider indirimi ödemeleri dâhildir.					

Kaynak: DPT, Gösterge ve İstatistikler, Temel Ekonomik Göstergeler, Kamu Finansmanı, IV. Tablo, 2005

Yukarıdaki tabloda 2001 ile 2005 yılları arasında gerçekleştirilen kamu harcamalarına yer verilmektedir. Tabloda, KMYK Kanunundan önce geçerli olan Konsolide Bütçe içerisinde yapılan harcamalar yer almaktadır. Tabloya göre, 2001 ile 2005 yılları arasında kamu harcamalarının gittikçe arttığı gözlenmektedir. 2001 yılında kamunun yapmış olduğu harcamalar, 80.579 milyon YTL iken bu rakam 2005 yılına gelindiğinde 157.044 milyon YTL olarak görülmektedir. Ayrıca, 2001 yılında Türkiye'de yaşanan kriz sonrası ekonominin yavaş yavaş toparlanmaya başlaması ile yatırım harcamalarında da olumlu olarak bir artış gerçekleşmiştir.

Tablo 6. Merkezi Yönetim Bütçe Büyüklükleri-Kamu Harcamaları (Milyar YTL)

	2006 Ocak-Eylül	2007 Ocak-Eylül	Artış Oranı %	Gerçekleşme/Bütçe Hedefi %	2007 Bütçe Hedefi	2007 Bütçe Hedefi/GSMH
Merkezi Yönetim Bütçe Giderleri	129,42	153,96	19,0	75,1	205,0	32,5
A) Faiz Giderleri	37,63	42,77	13,7	80,8	52,9	8,4
B) Faiz Hariç Bütçe Giderleri	91,80	111,19	21,1	73,1	152,0	24,1
I. Personel Giderleri	28,20	33,04	17,2	75,7	43,7	6,9
II. Sosyal Güvenlik Kurumları Devlet Primi Giderleri	3,56	4,09	15,0	40,5	10,1	1,6
III. Mal ve Hizmet Alım Giderleri	11,12	13,63	22,6	87,5	15,6	2,5
IV. Cari Transfer	37,80	47,69	26,2	78,4	60,9	9,6
V. Sermaye Giderleri	6,04	7,55	25,0	62,4	12,1	1,9
VI. Sermaye Transferi	2,02	2,63	30,2	72,0	3,6	0,6
VII. Borç Verme	3,06	2,56	-16,3	69,2	3,7	0,6
VIII. Yedek Ödenekler	0,00	0,00	-	0,0	2,4	0,4

Kaynak: TCMB, IV. Çeyrek Enflasyon Raporu, S.53-57, 2007

Tablo 6'ya bakıldığında ise konsolide bütçe yerine, KMYKK ile sisteme yeni getirilen Merkezi Yönetim Bütçe Büyüklüklerine yer verilmiştir. Buna göre, 2006 Ocak-Eylül döneminde 129,42 Milyar TL olarak gerçekleşen harcamalar,

2007 yılında, sözü edilen aynı yılın aynı dönemine göre % 19'luk bir artışla 153,96 Milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Yine faiz giderleri ve faiz hariç giderler de 2006 ve 2007 yıllarında artış göstermiştir.

Yukarıda verilen Tablo 5 üzerindeki bilgilerden yararlanılarak hazırlanan, 2001-2005 yılları arası gerçekleşen kamu harcamalarının GSMH' ya oranlarını ayrı bir tablo üzerinde göstermek gerekirse bu halde elde edilen oranlar, Tablo 7 üzerindeki gibidir.

Tablo 7. 2001-2005 Yılları Arası Konsolide Bütçeden Yapılan Harcamaların GSMH' ya Oranları (%)

	2001	2002	2003	2004	2005*
Harcamalar	45,7	42,1	39,4	35,5	32,4
Cari	11,6	11,3	10,8	10,4	10,0
-Personel	8,6	8,4	8,5	8,5	8,2
-Diğer	3,0	2,9	2,3	1,9	1,8
Cari					
Yatırım	2,4	2,5	2,0	1,8	1,9
Transfer	31,7	28,2	26,6	23,3	20,5

* Tahmini GSMH kullanılmıştır.

Kaynak: DPT, Göstergeler ve İstatistikler, Temel Ekonomik Göstergeler, Kamu Finansmanı, IV. Tablo, 2005

Yukarıda gösterilen Tablo 7, 2001 yılı ile 2005 yılı arasında yapılan harcamaların GSMH' ya oranlarını vermektedir. Buna göre bu yıllar arasında %45,7 gibi değerle başlayan bu oran, 2005 yılına kadar sürekli azalarak, %32,4 gibi bir değere düşmüştür. Bu düşüşte, tablo üzerinden de görülebileceği gibi transfer harcamalarındaki sürekli azalışın etkisi muhtemel gözükmektedir.

Bir sonraki tabloda, yani Tablo 8'de ise Sosyal Güvenlik Sisteminin 2001 yılından 2007'ye kadar olan dönemde gerçekleştirdikleri toplam harcamalar ile çeşitli harcama kalemlerine yer verilmiştir. Buna göre "cari harcamalar" ile sermaye ile cari transferler toplamından oluşan "transfer harcamaları" 2001'den 2007'ye kadar sürekli olarak artmıştır. Yatırım harcamalarında ise 2001 yılında 97.743 Bin TL olarak başlayan harcama miktarı 2004 yılına kadar sürekli artarak 2005 yılında 65.809 Bin TL'ye gerilemiştir. Bu rakam 2006'da biraz daha düşerek, 16 Bin TL

dolaylarında gerçekleşmiştir. 2007’de bir önceki yıla göre 28.882 Bin TL artarak, 45.763 Bin TL olmuştur.

Tablo 8. 2001–2007 Dönemi Sosyal Güvenlik Sistemi Harcamaları (Bin TL)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Cari Harcamalar	4.275.071	7.905.572	11.154.401	14.197.670	15.200.248	19.462.570	21.376.572
Yatırım Harcamaları	97.743	129.964	91.643	116.942	65.809	16.881	45.763
Transfer Harcamaları	11.366.470	17.889.565	26.762.466	32.696.709	39.261.334	44.785.507	52.735.812
-Cari Transferler	11.366.470	17.889.565	26.762.466	32.696.709	39.261.334	44.785.507	52.735.812
-Sermaye Transferleri	0	0	0	0	0	0	0
Stok Değişim Fonu	0	0	0	0	0	0	0
TOPLAM HARCAMALAR	15.739.284	25.925.101	38.008.509	47.011.321	54.527.392	64.264.958	74.158.148

Kaynak: DPT, Gösterge ve İstatistikler, Kamu Kesimi İstatistikleri, Alt Kurumsal Birimler Bazında Genel Devlet İstatistikleri, Sosyal Güvenlik Sistemi, (bt)

Tablo 9. Mahalli İdarelerin 2001-2007 Yılları Arası Harcamaları (Cari Fiyatlarla, Bin TL)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
1.Cari Harcamalar	3.185.986	4.351.572	6.168.037	7.618.888	10.764.753	14.488.973	16.946.296
2.Yatırım Harcamaları	3.072.451	3.982.915	5.573.692	5.497.393	8.504.815	10.400.443	12.684.613
3.Cari Transferler	2.540.611	1.379.536	1.955.281	1.850.255	483.599	1.224.084	1.418.371
4.Kamulaştırma ve S.Değişim Fonu	302.086	466.207	429.873	530.253	823.591	-795.382	-530.597
5. Sermaye Transferleri(net)	120.217	190.697	108.877	212.022	0	0	0
HARCAMALAR	9.221.351	10.137.301	12.879.060	16.003.592	21.025.601	24.303.129	26.850.902

Kaynak: DPT, Gösterge ve İstatistikler, Kamu Kesimi Genel Dengesi, Mahalli İdareler Genel Dengesi, (bt)

Tablo 9 üzerinde Mahalli İdarelere ait harcamalar yıl yıl harcama türleri itibariyle gösterilmiştir. Buna göre, cari harcamalar ve yatırım harcamaları, 2001'den 2007'ye artış eğilimi göstermiştir. Cari transfer ve sermaye transferleri sözü edilen yıllar aralığında iniş ve çıkışlar göstermektedir. Mahalli idarelerin yapmış oldukları toplam harcamalara bakıldığında ise, 2001 yılında 9.221.351 Bin TL olarak gerçekleşen harcamalar, artış eğilimini 2007 yılına kadar sürdürerek, bu yılda 26.850.902 Bin TL olarak gerçekleşmiştir.

2.1.2. Küresel Finansal Kriz Öncesi Kamu Gelirleri

Tablo 10. 2001-2005 Yılları Arası Konsolide Bütçe Özeti- Kamu Gelirleri Gerçekleşmeleri (Milyon YTL)

	2001	2002	2003	2004*	2005*
Gelirler	51.543	75.592	100.250	121.870	147.301
Genel Bütçe	50.890	74.604	98.559	120.089	154.140
-Vergi Gelirleri	39.736	59.632	84.316	101.039	119.254
-Vergi Dışı Gelirler	7.418	10.875	10.223	16.813	25.054
-Özel Gelir ve Fonlar	3.736	4.097	4.020	2.238	833
Katma Bütçe	652	989	1.692	1.781	2.161
* Geçmiş yıllar verileri ile mukayese edilebilmesi için Analitik Bütçe Sınıflandırmasına göre düzenlenmiştir. Özel gider indirimi ödemeleri dâhildir.					

Kaynak: DPT, Gösterge ve İstatistikler, Temel Ekonomik Göstergeler, Kamu Finansmanı, IV. Tablo, 2005

Yukarıdaki tabloda Konsolide Bütçe Özetiinde yer alan kamu gelirlerine yer verilmiştir. Buna göre, bu tablo, 2001 ile 2005 yılları arasındaki kamu gelirlerini göstermektedir. Tabloya göre, genel bütçe gelirleri 2001 yılından 2005' e bir artış

eğilimi göstermekle birlikte bu artışın daha çok, vergi gelirlerindeki sürekli artıştan kaynaklandığı söylenebilir.

Tablo 11. Merkezi Yönetim Bütçe Büyüklükleri-Kamu Gelirleri (Milyar YTL)

	2006 Ocak-Eylül	2007 Ocak-Eylül	Artış Oranı %	Gerçekleşme /Bütçe Hedefi %	2007 Bütçe Hedefi	2007 Bütçe Hedefi/GSMH
Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri	128,04	141,79	10,7	75,4	188,2	29,8
A)Genel Bütçe Gelirleri	124,83	138,25	10,8	75,4	183,5	29,1
I)Vergi Gelirleri	102,01	111,66	9,5	70,6	158,2	25,1
<i>1. Gelir Üz. Alınan Vergiler (GV+KV)</i>	28,70	34,22	19,2	75,5	45,3	7,2
<i>2. Mülkiyet Üzerinden Alınan Vergiler</i>	2,82	3,19	13,3	87,6	3,6	0,6
<i>3. Dahilde Alınan Vergiler (KDV+ÖTV)</i>	44,83	46,96	4,8	68,2	68,8	10,9
<i>4. Uluslar arası Ticaret ve Muamelelerden Alınan Vergiler</i>	20,33	21,06	3,6	65,7	32,1	5,1
II. Vergi Dışı Gelirler	23,39	26,60	16,6	105,1	25,3	4,7
B)Özel Bütçeli İdarelerin Gelirleri	2,16	2,24	3,5	68,5	3,3	0,5
C)Düzenleyici ve Denetleyici Kurumların Gelirleri	1,5	1,30	23,7	90,2	1,4	0,2

Kaynak: TCMB, IV. Çeyrek Enflasyon Raporu, S.53-57, 2007

Yukarıda verilen Tablo 11'e göre, 2006 ve 2007 yıllarına ait kamu gelirlerine yer verilmiştir. Tabloya göre en dikkat çekici büyüklükler, merkezi yönetim gelirlerinden Genel Bütçe Gelirleri, genel bütçe gelirlerinden ise vergi gelirleridir. Genel bütçe gelirleri 2007 yılında, bir önceki yılın aynı dönemine göre, % 10.8 artarak, 138,25 Milyar TL'dir. Bu artışın sebebi, 2007 yılındaki vergi gelirlerinin bir önceki yılın aynı dönemine göre % 9,5 artmasıdır.

Tablo 11 üzerinde gösterilmeyen bazı bilgileri yazıya dökmek gerekirse, Gelir Üzerinden Alınan Vergiler içinde Gelir Vergisi (GV) ve Kurumlar Vergisi (KV) gibi iki vergi türü bulunmaktadır. 2006 yılı Ocak-Eylül dönemi itibariyle GV'nden 20,57 milyar YTL sağlanırken bu tutar 2007'ye gelindiğinde 24,56 milyar YTL'ye yükselerek, % 19,4 artış gerçekleşmiştir. Gelir üzerinden alınan vergilere tabi diğer bir vergi türü olan KV'nden ise, 2006 yılında elde edilen 8,14 milyar YTL %18,7 oranında artış göstererek 2007'de 9,66 milyar YTL olmuştur. 2007 yılının ilk üçeyreğine bakıldığında KV tahsilâtında görülen % 18,7 oranındaki artışta Ağustos ayındaki % 86,1 oranındaki yüksek artış belirleyici olmuştur. Bu gelişme 2006 yılı ortalarında KV oranının % 20'ye düşürülmesi sonucunda önceki aylarda % 30 üzerinden tahsil edilen KV' nin Ağustos ayında bir kısmının mahsuplaşmaya gidilerek ödenmiş olmasının yarattığı temel etkinin yanında, şirket karlarının ikinci çeyrekte yükselmiş olması da önemli rol oynamıştır (TCMB, 2007).

Yine Tablo 11'de yer alan Dahilde Alınan Mal ve Hizmet Vergilerinden olan dahilde alınan KDV tahsilatının 2007 yılının ilk üç çeyreğinde 12,53 milyar YTL iken, bir önceki yılın aynı döneminde ise 12,31 milyar YTL olup, sınırlı oranda artış göstermesinde, yurtiçi talepteki yavaşlama ile 1 Haziran itibariyle çeşitli gıda ürünlerinde KDV oranının % 18'den % 8'e düşürülmüş olması etkili olmuştur. İthalatından alınan KDV'de ise yılın ilk yarısında ithalat artışındaki yavaşlamaya paralel olarak sınırlı oranda bir artış gözlenmiştir ki %2,3'tür. Son olarak genel bütçe gelirlerine baktığımızda vergi gelirleri bir önceki yıla göre % 9,5 artış gösterirken, vergi dışı gelirler ise %16,6'lık bir artış göstermiştir (TCMB, 2007).

Tablo 12. 2001-2007 Arası Sosyal Güvenlik Sistemi Gelirleri (Bin TL)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Vergiler	0	0	0	0	0	0	0
-Vasıtalı	0	0	0	0	0	0	0
-Vasıtasız	0	0	0	0	0	0	0
-Servet	0	0	0	0	0	0	0
Vergi Dışı Normal Gelirler	0	0	0	0	0	0	0
Faktör Gelirleri	944.208	1.727.061	2.071.014	2.390.322	2.870.908	4.847.292	4.025.850
Sosyal Fonlar	10.258.790	15.801.011	22.492.740	28.331.097	31.599.006	41.754.433	45.091.677
TOPLAM GELİR	11.202.998	17.528.072	24.563.754	30.721.419	34.469.914	46.601.725	49.117.527

Kaynak: DPT, Gösterge ve İstatistikler, Kamu Kesimi İstatistikleri, Alt Kurumsal Birimler Bazında Genel Devlet İstatistikleri, Sosyal Güvenlik Sistemi, (bt)

Tablo 12’de 2001 ve 2007 yılları arasında Sosyal Güvenlik gelirlerine yer verilmiştir. “Sosyal Fonlar” ve “Faktör Gelirleri”nden oluşan toplam gelirlere bakıldığında bu değerler 2001’de 11.202.998 bin TL iken, 2007 yılına kadar sürekli artarak, 2007’de 49.117.527 Bin TL’ye ulaşmıştır.

Tablo 13’e bakıldığında Mahalli İdarelere ait gelirlere yer verildiği görülmektedir. Mahalli idare gelirleri içinde en çok göze çarpan vergi gelirleridir ki 2001’den 2007’ye kadar olan dönemde sürekli artmıştır. Vergi gelirleri içinde ise vasıtasız ya da dolaysız vergi gelirleri, vasıtalı vergi gelirlerine göre daha fazladır. Vergi dışı gelirler ile faktör gelirlerine bakıldığında, bu gelirlerin sürekli arttığı görülmektedir; ancak faktör gelirleri sözü edilen yıllar aralığında, vergi dışı gelirlerden daha yüksek miktarlarda seyretmiştir.

Tablo 13. 2001-2007 Arası Mahalli İdareler Gelirleri (Cari Fiyatlarla, Bin TL)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
GELİRLER	8.654.946	10.137.301	12.879.060	16.003.592	21.025.601	24.303.129	26.850.902
1.Vergiler	5.509.653	5.551.968	6.915.091	9.366.098	111.930.896	15.602.730	27.257.292
a. Vasıtasız	2.224.900	1.930.289	2.008.735	2.900.829	3.880.725	3.432.100	4.366.196
b. Vasıtalı	3.048.711	3.063.106	3.641.148	5.244.686	6.718.748	10.819.154	11.423.681
2.Vergi Dışı Normal Gelirler	1.300.957	1.985.122	2.488.291	2.773.812	3.994.003	3.152.906	3.592.284
3.Faktör Gelirleri	1.844.336	2.600.211	3.475.678	3.863.682	4.573.116	4.725.791	5.666.120
4.Sermaye Transferleri(net)	0	0	0	0	527.586	821.701	335.207

Kaynak: DPT, Gösterge ve İstatistikler, Kamu Kesimi Genel Dengesi, Mahalli İdareler Genel Dengesi, (bt)

2.1.3. Küresel Finansal Kriz Öncesi Bütçe Dengesi

Tablo 14 . Konsolide Bütçe Özeti- 2001-2005 Arası Bütçe Dengesi (Milyon YTL)

	2001	2002	2003	2004*	2005*
Harcamalar	80.579	115.682	140.455	152.170	157.044
Gelirler	51.543	75.592	100.250	121.870	147.301
Bütçe Dengesi	-29.036	-40.090	-40.204	-30.300	-9.743
*Geçmiş yıllar verileri ile mukayese edilebilmesi için Analitik Bütçe Sınıflandırmasına göre düzenlenmiştir. Özel gider indirimi ödemeleri dâhildir.					

Kaynak: DPT, Gösterge ve İstatistikler, Temel Ekonomik Göstergeler, Kamu Finansmanı, IV. Tablo, 2005

Yukarıda yer verilen tabloda, 2001 ile 2005 yılları arası kamu gelirleri ile kamu harcamaları arasındaki denklığı ifade eden bütçe dengesine ilişkin veriler

sunulmuştur. Buna göre, 2001 yılında yaşanan kriz sonrası bütçe açıkları ciddi anlamda sorun teşkil etmiştir. Zira, 2001 yılından itibaren bu açıklar 2004 yılına kadar artarak devam etmiş ve 2004'te bir önceki yıla nazaran biraz olsun düşüş göstermiştir. 2005 yılında ise bu açık 9 Milyon YTL civarlarında ekonomiye bir nebze destek sağlamıştır.

Merkez Bankasının 2007 yılının son çeyreğini içeren enflasyon raporuna göre, 2007 yılı Ocak-Eylül döneminde merkezi yönetim bütçe dengesi ve faiz dışı bütçe dengesi gerçekleştirmeleri 2006 yılının aynı dönemine kıyasla belirgin bir kötüleşmeye işaret etmiştir.

Tablo 15. Merkezi Yönetim Bütçe Büyüklükleri-Bütçe Dengesi (Milyar YTL)

	2006 Ocak-Eylül	2007 Ocak-Eylül	Artış Oranı %	Gerçekleşme/Bütçe Hedefi %	2007 Bütçe Hedefi	2008 Bütçe Hedefi/GSMH
Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri	128,04	141,79	10,7	75,4	188,2	29,8
Merkezi Yönetim Bütçe Giderleri	129,42	153,96	19,0	75,1	205,0	32,5
A)Faiz Giderleri	37,63	42,77	13,7	80,8	52,9	8,4
Bütçe Dengesi	-1,38	-12,17	779,1	72,3	-16,8	-2,7
Faiz Dışı Denge	36,24	30,60	-15,6	84,7	36,1	5,7

Kaynak: TCMB, IV. Çeyrek Enflasyon Raporu, S.53-57, 2007

Tablo 15'de merkezi yönetime ait gelir ve giderler ile bu gelir ve giderler arasındaki bütçe dengesi ile faiz dışı dengeye ilişkin sayısal bilgilere yer verilmiştir. Aynı zamanda sözü edile bu tabloda 2006 ile 2007 yılları arasında karşılaştırmalara da yer verilmiştir.

Yukarıdaki tabloda verilen bilgilere göre, 2007 yılında, faiz giderleri ile bütçe dengesi arasındaki farktan oluşan, faiz dışı dengeye bakıldığında Ocak-Eylül dönemlerini içeren dilimde 30,6 milyar YTL fazla vermiştir. Bütçe dengesi ise yine aynı dönemler itibariyle yaklaşık 12,2 milyar YTL açık vermiştir. 2007 yılındaki sözü edilen bu açığın sebebi kanımızca merkezi yönetim bütçe giderlerindeki %19'luk artıştan kaynaklanmaktadır.

2.2. KÜRESEL FİNANSAL KRİZ ÖNCESİ TÜRKİYE' DE BORÇ GÖSTERGELERİ

Tablo 16. 2001-2005 Arası Borç Stokundaki Gelişmeler-I (%)

	2001	2002	2003	2004	2005
Toplam Kamu Net Borç Stoku/GSYH(%)	66,4	61,5	55,2	49,1	41,7
Net Dış Borç Stoku/GSYH(%)	27,6	25,2	17,2	13,4	6,5
Net İç Borç Stoku/GSYH(%)	38,8	36,3	38,0	35,7	35,2
AB Tanımlı Genel Yönetim Nominal Borç Stoku/GSYH(%)	77,9	74,0	67,7	59,6	52,7
GSYH	240.224	350.476	454.781	559.033	648.932

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, İstatistikler, Kamu Borç Yönetimi, Tablo 2.1, Tablo 2.3, (bt)

Yukarıdaki tabloda verilen 2001-2005 arası borç stokundaki gelişmelerine göre, 2001'de %66,4 gibi bir oranla başlayan toplam kamu net borç stoku/GSYH, 2005'e kadar devamlı olarak azalış göstererek, %41,7 oranında gerçekleşmiştir. Bu azalışın sebebi ise, net iç borç/GSYH oranının 2005'e kadar azalışa geçmesidir. AB'nin tanımladığı Genel Yönetim Nominal Borç Stoku/GSYH oranının Maastricht Kriterleri çerçevesinde mali disiplinin sağlanabilmesi için %60'ı geçmemesi gerekmektedir. buna göre, 2001 yılında kriz döneminin de etkisiyle, bu oran %77,9 şeklindedir ki bu, kriter oranı olan % 60'ın üzerindedir. Bu olumsuz durum, 2004'e

kadar devam etmiş ve 2004'te bu oran %59,6 seviyelerine düşerek, kriteri sağlamıştır. Yine 2005'te de bir önceki yılda olduğu gibi kriter sağlamıştır.

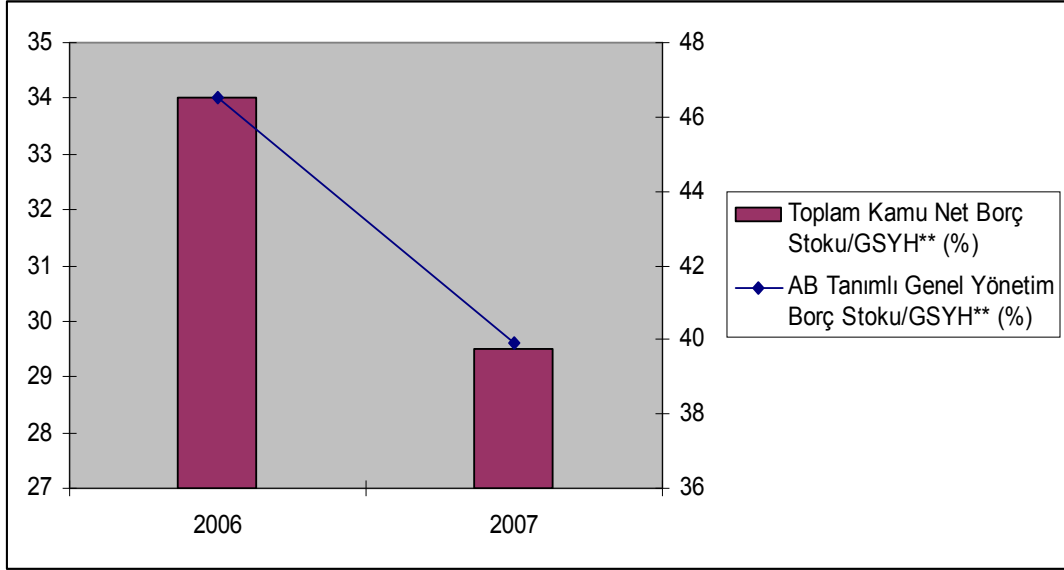
Tablo 17. Borç Stokundaki Yıllık Gerçekleşmeler-II (Milyon TL- $\text{\$}$)

	2006	2007
Merkezi Yönetim Toplam Borç Stoku(Milyon TL)	345,050	333,485
Merkezi Yönetim İç Borç Stoku(Milyon TL)	251,470	255,310
Merkezi Yönetim Dış Borç Stoku(Milyon $\text{\\$}$)*	66,576	67,120
Toplam Kamu Net Borç Stoku(Milyon TL)	258,202	248,441
Kamu Net İç Borç Stoku(Milyon TL)	227,734	237,161
Kamu Net Dış Borç Stoku(Milyon TL)	30,468	11,280
Toplam Kamu Net Borç Stoku/GSYH** (%)	34,0	29,5
AB Tanımlı Genel Yönetim Borç Stoku/GSYH** (%)	46,5	39,9
* 2006 ve 2007 yıllarına ait Dönem Sonu Dolar Kuru sırasıyla, 1,4131 ve 1,1647 TL/ $\text{\$}$ 'dir. **2006 ve 2007 yıllarına ilişkin GSYH sırasıyla, 758.391 ve 843.178 Milyon TL'dir.		

Kaynak: Maliye Bakanlığı, SGB, Temel Ekonomik Göstergeler, (bt)

Borç stokundaki yıllık gerçekleşmeleri ifade eden Tablo 17'de 2007 yılında, hem merkezi yönetim toplam borç stokunda hem de toplam kamu net borç stokunda bir önceki yıla göre bir azalış görülse de merkezi yönetim toplam borç stoku toplam kamu borç stokunun büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Öyle ki kamunun toplam net borç stoku her iki yılda da merkezi yönetimin toplam borç stokundan fazla değildir. Ancak, bir önceki yıla göre 11,565 Milyon TL azalarak 333,485 Milyon TL olmuştur.

Grafik 2. Kamu Net Borç Stoku/GSYH-AB Tanımlı Borç Stoku/GSYH Yıllık Gerçekleşme (%)

Kaynak: Maliye Bakanlığı, SGB, Temel Ekonomik Göstergeler, (bt)

Tablo 17'deki veriler ışığında yukarıdaki grafikte, 2006 ve 2007 yıllarına ait toplam kamu borç stoku/GSYH ile AB'nin tanımladığı genel yönetim borç stoku/GSYH oranlarına yer verilmiştir. Toplam kamu net borç stoku/GSYH 2006 yılında %34 iken 2007'de %29,5'e gerilemiştir. AB tanımlı genel yönetim borç stoku/GSYH ise 2006'da %46,5 iken 2007'de %39,9'dur. Grafik üzerinde de görüleceği üzere, toplam kamu net borç stoku/GSYH oranının AB'nin tanımladığı borç stoku/GSYH oranından daha az olmasının ardında yatan temel sebep daha önce de ifade edildiği üzere, AB tanımlı genel yönetim borç stokundan Merkez Bankasının net varlıklarının, kamu mevduatlarının ve işsizlik fonunun düşülmesinden kaynaklanmaktadır.

Tablo 18. Kamu Kesimi Borçlanma Gereği/GSYH(%)

	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Toplam Kamu	12,08	9,99	7,33	3,64	-0,31	-1,88
Merkezi Yönetim Bütçesi*	12,82	11,63	8,84	5,42	1,25	0,61
Mahalli İdareler	0,24	0,07	0,30	-0,05	-0,07	0,13
Sosyal Güvenlik Kur.	-0,06	0,03	0,03	-0,13	-0,03	-0,32
*2006 yılından itibaren Merkezi Yönetim Bütçesi kullanılmıştır.						

Kaynak: BÜMKO, İstatistikler, Temel Ekonomik Büyüklükler(2000-2011),

(bt)

Kamu kesimi borçlanma gereği, kamu kesimine ait açığın finansmanı için kullanılan bir kavramdır. Buna göre yukarıdaki tabloya bakıldığında, 2001 yılında kriz sonrası süreçte oluşan kamunun borçlanma gereği %12,08 iken, bu oran 2006'da %1,88 gibi bir seviyeye çıkarak ekonomi adına olumlu bir geliştirme meydana getirmiştir. Çünkü bu durum, kamu harcamalarının kamu giderlerinden daha düşük olması, bu da ekonomide açığın olmaması/azalması anlamına gelmektedir. Ayrıca, 2001-2005 arası mahalli idareler ve sosyal güvenlik kurumlarının borçlanma gereği/GSYH oranının genel olarak düşük olduğu görülmektedir.

3. KÜRESEL FİNANSAL KRİZ SONRASI TÜRKİYE

2006 yılında uygulamaya konan yeni bütçeleme sistemi ile kamu sistemimize iki yeni belge ilave edilmiştir ki bu belgeler, Orta Vadeli Program (OVP) ve Orta Vadeli Mali Plan (OVMP)'dan ibarettir. 2010, 2011 ve 2012 yıllarını kapsayan OVP ve OVMP, küresel kriz ortamı nedeniyle kanunda belirtilen sürelerde

hazırlanamamış ve Eylül ayında yayımlanarak kamuoyuyla paylaşılmıştır. Bir önceki program ve plandan farklı olarak, 2010–2012 yıllarını kapsayan yeni planda, küresel krizin etkileri ve krizden çıkış süreci, ana eksen olarak belirlenmiş ve krizden çıkış stratejileri ile birlikte bozulan makro ekonomik dengenin yeniden nasıl tesis edileceği hususlarına yer verilmiştir (Civriz, bt).

Bu nedenle çalışmamızda 2010-2012 yıllarını içeren OVP ve OVMP' den hareketle küresel krizin kamu maliyesine etkileri açıklanmaya çalışılacaktır. Maliye Bakanlığı'nca hazırlanan ve 2010 ile 2012 yılları arasını kapsayan OVP' in esas amacı, küresel krizin etkisinden çıkış sürecinde, Türk ekonomisinin güçlü yönlerini avantaj olarak kullanmak ve ekonominin yeniden sürdürülebilir bir büyüme dönemine girmesini sağlamak ve dolayısıyla ülke refahını artırmaktır.

Yine aynı programda, küresel krizin etkilerini azaltmada doğrultusunda kamu kesiminin uyguladığı gelir ve harcama politikalarından, kısa vadeli olanlar, tüketim harcamalarını artırmaya ve kredi sistemindeki tıkanıklıkları açmaya, orta vadeli politikalar ise ekonomide kalıcı bir şekilde üretim, yatırım ve ihracatı artırmaya odaklanılmıştır. Bu doğrultuda, krizden çıkış ve sonrasındaki büyüme sürecinin özel sektör öncülüğünde gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir (Maliye Bakanlığı, OVP, 2009).

OVP döneminde ekonomide rekabet gücünü artıracak, büyümeyi ve mali dengelerdeki iyileşmeyi kalıcı hale getirmek için yapısal bir reformu da uygulamayı hedeflemektedir. Bu programa göre,

- Mali kural uygulamasına geçilecektir.
- KİT'lerde yeni bir yönetim modeli hayata geçirilecektir.
- Kamu cari harcamaları öncelikli alanlara yönlendirilecektir.
- Kamu yatırımları önceliklendirilerek etkinleştirilecektir.
- Yatırımların finansmanında kamu-özel işbirliği modellerinin kullanımı yaygınlaştırılacaktır.
- Sağlık hizmet ve harcamaları etkinleştirilecektir.

- 2010 yılında SGK (Sosyal Güvenlik Kurumu) Başkanlığı koordinasyonunda, toplamda maliyet artışına yol açmadan Sağlık Uygulama Tebliğinde yer alan fiyatlar gerçek maliyetlere göre güncellenecek ve teşhise dayalı fiyatlandırma sistemi yaygınlaştırılacaktır.
- Gereksiz ilaç ve hizmet kullanımını önleyecek tedbirler alınacak ve sağlık giderlerinde global bütçe uygulaması yaygınlaştırılacaktır.
- Sosyal yardımlarda yerindelik ve harcamalarda etkinlik sağlanacaktır.
- Tarımsal destekler yeniden düzenlenecektir.
- Vergi kayıp ve kaçağı azaltılacaktır.
- Kaçakçılıkla mücadele etkinleştirilecektir.
- Yerel yönetimlerin öz gelirlerini artırıcı ve mali yönetimlerini iyileştirici düzenlemeler yapılacaktır.
- İş dünyasının talep ettiği nitelikte insan gücü yetiştirilmesine hız verilecektir.
- Esnek istihdam biçimleri yaygınlaştırılacaktır.
- Yeni üniversitelerin beşeri ve fiziki altyapıları güçlendirilerek büyüme sürecine katkıları artırılacaktır.
- Kuruluşları tamamlanan kalkınma ajansları faaliyete geçirilecektir.
- Devlet yardımları şeffaflaştırılacak ve etkinleştirilecektir.
- Kredi garanti fonunun etkinliği artırılacaktır.
- Yargı sisteminin hız ve etkinliği artırılacaktır (Maliye Bakanlığı, OVP, 2009).

Program hedeflerinden biri olan mali kural, özellikle bütçe açıklarında gerçekleştireceği yeni bir uyarılama olması nedeniyle üzerinde durulması gereken bir konudur. Yasal alt yapısını 2010 yılında kazanacağı düşünülen mali kural, 2010–2012 OVP’ ye göre, 2011 bütçe döneminden itibaren kamu mali yönetimi ile uyumlu

olarak yürütölmek istenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB) (2010)'na göre, mali kural, kamunun bütçe ve borç dinamiklerine ilişkin basit sayısal hedefler tanımlanarak maliye politikasına kalıcı kısıtlar getirilmesi şeklinde tanımlanabilmektedir.

Türkiye'de geçmiş uygulamalar incelendiğinde, 1998 Mali Yılı Bütçe Kanunu, 2001 krizi arından uygulamaya koyulan ekonomik istikrar programı çerçevesinde yıllık olarak belirlenen "faiz dışı fazla" hedefleri, 2001 yılında yürürlüğe koyulan Kamu Finansmanı ve Borç Yönetimi Hakkındaki Kanun ve 2003 yılında kabul edilen Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu gibi düzenlemeler "örtülü mali kural" olarak nitelendirilebilir (TCMB, 2010: 92).

2010–2012 yıllarını kapsayan OVP' da mali kural şu şekilde tanımlanmıştır:

$$\Delta a = y(a_{-1} - a^*) + k(b - b^*)$$

Δa : Kamu açığındaki uyarılama/GSYİH

a_{-1} : Bir önceki yıl gerçekleşen kamu açığı/GSYİH

a^* : Orta- uzun vadede hedeflenen kamu açığı/GSYİH

b : GSYİH reel büyüme hızı

b^* : GSYİH reel büyüme hızının uzun dönemli ortalaması

y : Kamu açığının orta-uzun vadeli hedefine yakınsama hız katsayısı

k : Konjonktürel etkiyi yansıtırma katsayısı

(y ve k katsayıları negatif rakamlardır. Δa 'nın negatif olması kamu açığındaki gerilemeyi göstermektedir).

Mali kural çerçevesinde, orta ve uzun vadede kamu açığının milli gelire oranının, sürdürülebilir bir borç yapısı ile uyumlu bir düzeyde gerçekleşmesi hedeflenmiştir. Kamu açığında yapılacak olan uyarlamayı belirlerken, bir önceki yıl gerçekleşen açığın orta-uzun vadeli hedefin ne kadar uzağında olduğu da dikkate alınmak istenmiştir. Kamu açığındaki uyarlamayı belirlerken dikkate alınacak bir diğer faktör konjonktürün etkisidir. Kamu açığındaki uyarlamanın büyümenin uzun dönem ortalamasının üzerinde olduğu yıllarda daha yüksek, altında olduğu yıllarda ise daha düşük olması beklenmektedir (Maliye Bakanlığı, OVP, 2009).

Tüm bunlara rağmen, maliye politikasını kurala bağlayarak kredibilite inşa etme ve sağlanan mali istikrarı koruma amacıyla uygulanması planlanan mali

kuralın, 2010 yılında OVP' dan çıkartıldığı, böylelikle maliye politikası için çıpa işlevi görevi görecek bir mekanizmadan vazgeçilmiştir (TEPAV, 2011).

Tablo 19. Mali Kurala Göre Bütçe Açığı ve Gerçekleşen Bütçe Açığı

	Önceki yılın Bütçe Açığı (GSYH' ye oran)	Ekonomik Büyüme Oranı (Reel, %)	Mali Kural (Bütçe Açığı/GSYH)	Gerçekleşen/Planlanan (Bütçe Açığı/GSYH)
2010	5,09 (2009 yılı bütçe açığı)	8,9	2,45	3,36
2011	3,36 (2010 yılı bütçe açığı)	4,5 (OVP tahmini)	2,75	2,05 (OVP tahmini)

Kaynak: TEPAV, 2011

2010'da mali kuralın gerektirdiğinden daha yüksek bir bütçe açığı gerçekleşmiştir. Mali kurala göre 2009 yılındaki bütçe açığının orta ve uzun vadeli hedef olan %1'den fazla olması, 2010 için bütçe açığının bir önceki yıla göre kısılmasını gerektirmektedir. Ayrıca 2010'daki büyüme oranının orta ve uzun vadeli hedef olan %5'i aşması, bütçe açığının yine bir önceki yıla göre daha da azaltılması gerektiğini göstermektedir. Basit bir hesaplamayla, 2010 yılındaki bütçe açığı oranındaki değişimin (%5,09'dan %2,45'e düşmesinin) yaklaşık %1,35'lik kısmı 2009'un yüksek bütçe açığından, %1,3'lük kısmı ise 2010 yılındaki yüksek büyümeden kaynaklanmaktadır. Bu iki faktör toplandığında mali kuralın mali kuralın 2010 için öngördüğü bütçe açığı oranı %2,45 iken, gerçekleşme bu rakamın üzerinde kalarak %3,36 şeklindedir (TEPAV, 2011).

TEPAV (2011)' in mali kuralla ilgili yayımladığı değerlendirmeye göre, 6111 sayılı Torba Yasa ile beraber gelen yeniden yapılandırmanın 2011-2013 yılları arasında gelir tarafında meydana getireceği rahatlamanın kamu harcamalarında da artışa yol açmasını engelleyecek bir mekanizmanın işlerlik kazanmasının önem taşıdığına dikkat çekilerek, bu tür bir harcama kuralı ile bütçe açığının temel kaynağı olan kamu harcamalarına bir disiplin getireceği gibi, devresel hareketlerle aynı yönlü bir maliye politikası izleme riskini de azaltıp, orta vadeli planlamayı güçlendirici bir

etki yapacağı, ayrıca bu uygulamayla beraber yaratılabilecek kamu tasarrufu fazlasının, cari işlemler açığını azaltması da beklenmektedir.

3.1. KÜRESEL FİNANSAL KRİZİN BÜTÇE ÜZERİNE ETKİLERİ

3.1.1. Küresel Finansal Krizin Kamu Harcamaları Üzerine Etkileri

Küresel krizin kamu maliyesine etkilerini analiz edebilmek için öncelikle kamu harcamalarındaki değişimleri incelemek faydalı olacaktır. Bu nedenle ilk olarak kamu harcamalarının/GSYİH'ya oranlanarak yıllar bazında değişimler gözlenecektir.

Tablo 20. Kamu Giderlerinin GSYİH'ya Oranı (%)

	2007	2008	2009	2010	2011
Toplam Kamu Harcamaları/GSYİH*(%)	24,2	23,9	28,2	26,6	25,7
-Faiz Harcamaları/GSYİH*(%)	5,8	5,3	5,6	4,4	3,9
-Faiz Dışı Harcamalar/GSYİH*(%)	18,4	18,6	22,6	22,2	21,8

Kaynak: Maliye Bakanlığı, SGB, Temel Ekonomik Göstergeler, (bt)

Yukarıdaki tabloda, 2007, 2008, 2009, 2010 ve 2011 yıllarına ait Merkezi Yönetim bütçe harcamalarının GSYİH'ya oranları verilmiştir. Toplam kamu harcamalarında 2007 ile 2011 yılları arasındaki değişime bakıldığında %24,2'den %25,7'ye yükseldiği gözlenmektedir. Faiz harcamalarına bakıldığında ise, sözü edilen bu zaman aralığında azalışa geçmiş durumdadır. Bu azalış bütçe performansına da yansımaktadır. Sağbaş (2011)'a göre, faiz harcamalarının merkezi yönetim bütçe harcamaları içindeki payının azalması ekonominin tümü açısından

olumlu bir gelişmedir. Faiz harcamalarının azalması ile diğer kamu harcamalarına eğitim, sağlık, ulaştırma vb. harcamalarına daha fazla pay ayrılabilir.

Tablo 21. Merkezi Yönetim Bütçe Harcamaları (Milyar TL)

	Ocak-Eylül 2008	Ocak-Eylül 2009	Ocak-Eylül 2010	Ocak-Haziran 2011*
Faiz Hariç Bütçe Giderleri	124,14	151,66	169,5	120,8
1.Personel Giderleri	37,15	42,60	47,4	36,8
2.SGK Devlet Primi Giderleri	-	5,1	8,0	6,3
3.Mal-Hizmet Alım Giderleri	15,07	17,33	17,0	12,4
a)Savunma-Güvenlik	4,72	5,69	5,6	3,5
b)Sağlık Giderleri	4,83	5,15	3,8	2,6
4.Cari Transferler	52,51	70,21	77,7	55,0
a)Görev Zararları	1,34	2,81	2,7	0,9
b)Sağlık,Emeklilik ve Sosyal Y.G.	26,25	41,26	43,1	27,2
c)Tarımsal Destekleme Ödemeleri	5,18	3,84	5,0	5,5
d)Gelirden Ayrılan Paylar	14,89	16,13	19,8	14,6
5.Sermaye Giderleri	9,83	10,29	12,2	6,8
6.Sermaye Transferleri	2,05	2,19	2,8	1,7
Faiz Giderleri	41,3	45,5	39,3	22,4
*Çalışmamız esnasında henüz 2011 IV. Çeyrek Raporu yayınlanmadığı için 1 Ocak - 30 Eylül 2011 arası dönem baz alınmıştır.				

Kaynak: TCMB, 2009,2010, IV.Çeyrek ve 2011 III. Çeyrek Enflasyon Raporu

Yukarıdaki tabloda, 2008, 2009, 2010 ve 2011 yıllarına ait Merkezi yönetim Bütçe Harcamalarını oluşturan faiz harcamalarına ve faiz dışı harcamalarına ait değişimler gösterilmiştir.

Tabloya göre, 2008 yılında Faiz Giderleri 41,3 ve Faiz Dışı Giderler ise 124,14 Milyar TL'dir. Bu iki gider toplandığında Merkezi Yönetimin toplam bütçe harcamaları elde edilmektedir ki bu tutar 2008 için 165,5 Milyar TL civarındadır. Merkezi yönetim Toplam Bütçe harcamaları diğer yıllar için sırasıyla, 197,2 Milyar TL, 208,8 Milyar TL ve nihayet 143,2 Milyar TL'dir.

Faiz dışı harcamalar 2009 yılında bir önceki yılda da artış gösterdiği gibi sürekli olarak yükselmiştir. Hatta bu artış 2010 yılının ilk üççeyreğinde 169,5 Milyar TL dolaylarına ulaşmış, merkezi yönetim bütçe ve faiz dışı bütçe dengelerini olumsuz olarak etkilemiştir. Bu da yaşanan küresel krizin ekonomide meydana getirdiği daralmayı gözler önüne sermektedir. Ancak 2011 yılında bütçe performansında yaşanan olumlu gelişmeler neticesinde faiz dışı harcamalar önceki yıllara kıyasla daha makul seviyelerdedir.

Faiz dışı harcamalar 2009 yılının ilk üççeyreğinde bir önceki yılın aynı dönemine göre, %22,2, 2010 yılında ise yine bir önceki dönemin aynı çeyreklerine göre % 11,8 artış göstermiştir. Cari transferler içinde de yine aynı dönemleri içeren Sağlık, Emeklilik ve Sosyal Yardım Giderlerinde de %57,1 oranındaki artış dikkat çekicidir. TCMB (2009)'ye göre, 2009 yılındaki bu artışın sebebi, cari transferlerin %33,7 oranında yükselmesi etkilidir. Söz konusu giderlerdeki yüksek oranlı artış esas itibariyle 2008 yılı son çeyreğinde uygulamaya konulan sosyal güvenlik reformu ve istihdam paketi çerçevesinde bütçeden SGK' ye yapılan transferlerden kaynaklanmaktadır. Bunun yanı sıra, iktisadi daralmaya paralel olarak prim tahsilâtı gerileyen SGK' ye açık finansmanı için yapılan transferler de sağlık, emeklilik ve sosyal yardım giderlerindeki artışta etkili olmuştur.

2010 yılında bir önceki yılın ilk üç çeyreğine göre, faiz dışı harcamalar içindeki ana kalemlerden cari transferler ve personel giderleri sırasıyla % 10,7 ve % 11,3 oranında artarken, mal ve hizmet alım giderleri %2,1 azalmıştır. Bu azalışta, kamu personeli sağlık giderlerinin genel sağlık sigortası kapsamından karşılanması nedeniyle sağlık giderlerinde oluşan azalma ile yeşil kartlıların sağlık giderlerinde ortaya çıkan düşüş etkili olmuştur. Sermaye giderlerinde gözlenen %19 civarlarındaki artış ise, 2010 yılında kamu yatırımlarının GSYİH büyümesine olumlu katkı yapacağına işaret etmektedir (TCMB, 2010).

Tablo 22. 2008-2009 Yılları Arası Sosyal Güvenlik Kurumuna Ait Harcamalar/GSYH (%)

	2008	2009
Cari Harcamalar	2,2	0,2
Yatırım Harcamaları	0,0	0,0
Transfer Harcamaları	6,3	7,1
-Cari Transferler	6,3	7,1
-Sermaye Transferleri	0,0	0,0
Stok Değişim Fonu	0,0	0,0
TOPLAM HARCAMALAR	8,5	7,3

Kaynak: DPT, Gösterge ve İstatistikler, Kamu Kesimi İstatistikleri, Alt Kurumsal Birimler Bazında Genel Devlet İstatistikleri, Sosyal Güvenlik Sistemi, (bt)

Tablo 22’de SGK’ya ait harcama türleri ve toplam harcamaların/GSYH’ ya oranları verilmiştir. Buna göre, cari harcamalar/GSYH oranı, 2008 yılında %2,2 olarak gerçekleşirken, 2009’da %0,2’dir. transfer harcamaları verileri ise cari transferden oluşmakla birlikte bu oran 2008’de %6,3 iken, 2009’da %7,1’dir. Toplam harcamaların GSYH’ ya oranları ise 2008’de %8,3 şeklindeyken bu oran 2009’da azalarak %7,3 olmuştur.

Aşağıda verilen Tablo 23’te, mahalli idarelere ait harcamaların GSYH’ya oranları verilmiştir. Buna göre, cari harcamalar 2008 ve 2009’da %2,2 iken, yatırım harcamalarının GSYH’ ya oranı 2008’de %1,5’ken, 2009’da %1,3’e düşmüştür. Her iki yılda yapılan toplam kamu harcamaları/GSYH oranı %8,3’tür.

Tablo 23. Mahalli İdarelere Ait 2008-2009 Yıllarındaki Harcamalar/GSYH(%)

	2008	2009
1.Cari Harcamalar	2,2	2,2
2.Yatırım Harcamaları	1,5	1,3
3.Cari Transferler	0,2	0,3
4.Kamulaştırma ve S.Değişim Fonu	-0,1	0,0
5. Sermaye Transferleri(net)	0,0	0,1
HARCAMALAR	3,8	3,8

Kaynak: DPT, Gösterge ve İstatistikler, Kamu Kesimi Genel Dengesi, Mahalli İdareler Genel Dengesi, (bt)

Tablo 24. Mahalli İdarelerin Türlerine Göre Harcamaları (Bin TL)

	2007	2008	2009
Belediyeler	25.832.553	30.959.084	31.048.589
Belediye Bağlı İdareleri*	7.372.913	8.143.505	8.248.029
İl Özel İdareleri	6.177.932	6.838.966	7.553.284
Mahalli İdare Birlikleri**	-	-	1.570.746
Toplam	39.383.398	45.941.555	48.420.648

*Büyükşehir Belediyelerine bağlı idareleri kapsamaktadır.
**Muhasebat Genel Müdürlüğüne Mahalli İdare Birliklerine ait bilgiler 2009 tarihinden itibaren yayınlanmaya başlamıştır.

Kaynak: Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü, İstatistiki Bilgiler, Genel, M.İdarelerin Türlerine Göre Harcamalar, (bt)

Tablo 24’te mahalli idarelerin türlerine göre gerçekleştirdikleri harcamalar yer almaktadır. Mahalli idarelerin her bir türü de harcamalarını gittikçe artırmış ve böylece, 2007’de mahalli idarelerin toplam harcamaları 39.383.398 Bin TL, 2008’de 45.941.555 Bin TL ve 2009’da 48.420.648 Bin TL olmuştur.

3.1.2. Küresel Finansal Krizin Kamu Gelirleri Üzerine Etkileri

Küresel kriz kuşkusuz kamu gelirlerine de yansımıştır. Özellikle krizin tüm ülkelerle beraber hissedildiği ülkemizde 2008 yılında, vergi gelirlerindeki belirgin azalışlar dikkat çekicidir. 2009 yılında ekonomik daralmada kısmi bir yavaşlama yaşansa da meydana gelen durgunluk neticesinde harcamalar üzerinden alınan vergilerde de azalışlar kaydedilmiştir.

Tablo 25. Kamu Gelirlerinin GSYİH’ya Oranı (%)

	2007	2008	2009	2010	2011
Genel Bütçe Gelirleri/GSYİH(%)	22,6	22,1	22,6	23,0	23,0
Vergi Gelirleri/GSYİH(%)	18,1	17,7	18,1	19,1	19,1
Vergi Dışı Gelirler/GSYİH(%)	4,5	4,4	4,5	3,9	3,9

Kaynak: Maliye Bakanlığı, SGB, Temel Ekonomik Göstergeler, (bt)

Tablo 25’e göre genel bütçe gelirleri, vergi gelirleri ve vergi dışı gelirlerden oluşmaktadır. Genel bütçe gelirlerinin GSYİH’ ye oranı, 2007’den 2011’e değişiminde bu oranlar artış göstermiştir. Krizin kendini küresel olarak göstermeye başladığı yılda genel bütçe gelirlerinin GSYİH’ ye oranında bir düşüş görülse de bütçe gelirlerinde 2009 yılında biraz olsun toparlanma gözlenmektedir.

Bütçe gelirlerini türleri itibariyle gösteren Tablo 26’te merkezi yönetime ait genel bütçe gelirlerinin yıllara göre değişimi verilmiştir. Buna göre, Ocak-Eylül aralığını kapsayan 2008 yılı merkezi yönetim genel bütçe gelirleri 156,36 Milyar TL iken, 2009 yılı genel bütçe gelirleri önceki yılın aynı dönemine göre %2,9 oranında

azalarak, 151,88 Milyar TL olmuştur. Yine 2009 yılında bir önceki döneme göre vergi gelirleri ve vergi dışı gelirler sırasıyla %1,5 ve %31,8 oranında azalış göstermiştir. TCMB (2009)' ye göre vergi dışı gelirlerdeki yüksek oranlı düşüşte sermaye gelirlerindeki baz etkisi kaynaklı gerileme belirleyici olmuştur. İthalde alınan KDV tahsilâtı yılın ilk dokuz ayında 2008 yılının aynı dönemine göre ithalatta görülen düşüşe paralel olarak % 20,3 oranında gerilemiştir. Dâhilde alınan KDV tutarında ise çeşitli mal ve hizmetlerden alınan KDV oranlarındaki ayarlamaların iç talepteki görece toparlanmanın etkisiyle %19,5 oranında artış göstermiştir.

Tablo26. Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri (Milyar TL)

	Ocak-Eylül 2008	Ocak-Eylül 2009	Ocak-Eylül 2010	Ocak-Haziran 2011*
Genel Bütçe Gelirleri	156,36	151,88	181,7	141,2
I.Vergi Gelirleri	127,28	125,33	153,8	122,7
a)GV	27,99	28,50	29,9	23,2
b)KV	12,38	12,05	15,0	13,9
c)Dahilde Alınan KDV	12,72	15,20	19,5	15,1
d)ÖTV	31,75	31,66	41,3	29,8
e)İthalde Alınan KDV	23,32	18,60	25,5	23,3
II.Vergi Dışı Gelirler	28,8	26,5	27,9	18,5
a)Mülk ve Teşebbüs Gelirleri	6,4	8,5	8,3	6,0
b)Faizler, Paylar ve Cezalar	-	15,6	15,8	9,9
c)Sermaye Gelirleri	8,2	1,45	2,3	1,8
*Çalışmamız esnasında henüz 2011 IV. Çeyrek Raporu yayınlanmadığı için 1 Ocak - 30 Eylül 2011 arası dönem baz alınmıştır.				

Kaynak: TCMB, 2009, 2010 IV.Çeyrek ve 2011 III.Çeyrek Enflasyon Raporu

Ayrıca, KDV iadelerindeki azalış ve Nisan ayındaki üçüncü nesil GSM (Global System for Mobile Communications) satışından elde edilen KDV geliri sözü edilen yüksek oranlı artışa katkı yapmıştır. GV, ÖTV ve KV tahsilatı 2009 yılının ilk dokuz ayında iktisadi faaliyetteki durgunluğa paralel olarak yatay bir seyir izlerken, yılın üçüncü çeyreğinde, petrol ve tütün ürünlerinden alınan maktu ÖTV tutarlarındaki artışın etkisiyle ÖTV tahsilatında görece bir toparlanma gözlenmiştir (TCMB, 2009: 90).

2009 yılının aynı dönemine kıyasla, 2010 yılının ilk üç çeyreğine bakıldığında ise, merkezi yönetim genel bütçe gelirleri %19,6 oranındaki bir artışla 181,7 Milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Yine aynı yılda sözü edilen çeyreklerde sırasıyla, vergi gelirleri bir önceki döneme göre %22,7 ve vergi dışı gelirler de %5,1 oranında yükselişler göstermiştir.

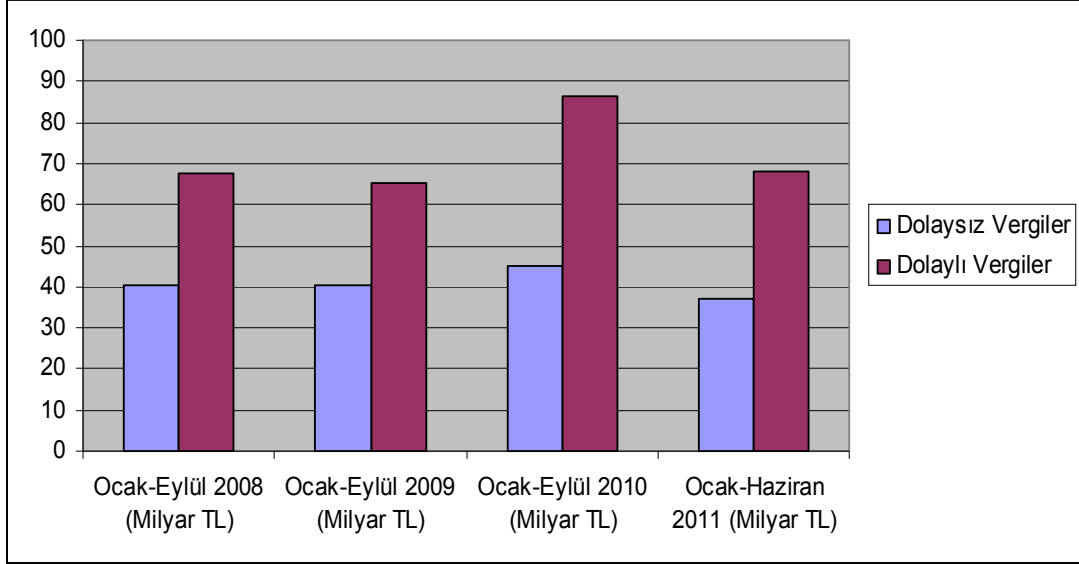
Özellikle tüketime dayalı vergilerde görülen yüksek oranlı artışlar, 2009 yılının IV. çeyreğindeki daralmanın yarattığı baz etkisinin kısmi yansıması olmakla birlikte, 2009 yılının ilk dokuz ayı itibarıyla sürdüğüne işaret etmektedir. Diğer yandan, mülk ve teşebbüs gelirlerindeki düşüşler nedeniyle, vergi dışı gelirler önceki yılın aynı dönemine göre sınırlı oranda artmıştır. Söz konusu gelişmede, 2009 yılının Şubat ayında işsizlik sigortası fonundan bütçeye aktarılan 1,3 Milyar TL tutarındaki sermaye gelirinin yarattığı baz da etkili olmuştur (TCMB, 2010: 89).

Küresel kriz nedeniyle dünya çapında olduğu gibi ülkemizde de yaşanan durgunluktan etkilenen Dolaylı Vergiler, ekonomi bu durumda iken tüketimi canlandırmaları açısından önem taşımaktadır. Sağbaş (2011)'a göre, 1 Ağustos 2002'de uygulamaya konulan ÖTV, vergi sistemi içinde önemli bir yere sahiptir. ÖTV 1985 yılından beri uygulamada olan KDV'den bile daha fazla hasılat sağlayan en önemli harcama vergisidir ki bu Tablo 26 üzerinde de açıkça görülmektedir.

Grafik 3, Tablo 26 üzerindeki verilere göre oluşturulmuştur. Buna göre, daha önce de sözü edildiği gibi, vergi türlerinden GV ve KV Dolaysız Vergiler içindeyken, Dahilde Alınan KDV, ÖTV ve İthalde Alınan KDV ise Dolaylı Vergilerdendir. 2008 yılında GV, KV' den oluşan Dolaysız Vergiler 40,37 Milyar TL iken, Dahilde ve İthalde Alınan KDV ile ÖTV' nin toplamından oluşan Dolaylı Vergiler ise 67,79 Milyar TL şeklindedir. Dolaysız vergiler ve Dolaylı Vergiler 2009

yılında sırasıyla, 40,55 Milyar TL ve 65,46 Milyar TL'dir. Bu iki vergi 2010'a gelindiğinde 44,9 Milyar TL ve 86,3 Milyar TL iken, 2011 yılında ise 37,1 Milyar TL ve 68,2 Milyar TL şeklindedir.

Grafik 3. Yıllara Göre Dolaylı-Dolaysız Vergi Değişimi (Milyar TL)

Kaynak: TCMB, 2009, 2010 IV.Çeyrek ve 2011 III.Çeyrek Enflasyon Raporu

Sağbaş (2011)'a göre, Gelir ve Kurumlar Vergisi oranlarının düşürülmesi, dolaysız vergilerin dönem boyunca istikrarlı bir trende sahip olmasını sağlamıştır. Gerçekten de grafik incelendiğinde dolaysız vergilerdeki artış/azalışın dolaylı vergilerdeki kadar fark oluşturmadığı açıktır. Dolaylı vergiler, 2008 yılında 67,79 Milyar TL iken, küresel kriz ile gelen olumsuz hava bu vergi gelirlerini 2009 yılında bir nebze olsun etkilemiş ve 65,46 Milyar TL'ye düşmesine neden olmuştur. Ekonomideki durgunluk, devletin KDV ve ÖTV gibi vergilerde indirimlere gitmesi neticesinde ekonomideki tüketimi canlandırarak 2010 yılında bu vergilerin oluşturduğu Dolaylı Vergi gelirlerini de artırmıştır.

Tablo 27. 2008-2009 Yıllarında Sosyal Güvenlik Kurumuna Ait Gelirler/GSYH (%)

	2008	2009
Vergiler	0,0	0,0
-Vasıtalı	0,0	0,0
-Vasıtasız	0,0	0,0
-Servet	0,0	0,0
Vergi Dışı Normal Gelirler	0,0	0,0
Faktör Gelirleri	0,4	0,4
Sosyal Fonlar	5,6	5,3
TOPLAM GELİR	6,1	5,6

Kaynak: DPT, Gösterge ve İstatistikler, Kamu Kesimi İstatistikleri, Alt Kurumsal Birimler Bazında Genel Devlet İstatistikleri, Sosyal Güvenlik Sistemi, (bt)

2008 ve 2009 yıllarına ait SGK gelirlerini içeren Tablo 27'ye göre, faktör gelirleri/GSYH her iki yılda da % 0,4, sosyal fonlar/GSYH ise 2008'de %5,6 iken, bu oran 2009'da %5,3'e düşmüştür. Sonuç olarak, SGK' ya ait toplam gelirlerin GSYH' ya oranı 2008'de 6,1 iken bu oran 2009'da %5,6'ya düşmüştür.

Tablo 28'de gösterilen 2008-2009 yıllarına ait mahalli idarelerin elde ettiği gelirler/GSYH oranları gösterilmektedir. 2008 yılında toplam mahalli idare gelirleri/GSYH % 3,2 olarak gerçekleşirken, bu oran 2009'da vergi gelirleri/GSYH oranının artmasıyla % 3,4 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 28. 2008-2009 Arası Mahalli İdarelere Ait Gelirler/GSYH (%)

	2008	2009
GELİRLER	3,2	3,4
1.Vergiler	2,1	2,2
a. Vasıtasız	0,6	0,6
b. Vasıtalı	1,4	1,4
c.Servet	0,2	0,2
2.Vergi Dışı Normal Gelirler	0,4	0,5
3.Faktör Gelirleri	0,6	0,7
4.Sermaye Transferleri(net)	0,1	0,0

Kaynak: DPT, Gösterge ve İstatistikler, Kamu Kesimi Genel Dengesi, Mahalli İdareler Genel Dengesi, (bt)

Tablo 29. Mahalli İdarelerin Türlerine Göre Gelirleri (Bin TL)

	2007	2008	2009
Belediyeler	23.648.122	25.736.012	26.844.961
Belediye Bağılı İdareleri*	5.726.524	5.983.883	7.333.985
İl Özel İdareleri	6.099.586	7.121.956	7.299.672
Mahalli İdare Birlikleri**	-	-	1.291.325
Toplam	35.474.232	38.841.851	42.769.943

*Büyükşehir Belediyelerine bağlı idareleri kapsamaktadır.
**Muhasebat Genel Müdürlüğüne Mahalli İdare Birliklerine ait bilgiler 2009 tarihinden itibaren yayınlanmaya başlamıştır.

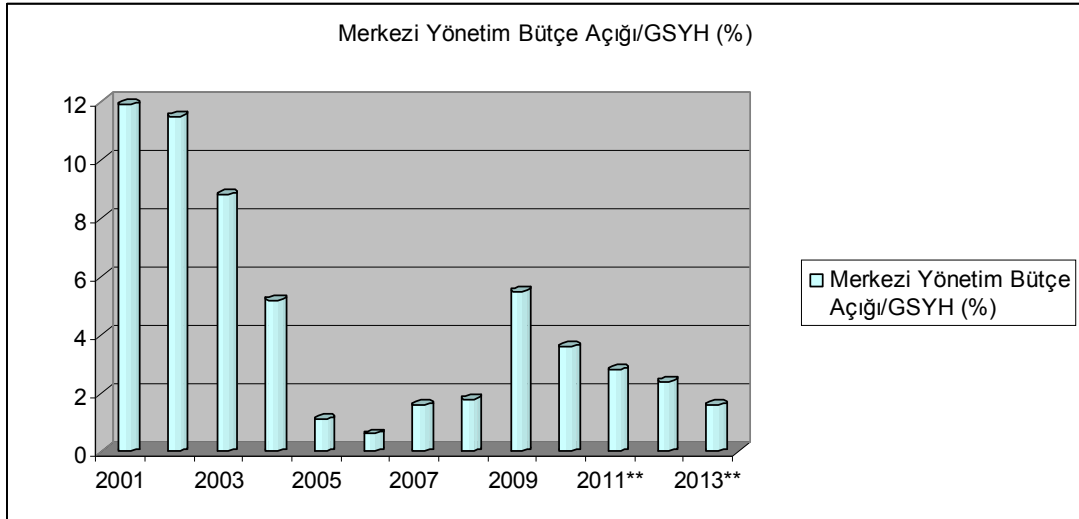
Kaynak: Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü, İstatistiki Bilgiler, Genel, M.İdarelerin Türlerine Göre Harcamalar, (bt)

Yukarıdaki tabloya göre, mahalli idare türlerine göre elde edilen gelirlere yer verilmiştir. Belediyelerin, Belediyelere bağlı idarelerin, İl Özel İdarelerinin gelirleri genel olarak 2007'den 2009'a sürekli artarak, mahalli idareler türleri itibariyle toplam olarak 2007'de 35.474.232 Bin TL, 2008'de 38.841.851 Bin TL ve 2009'da 42.769.943 Bin TL olmuştur.

3.1.3. Krizin Bütçe Dengesi Üzerindeki Etkileri

Kamu harcamaları ile kamu giderleri arasındaki ilişkiyi veren bütçe dengesi, de küresel kriz edeniyle olumsuz olarak etkilenmiştir. Kriz sonrası Türkiye de, tıpkı diğer ülkelerde olduğu gibi bütçe açıklarına maruz kalmış ve bütçe performansında önemli düşüşler yaşanmıştır. Grafik 4 üzerinde merkezi yönetime ait bütçe açıklarının GSYİH 'ye oranında bu olumsuzluklar açıkça gözlenmektedir.

Grafik 4. Merkezi Yönetim Bütçe Açıkları/GSYH (%)

* 2010 Geçici Gerçekleşme

** 2011-2013 Orta Vadeli Program hedeflerini göstermektedir.

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, 2011

Yukarıda verilen grafiğe göre, 2001 yılında yaşanan kriz sonrası artan bütçe açıkları ekonomiyi toparlayacak politika ve uygulamalar neticesinde 2006 yılına kadar sürekli azalmış; ancak 2007 yılında ABD'de başlayıp, 2008 Eylül'ünde küresel nitelik kazanan kriz sonrası ülkemiz bütçe açıkları yeniden açığa çıkmaya başlamıştır. Krizin Türkiye'de en çok hissedildiği yıl olan 2009'da tekrar yükselişe geçen bütçe açıklarında ekonomide yaşanan daralma neticesi kamunun gelirlerindeki azalma da

etkili olmuştur. Ancak 2010 yılında tüketimi canlandırarak vergi indirimlerine gidilmesi ile bütçe açıkları tekrar azalışa geçmiştir.

Merkezi yönetim bütçe büyüklüklerini gösteren Tablo 30'da bütçe açığını izlemede iki önemli gösterge olan kamu gelir ile giderler arasındaki denklığı ifade eden bütçe dengesine ve faiz giderleri ile bütçe dengesi arasındaki fark olan faiz dışı dengeye yer verilmiştir.

Tablo 30. Merkezi Yönetim Bütçe Büyüklükleri (Milyar TL)

	Ocak-Eylül 2008	Ocak-Eylül 2009	Ocak-Eylül 2010	Ocak- Haziran 2011*
Merkezi Yönetim Bütçe Giderleri	165,5	197,2	208,8	143,2
I.Faiz Giderleri	41,3	45,5	39,3	22,4
Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri	160,7	156,4	187,5	146,1
Bütçe Dengesi	-4,8	-40,8	-21,3	2,9
Faiz Dışı Denge	36,5	4,7	18,0	25,3
* Çalışmamız esnasında henüz 2011 IV. Çeyrek Raporu yayınlanmadığı için 1 Ocak - 30 Eylül 2011 arası dönem baz alınmıştır.				

Kaynak: TCMB, 2009, 2010, 2011 IV.Çeyrek Enflasyon Raporu

Ocak-Eylül dönemini içeren 2008 yılı, kendisinden bir sonraki yıla ve aynı döneme nispeten daha az bütçe açıkları ile kendini göstermiştir. Ancak krizin olumsuz etkilerinin daha belirginleştiği 2009 yılında, kamu gelirleri ile kamu giderleri arasında 40,8 Milyar TL gibi önemli bir uçurum meydana gelmiştir. 2008'de 2009'a vergi gelirlerinin de düşüşü bütçe performansını zayıflatmıştır. 2009 yılının ilk dokuz ayında faiz dışı denge, bir önceki yılın aynı dönemine göre azalıp 4,7 Milyar TL gibi bir rakam ile karşımıza çıksa da bütçe dengesi gibi eksi değerlere düşmeyip, fazla vermiştir.

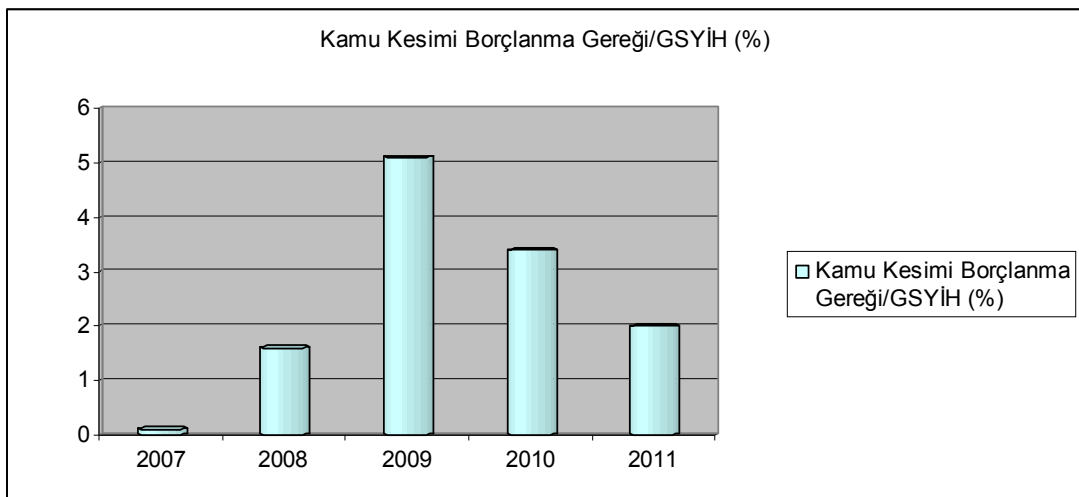
2010 yılında ise, kendisinden bir önceki yıl olan 2009'a göre ekonomide meydana gelen canlanma neticesinde vergi gelirleri ve dolayısıyla bütçe gelirlerinde bir artış sağlanmış ve bu, bütçe dengesindeki açığı 21,3 Milyar TL seviyelerine düşürmüştür. Vergi gelirleri haricinde, faiz giderlerinin de sürekli düşüş eğilimi göstermesi yine bütçe performansına katkı sağlamıştır. Faiz dışı denge ise, bir önceki yıla göre 13,3 Milyar TL artıp, 18,0 Milyar TL fazla vermiştir.

Merkezi yönetim bütçesi 2011 yılının ilk yarısında 2,9 Milyar TL, faiz dışı denge ise 25,3 Milyar TL fazla vermiştir. 2011 yılının ilk yarısında geçen yılın aynı dönemdeki performansında görülen iyileşmede (-15,4'den 2,9'a artışında) ekonomik canlanmaya paralel olarak vergi gelirlerinin artması (98,6'dan 122,7 Milyar TL'ye yükselmesi) ve faiz giderlerindeki azalma (27,6'dan 22,4'e) belirleyici olmuştur (TCMB, 2011: 99).

3.2. KRİZİN DEVLET BORÇLARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Geçen zaman içerisinde uygulanan basiretli maliye politikaları çerçevesinde kamu borç yükü hızla azaltılmış, vade kompozisyonunda önemli iyileştirmeler sağlanmıştır. Bununla birlikte, 2008 yılı son çeyreğinden itibaren toplam kamu faiz dışı fazlasının hızla gerilemesine paralel olarak kamunun borçlanma ihtiyacı artmıştır (TCMB, 2009: 92).

Grafik 5. Kamu Kesimi Borçlanma Gereği/GSYİH (%)

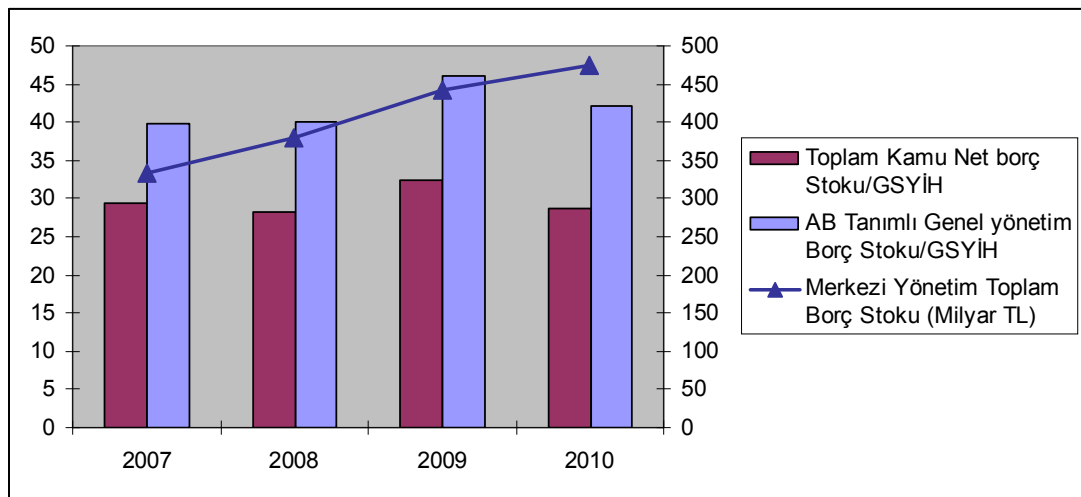

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, Borç Göstergeleri, 2011, S.1-41

Kamu kesimi borçlanma gereği (KKBG), genellikle kamu açığının finansmanı için kullanılan bir kavramdır. Bu durumda KKBG, kamu giderlerinin kamu gelirlerinden fazla olması nedeniyle ortaya çıkan açıktan dolayı meydana gelmektedir (Koçak, 2009: 66). 2007 yılında başlayıp küresel hale gelen kriz sonrası Türkiye’de kamu giderleri kamu gelirlerinden fazla artışa geçerek, ekonomide bütçe açıkları baş göstermiştir. Hazine Müsteşarlığı (2011)’nin “Borç Göstergeleri” sunumundaki elde edilen verilerden hareketle hazırlanan Grafik 5 üzerinde, yaşanan açıklar nedeniyle 2009’a kadar kamu kesimi ifade edildiği gibi gerçekten bir borçlanma gereği hissetmiş, ekonominin önceki yıllara göre toparlanmaya başlamasıyla da bu oran gittikçe azalan bir trende sahip olmuştur.

Yukarıdaki grafiğe göre, Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (KKBG) ‘nin GSYİH’ ye oranı 2009 yılına göre artış gösterse de, bu yıldan sonraki dönemleri içeren 2010 ve 2011 yıllarında kamunun borçlanma gereğinde azalışlar meydana gelmiştir. Genel olarak, verilen grafiğe göre, KKBG % 0,1- 5 arasında değişmektedir. KKBG/GSYİH 2007 yılında % 0,1 olarak gerçekleşirken, 2008 gelindiğinde bu oran % 1,6 olmuştur. 2009 yılında ise %5,1’e yükselen bu oran, 2010 ve 2011 yıllarında ise tekrar azalarak sırasıyla, %3,4 ve % 2’dir. KKBG’deki bu azalış kuşkusuz faizler üzerindeki baskıyı da bir nebze azaltarak, faiz yükselişlerinin önüne geçecektir.

Grafik 6. Kamu Borç Stoku Göstergeleri

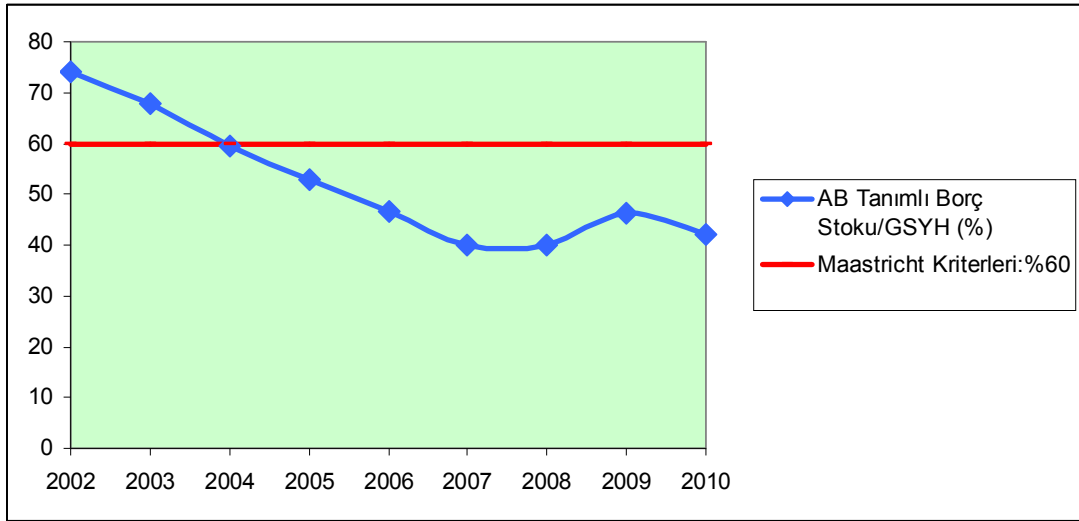

Kaynak: Maliye Bakanlığı, SGB, Temel Ekonomik Göstergeler, (bt)

Maliye Bakanlığı, Strateji Geliştirme Başkanlığı'nca hazırlanan “Temel Ekonomik Göstergeler” bilgilerine göre hazırlanan yukarıdaki grafikte 2007, 2008, 2009 ve 2010 yıllarına ait kamu borç stoku göstergeleri verilmiştir. 2007 yılında iç ve dış net borç stoku toplamından oluşan kamu net borç stoku/GSYİH oranı %29,5, 2008’de %28,2, 2009’da %32,5 ve 2010 yılında ise %28,7 şeklindedir. AB tanımlı genel yönetim borç stoku/GSYİH oranları ise sırasıyla 2007’de % 39,9, 2008’de % 40,0, 2009’da % 46,1, 2010 yılında ise %42,2’dir. Son olarak merkezi yönetime ait toplam borç stoku sözü edilen yıllarda sırasıyla, 333,485 Milyar TL, 380,321 Milyar TL, 441,508 Milyar TL ve 473, 549 Milyar TL’dir.

Maastricht Antlaşması’na göre, “mali disiplin”in sağlanması için iki temel kriterden biri olan Toplam Devlet Borçları/GSYİH oranının %60’dan yüksek olmaması şartı bulunmaktadır (Günay, Özen, 2002: 75). Bu bilgilere göre, AB Tanımlı Borç Stoku/GSYİH oranları, Hazine Müsteşarlığı (2011)’ na ait “Borç Göstergeleri” sunumundaki bilgilerle oluşturulan Grafik 7 üzerinde değerlendirilecek olursa, kriz sonrası, hiçbir yılda bu oranın aşılmadığı ve dolayısıyla Maastricht Kriterlerinin karşılandığı gözlenmektedir.

Grafik 7. AB Tanımlı Borç Stoku/GSYH (%)

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, Borç Göstergeleri, 2011, S.1-41

Ancak 2001 krizi sonrası ekonomideki dengelerin ciddi derecede bozulması sonucu, Maastricht Kriterleri %15- 20 civarlarında karşılanamadığı görülmektedir. Yüksek oranlarda seyreden borç stokunun/GSYİH oranı zamanla azalmaya başlamış

ve 2004 yılına gelindiğinde Antlaşma’ da sözü edilen oran sağlanmıştır. Bu yıldan sonra ise kriter aşılmayıp, gittikçe düşük oranlarda seyretmiştir. Özellikle 2001 yılında yeni hükümetin kurulması sonucu, başarılı reform ve politikaların devreye sokulması da tüm bu iyileşmelere katkıda bulunmuştur.

Tablo 31. 2008,2009,2010 ve 2011 Yıllarına Ait Genel Yönetim Kapsamındaki Diğer Kurumlara Dair Borçlanma Gereği/GSYH (%)

	2008	2009	2010	2011 Program
Mahalli İdareler	0,63	0,44	0,23	0,10
Sosyal Güvenlik Kur.	0,01	-0,08	0,00	0,00

Kaynak: BÜMKO, İstatistikler, Temel Ekonomik Büyüklükler(2000-2011)

Tablo 31’e göre, 2008, 2009, 2010 ve 2011 programına ait Mahalli İdareler ve Sosyal Güvenlik Kurumuna dair borçlanma gereği/GSYH oranlarına yer verilmiştir. Buna göre, SGK’ da zaten az olarak görülen bu oran Mahalli İdarelerde 2008’de %0,63 gibi bir oranla başlayarak 2011 Programında %0,10 gibi bir seviyeye düşmüştür.

3.3. KRİZİN TÜRKİYE EKONOMİSİ ÜZERİNDEKİ DİĞER ETKİLERİ

Küresel krizin getirdiği olumsuzluklar tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de sadece mali yapı ile sınırlı kalmayıp, başka kanallar yoluyla da ekonomiyi etkilemiştir. 2010-2012 yıllarını kapsayan OVP’ ye göre, küresel kriz Türkiye ekonomisini ticaret, finansman ve beklenti kanallarından da etkilemiştir. 2010 ve 2012 yıllarını içeren bu programda zikredilen bu kanallar üzerinde krizin etkileri aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir.

Küresel krizin, ihracatımızın %50’sine yakın bir bölümünü teşkil eden AB bölgesinde daha fazla hissedilmesi, ihracat performansımızı olumsuz yönde etkilemiş ve ihracatımız, özellikle sürükleyici sektörler kaynaklı olarak, 2008 yılı Kasım

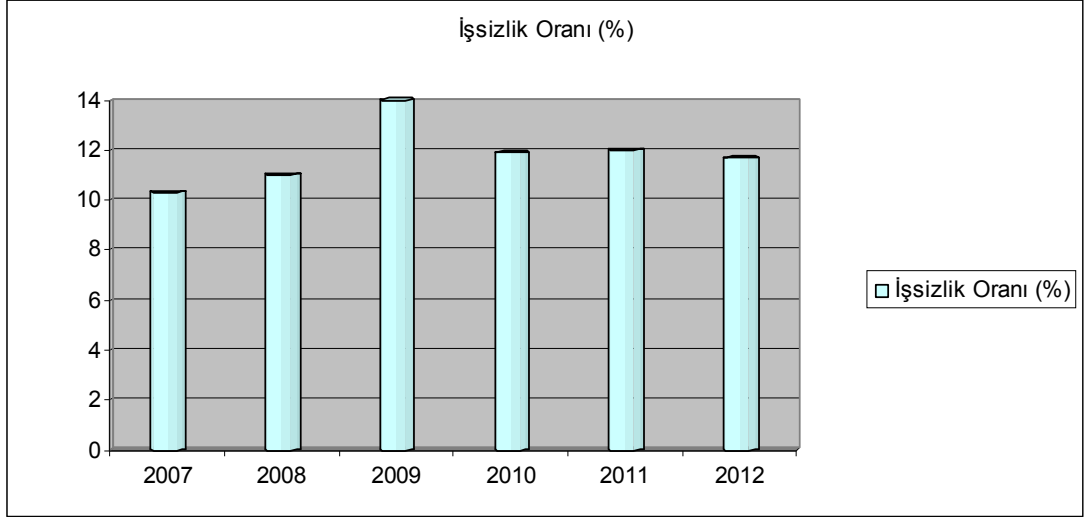
ayından itibaren ciddi oranda düşmeye başlamıştır. Büyüme performansında önemli bir yeri olan ihracattaki bu düşüş, üretim ve istihdamı olumsuz etkilemiştir.

Türkiye ekonomisinin krizden etkilendiği ikinci kanal ise, finansman kanalı olup, diğer gelişmekte olan ülkelere benzer şekilde Türkiye’de de Ekim 2008’den itibaren net sermaye çıkışı gözlenmiştir. Bunun sonucunda reel sektör, önceki yıllarda kolay ulaşabildiği dış finansman konusunda zorluklar yaşamıştır. Böylece 2008 yılında %191 olan bankacılık dışı özel sektörün orta ve uzun vadeli dış borç çevirme oranı 2009 yılının ilk yedi ayında %73’ e düşmüştür. Küresel kriz tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de belirsizlikleri artırmış ve bu artan belirsizlik, hem güven ortamını hem de ileriye dönük beklentileri olumsuz etkileyerek, yatırım ve tüketim kararlarının ertelenmesine ve ekonomik aktivitenin ciddi oranda yavaşlamasına neden olmuştur. Türkiye’nin üretim kapasitesindeki artış sınırlanmış ve mevcut kapasitenin kullanımı olumsuz yönde etkilenmiştir.

GSYH 2008 yılının son çeyreğinde %6,5 oranında azalmış ve 2008 yılı GSYH artışı %0,9 olarak gerçekleşmiştir. Dönemler itibariyle bakıldığında, 2009 yılının ilk çeyreğinde %14,3 olan ekonomideki daralmanın yılın ikinci çeyreğinde, %7’ye gerilediği görülmektedir (2010-2012, OVP). Ancak, 2008 yılının ikinci çeyreğinden itibaren daralmaya başlayan Türkiye ekonomisi, yurtdışı talep ve üretimi artırmaya yönelik alınan önlemler sonucunda, 2009 yılının ikinci çeyreğinden itibaren canlanma eğilimine girmiştir (2011-2013 OVP).

2010-2012 dönemleri arası hazırlanan OVP’ de krizin etkilerine şu şekilde devam edilmiştir: Ekonomideki bu daralma, pek çok ülkede olduğu gibi ülkemizde de, istihdamın azalmasına ve işsizliğin artmasına yol açmış ve 2009 yılının tamamında işsizlik oranının, %14,8 civarlarında gerçekleşmesi beklenmiştir.

Grafik 8. İşsizlik Oranı (%)

Kaynak: Maliye Bakanlığı, SGB, Temel Ekonomik Göstergeler, (bt)

Yukarıdaki grafik üzerinde yıllar bazında Türkiye'deki işsizlik oranları verilmiştir. Buna göre tüm dünyada da olduğu gibi işsizlik oranlarında aşırı yükselmeler meydana gelmiş, 2009 yılından sonra ise bu durum azalma göstermek ile beraber sürekliliğini de korumaktadır. Grafığe göre, 2010-2012 yıllarını kapsayan OVP' de 2009 yılı işsizlik oranı beklenenin altında gerçekleşmiştir.

Kriz cari işlemler dengesi, enflasyon ve toplam dış borç stoku üzerinde bazı olumlu gelişmelere de yol açmıştır. İthalat ihracattan daha yüksek bir oranda düşüş göstermiş, böylece, cari işlemler açığında ciddi bir azalma kaydedilmiştir. İthalattaki daralmanın bir kısmı enerji fiyatlarındaki düşüşlerden, bir kısmı da ekonomik aktivitedeki yavaşlamadan kaynaklanmıştır. Özellikle finansman imkânlarının azaldığı bir dönemde, cari işlemler açığının azalması, açığın finansmanı açısından sıkıntı yaşanmamasına yardımcı olmuştur. Dünyada talep daralmasına bağlı olarak emtia fiyatlarında yaşanan önemli düşüşlerin yanı sıra ülkemizde iç talepteki daralma, enflasyon oranının düşüş eğilimine girmesine katkı sağlamıştır. Enflasyonist baskıların azalması, Merkez Bankasına fiyat istikrarı temel hedefinden sapmadan ekonomik canlanmayı destekleyici yönde bir para politikası uygulama imkânı sunmuştur. Küresel krizin bankacılık sektörüne etkisi ise son derece sınırlı kalmıştır. Pek çok ülkeden farklı olarak Türkiye'de kamu kesimi tarafından bankacılık sektörüne müdahale ya da kaynak aktarma ihtiyacı ortaya çıkmamıştır.

Bunların haricinde yaşanan kriz, sabit sermaye yatırımlarını da olumsuz olarak etkilemiştir. Anbar Şenol ve (2010)' a göre, kriz dönemlerinde, genel olarak, işletmelerin yatırımları azalmaktadır.

Tablo 32. Cari Fiyatlarla Sabit Sermaye Yatırımları

	2007	2008	2009*
Kamu Sektörü	32,534	39,123	38,376
Özel Sektör	154,381	152,692	121,824
TOPLAM	186,915	191,815	160,200
*Gerçekleşme Tahmini			

Kaynak: Anbar, Şenol, 2010: 178

Yukarıdaki tabloda cari fiyatlara dayalı olarak gerçekleştirilen sabit sermaye yatırımlarının 2007, 2008 ve 2009 yıllarına ait değişimleri verilmiştir. Anbar ve Şenol (2010)'a göre, 2008 yılında, bir önceki yıla göre sadece %1,1 azalan sabit sermaye yatırımları, 2009 yılında 2008 yılına göre, %20 oranında azalarak 121,8 Milyar TL olarak gerçekleşmiştir.

Küresel krizin reel sektör üzerindeki bir diğer veri, kapanan ve kurulan firma istatistikleridir. Aşağıdaki tabloda 2008 ve 2009 yıllarında kurulan ve kapanan firma sayıları ile birlikte bunların yüzde olarak değişimlerine yer verilmiştir. Buna göre, 2009 yılında kurulan şirket ve kooperatif sayısı, 2008 yılına göre %9,2 azalarak, 44,472 olmuştur. 2009 yılında kapanan firma sayısında da artış gözlenmiş ve bu oran %8,5 artış göstermiştir. Krizin etkilerinin en fazla hissedildiği inşaat, imalat ve ticaret sektörlerinde, 2009 yılında kurulan şirket ve kooperatif sayısı, bir önceki yıla göre ortalama %12 azalırken, kapanan kooperatif ve şirket sayısı da ortalama %10 artmıştır (Anbar, Şenol, 2010: 178-179).

Tablo 33. Kurulan ve Kapanan Şirket ve Kooperatif Sayıları

Sektör	2008		2009		Değişim	
	Kurulan	Kapanan	Kurulan	Kapanan	Kurulan	Kapanan
Tarım, Avcılık ve Ormancılık	705	68	930	66	%31,9	-%2,9
Madencilik, Taşocakçılığı	874	46	735	61	-%15,9	%32,6
İmalat	9,309	2,348	8,346	2,718	-%10,3	15,8%
İnşaat	7,035	1,246	6,003	1,354	-%14,7	%8,7
Ticaret	14,494	3,216	13,012	3,433	-%10,2	%6,7
Ulaştırma, Depolama ve Haberleşme	3,826	634	3,597	575	-%6,0	-%9,3
Diğer	12,760	2,020	11,849	2,188	-%7	%8,3
TOPLAM	49,003	9,578	44,472	10,395	-%9,2	%8,5

Kaynak: Anbar, Şenol, 2010: 179

Kriz dönemlerinin en belirgin özelliklerinden birisi de piyasadaki likidite darlığının sonucu olarak alacakların vadesinde tahsil edilememesi veya tahsil edilmeme riskinin artmasıdır. Örneğin, bankacılık sektöründe, takipteki kredilerin toplam kredilere oranı, 2007 yılı sonunda %3,45 iken, 2009 yılı sonunda %5,18'e yükselmiştir. Benzer şekilde, karşılıksız çıkan çek ve protesto edilen senet sayılarında da bir artış söz konusudur. 2008 yılında karşılıksız çıkan çek sayısı, bir önceki yıla göre % 16 artarak, 1,5 milyon adet üstüne çıkmıştır. 2009 yılında ise, karşılıksız çek sayısı % 24 artmış ve 2 milyon adet sınırına yaklaşmıştır. Yine protesto edilen senet sayıları da her iki yılda da sırasıyla, %7 ve %1,6 artarak, 1,470,758 e 1,6 milyon adete ulaşmıştır (Anbar, Şenol, 2010: 180).

Tablo 34. Temel Ekonomik Büyüklükler

	2010	2011	2012	2013
BÜYÜME VE İSTİHDAM				
GSYH(Milyar TL, Cari Fiyatlarla)	1,099	1,215	1,343	1,485
GSYH(Milyar \$,Cari Fiyatlarla)	730	781	847	913
Kişi Başı Milli Gelir(GSYH,Dolar)	10,043	10,624	11,405	12,157
GSYH Büyümesi	6,8	4,5	5,0	5,5
Toplam tüketim	4,4	4,5	4,2	4,4
Kamu	7,6	5,6	2,1	4,1
Özel	4,1	4,4	4,4	4,5
Toplam Sabit Sermaye Yatırımı	22,0	5,5	8,7	9,6
Kamu	28,6	-8,9	0,7	1,0
Özel	20,0	10,0	10,8	11,6
Toplam Nihai Yurtiçi Talep	7,9	4,8	5,2	5,6
Toplam Yurtiçi Talep	9,1	5,4	5,4	5,7
Nüfus(Yıl Ortası, Milyon Kişi)	72,7	73,5	74,3	75,1
İşgücüne Katılma Oranı (%)	48,8	48,3	48,4	48,5
İstihdam Düzeyi (Milyon Kişi)	22,5	22,7	23,2	23,6
İstihdam Oranı(%)	42,8	42,6	42,8	43,0
İşsizlik Oranı(%)	12,2	12,0	11,7	11,4

Kaynak: 2011-2013 OVP, 2010

Yukarıda verilen Tablo 34 üzerinde, krizden toparlanma sürecindeki, büyüme ve istihdam gösterge ve hedefleri 2011-2013 OVP' ye göre şu şekilde sıralanmıştır:

- Küresel krizden çıkış sürecinde 2010 yılının ilk yarısında yurtiçi talep ve üretimde artış kaydedilmiş ve GSYH bu dönemde %11 oranında artmıştır. Baz etkisinin azalmasıyla da büyümenin 2010 yılının ikinci yarısında yavaşlaması ve yılın tamamında %6,8

oranında gerçekleşmesi beklenmiştir. 2011 yılında %4,5 olacağı tahmin edilen büyümenin, 2013 yılı sonunda %5,5 düzeyine ulaşması hedeflenmektedir. Bu hedefe ulaşılmasında Program dönemi sonuna kadar dünya ekonomisinin küresel kriz etkilerinden kurtulacağı öngörüsünün yanı sıra potansiyel hasılaya yakınsamanın sürmesi belirleyici olacaktır.

- Program döneminde yıllık ortalama reel artış hızının özel tüketim harcamalarında %4,4, özel sabit sermaye yatırım harcamalarında %10,8, kamu tüketim harcamalarında ise %3,9 olması öngörülmektedir. Kamu sabit sermaye yatırım harcamalarının ise dönem boyunca ortalama %2,5 oranında azalacağı tahmin edilmektedir.
- Program dönemi boyunca kamu ve özel kesim tasarruflarında artış öngörülmektedir. Ancak negatif olan özel kesim tasarruf yatırım farkının program döneminde artması beklenmektedir.
- Ekonomik büyümenin yanı sıra, işgücü piyasasını daha esnek hale getirecek politikaların da uygulanmasıyla, bu dönemler içinde, tarım dışında 1,5 milyon kişi ilave istihdam yaratılması beklenmektedir.
- Dönem sonunda istihdam oranının %43, işsizlik oranının da %11,4 olması beklenmektedir.

Bu hedef ve göstergelerin yanı sıra sırasıyla, ödemeler dengesi ve enflasyon üzerinde de şu hedefler bulunmaktadır:

- Sözü edilen dönemler içerisinde, dünya ticaretinde ve ticaret ortaklarımızın ekonomilerinde başlayan toparlanmanın devam etmesi ve bu gelişmenin de dış talebe olumlu yansımaları sonucunda ihracatın dönem boyunca yıllık ortalama olarak cari fiyatlarla %12,7 oranında artarak, 160 Milyar Dolara ulaşması beklenmektedir.
- Ekonomimizdeki büyümeye paralel olarak ithalatın da hızla yükseleceği ve yıllık ortalama %11,3 artışla 2013'de 245 Milyar Dolara ulaşacağı tahmin edilmektedir.

- Programda öngörülen politikaların uygulanmasıyla ihracatın ithalatı karşılama oranının tedrici bir şekilde artması e böylece dış ticaret açığının GSYH' ye oranının %9,3 seviyesinde kalması öngörülmektedir.
- Program döneminde hedeflenen ortalama %5 büyümeye rağmen, yurtiçi tasarrufları artırmaya yönelik politikaların da katkısıyla, cari işlemler açığının GSYH' ye oranının ortalama %5,2 civarında kalacağı öngörülmektedir.
- 2011-2013 döneminde topla talep koşullarının enflasyona düşüş yönünde yaptığı katkının devam edeceği öngörülmektedir. Politika faizlerinin 2011 yılında sınırlı bir artış gösterdikten sonra dönem boyunca tek haneli düzeylerde kalması, gıda enflasyonunun %7 seviyesinde seyretmesi ve petrol fiyatlarının 80-85 Dolar seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Bu çerçevede, TÜFE yıllık artış hızı, 2010 yılı için %7,5, 2011, 2012 ve 2013 yılları içinse %5,3, %5 ve %4,9 olarak tahmin edilmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Dünya 1929 yılından bu yana böylesine derin ve yıkıcı etkileri olan ve küresel niteliğe sahip bir kriz ile karşılaşmamıştır. 1929 yılında yaşanan buhrandan özellikle etki alanı itibariyle ayrılan bu kriz sadece ortaya çıktığı ülkeyi etkilemeyip, tüm dünya ülkelerini de etkisi altına almıştır. Hiç kuşkusuz ki bu durumun ortaya çıkmasında küreselleşmenin çok büyük bir payı vardır.

2008 küresel finansal krizi, 2007 Temmuz ayında ABD’de düşük gelir gruplarına yönelik olarak verilen Mortgage kredilerinin ödenmemesi ile kendini göstermeye başlamış ve 2008 yılında ise Lehman Brothers gibi önemli yatırım bankasının batması ile daha da olumsuz bir hava kazanmıştır. Düşük gelir gruplarına, düşük oranlı faizlerle kullandırılan Mortgage kredileri ile bireyler emlak sahibi olabilmekte idiler. Ancak bireylerin bu konut edinme eğilimleri zaman içinde kendini kar hırsına bırakıp, elde ettikleri tasarruflarla aldıkları kredileri bu şekilde karşılama yolunu seçmeleri neticesinde ekonomide aşırı bir tüketim söz konusu olmuştur.

İşte bu noktada FED’ in uyguladığı yanlış politikalar kendini göstermeye başlamıştır. Zira küresel kriz öncesi ABD’nin bünyesindeki çeşitli sorunlar kaynaklı daralmayı canlandırmak için düşük faiz uygulamasına giden FED, bu sefer düşürdüğü bu faizleri yükselterek kullandırılan kredilerin geri ödenememesi sorununa sebep olmuştur.

İçerisinde büyük risk unsuru taşıyan bu kredilerin Avrupa bankalarına aktarılması da bu krizin dünyanın daha önce görmediği bir küresel etkiyi yaşamasına sebep olmuştur. Dolayısıyla da gelişmiş ülkelerde başlayan bu domino etkisi gelişmekte olan ülkelere kadar ulaşmış ve maalesef ki ülkemizi de teğet geçmemiştir.

Yaşanan krizin hemen ardından birçok tedbir öngörülmüş ancak bu konuda da sadece bir politika üzerinden gitme konusunda hataya düşülmüştür. Zira krizden çıkış için sadece para politikası yetmemiş, yaşanan durgunluğu canlandırmak için maliye politikası esas önlem olarak görülmüş, birçok serbest piyasa ekonomisi bile bu politikaya muhtaç kalmıştır. Zamanla krizin etkileri süre bakımından uzamaya başlamış ve bu sefer de ülkeler, koordineli birtakım önlemler alma yoluna gitmişlerdir. Önce 15 Kasım 2008’de Washington’da sonra ise 2-3 Nisan 2009’da Londra’da G-20 Zirvesi toplanmıştır.

Tıpkı diğer gelişmekte olan ülkelerde de olduğu gibi yaşanan bu kriz, ekonomimizi reel sektör üzerinden etkilemiştir. 2008 küresel krizi her ne kadar finans kaynaklı olsa da, Türkiye 2000’li yıllarda yaşadığı kriz gibi bu sefer bankacılık sektörü açısından etkilenmemiştir. Bunda 2000’li dönemlerde yaşanan bankacılık krizleri sonrası bu alanda alınan tedbirlerin etkinliği öne çıkmaktadır. Yaşanan finansal kriz sonrası her ne kadar ülkemiz bankacılık sektörü bu süreçten etkilenmese ve bu alanda birtakım düzenlemelere ihtiyaç duyulmasa da bu, bankacılık alanında denetim ve düzenleme yapılmayacağı anlamına gelememelidir. Hatta bu konuda uluslararası alanda hareket edilmelidir.

Bankacılık sektörü olmak üzere diğer alanlarda da köklü reform ve politikaların hayata geçirilerek uygulanması sonucu Türkiye ekonomisi 2000’li yıllarda yaşanan krizler sonrası büyük bir atılım kaydetmiştir. Bu açıdan sağlanan mali istikrarın günümüze kadar kararlılıkla sürdürülmesi, bu krizden öncekilere nazaran ekonominin çok daha az etkilenmesini sağlamıştır.

Ancak, sürdürülen bu istikrara güvenip “bize bir şey olmaz” mantığı ile hareket edildiğinde bu düşüncenin ne kadar da yanlış olacağı ortaya çıkacaktır ki küresel finansal krizden ülkemizin bazı kanallar yoluyla etkilenmesi ve ekonomimizin daralması da bu fikrimizi desteklemektedir.

Türk kamu mali yapısı kamu gelirleri, kamu giderleri, bütçe ve borçlanmadan oluşmaktadır. Sözü edilenler aynı zamanda birer maliye politikası aracıdır. Küresel krizi bu başlıklar halinde analiz ettiğimizde görülmektedir ki, kamu mali yapısı da krizden bir takım yaralar almış ve hatta bütçe dengesi krizin olduğu ilk dönemlerde ciddi açıklar vermiş, dolayısıyla kamu gelir ve giderlerinde de birtakım sıkıntılar gözlenmiştir. AB’nin tanımladığı borç stoku/GSYİH’ de, kriz döneminde olursa da, Maastricht Kriterleri hedefi diğer AB üyesi ülkelerin sahip oldukları oranlar altında sağlanmıştır. Ancak yine de borçlar ülke ekonomimiz için yük niteliğindedir.

Türkiye de diğer ülkelerin aldıkları önlemler gibi birtakım çözüm yollarına başvurmuştur. Yatırımlarda sağlanan teşvikler, vergi indirimleri ve dolayısıyla tüketim harcamalarının özendirilmesi, emeklilere, işsizlere yönelik düzenlemeler bunlardan bazılarıdır. Vergilerin yatırımlardan elde edilen karları azaltan bir yönü de bulunmaktadır. Bu anlamda vergilerin, ekonomik büyüme üzerinde de etkileri

olumsuz olabilecektir. Yine vergisel önlemler alınırken, kriz dönemlerinde vergi indirimlerinde bulunulması mükelleflerin ilerideki vergi ödeme anlayışlarında olumsuzluk meydana getirebilecektir. Bu nedenle bu indirim ve politikaların dengeli gerçekleştirilmesi gerekerek, mükelleflerin vergi uyumları bozulmamalıdır. Aynı şekilde ekonomide yaşanan daralma sonrası tüketimin özendirilerek ekonomideki canlılığın sağlanmasında da bir üst sınır olmalıdır. Aksi halde ekonomide enflasyonist bir baskı oluşabilecektir.

Ülkemiz, günümüze kadar farklı tür ve etkileri olan çeşitli krizlere maruz kalmış ve 2000’li yıllardan sonra sağlanan mali ve ekonomik istikrarı sağlama alanında büyük gayretler içerisinde olmuştur. Kazanılan bu istikrarı sağlama anlamında etkinliği bozmayacak, harcama, gelir ve borçlanma politikaları yanında bu politikalarla uyumlu bir para politikası yürütülmesi de ekonominin sürdürülebilirliğine yardımcı olacaktır.

KAYNAKÇA

- ABGS, (Haziran 2010) Küresel Krizin AB ve Aday Ülke Ekonomilerine Etkileri ve Gelecek Döneme İlişkin Beklentiler. 07.05.2011, <http://www.abgs.gov.tr/files/EMPB/K%C3%BCresel%20Krizin%20AB%20ve%20Aday%20%C3%9Clke%20Ekonomilerine%20Etkileri%20ve%20Gelecek%20D%C3%B6neme%20%C4%B0li%C5%9Fkin%20Beklentiler.pdf>
- Akdoğan, A. (2006). *Kamu Maliyesi* (11.Baskı). Ankara: Gazi Kitapevi.
- Akın, F. ve Ece, N. (2009). Küresel Finansal Kriz ve Bankacılık Sektörü İstihdamı Üzerindeki Etkileri. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, (CXXVII,S II)*, 153-168
- Aktan, C. ve Şen H. (2001) Ekonomik Kriz: Nedenler ve Çözüm Önerileri. *Yeni Türkiye, Ekonomik Kriz Özel Sayısı II, Kasım-Aralık 2001, Sayı 42, Yıl: 7.* 1225-1231
- Alantar, D. (2008) Küresel Finansal Kriz: Nedenleri ve Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme, *Finans Kulüp, Maliye Finans Yazıları, Yıl: 22, Sayı: 81, Ekim 2008.* 1-10
- Anbar, A. ve Şenol, G. (2010) 2007-2008 Küresel Ekonomik Krizin Türkiye’de Reel Sektör Üzerindeki Etkilerinin Değerlendirilmesi, *Vergi Dünyası Dergisi, Mart 2010, Sayı: 343, 172-182*
- AY, H.M. ve Şahbaz, N. (2010) Küresel Krizin Türkiye’de Vergi Gelirlerine Yansımaları, *Turgut Özal Uluslar arası Ekonomi ve Siyaset Kongresi-I, Küresel Krizler ve Ekonomik Yönetişim, 15-16 Nisan 2010, Malatya, 1285-1307*
- Aydın, A. (2005) Faiz Dışı Fazlaya Genel Bir Bakış. 01.06.2011, http://www.alomaliye.com/aykut_aydin_faiz_disi.htm
- Batirel, Ö.F. (2008) Global Ekonomik Kriz ve Türk Kamu Maliyesi, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Bahar 2008, Yıl 7, Sayı: 13, 1-9*
- Benk, S ve Çetin, T. (2010) Küresel Ekonomik Krizin Vergi Uyumu Üzerindeki Etkileri, *Vergi Dünyası Dergisi, Sayı:345, Mayıs 2010, 103-116*

- Bocutoğlu, E. ve Ekinci, A. (2009) Genel Teori, *Küresel Krizler ve Yeniden Maliye Politikası, Maliye Dergisi, Sayı: 156, Ocak-Haziran 2009*, 66-82
- Bocutoğlu, E. ve Ekinci, A. (2010) Küresel Krize Farklı Bir Teorik Çerçeve: Avusturyacı Konjonktür Teorisi, *Bankacılar Dergisi, Haziran 2010, Sayı: 73*, 20-43
- Bulut, M. ve Çalışkan, M.S. (2009) Küresel Krize Yönelik İlk Vergi Politikaları ve Beklenen Bütçe Etkileri, *Vergi Raporu, Sayı: 118, Temmuz 2009*, 32-40
- BÜMKO, İstatistikler, Temel Ekonomik Büyüklükler(2000-2011). 14.06.2011, <http://www.bumko.gov.tr/TR/Genel/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFFAAF6AA849816B2EFB856E08843ECBADB>
- Civriz, M. (bt) Küresel Krizin Türkiye Ekonomisine Etkilerini Orta Vadeli Plandan Okumak, 25.06.2011, <http://www.mcivriz.com/kriziovmpdenokumak.pdf>
- Civriz, M. (2010) Global Kriz Sonrası Dünyada ve Türkiye’de Krizle Mücadele Kapsamında Alınan Önlemler, *Vergi Sorunları Dergisi, Sayı:256, Ocak 2010*, 170-186
- Coşkun, K.T. (2004) *Ekonomik Krizler*, Vergi Denetmenleri Derneği Eğitim Yayınları Serisi:11, Ankara, 1-88
- Coşkun, Y.S. ve Balatan, Z. (2009) Küresel Mali Krizin Bankacılık Sektörüne Etkileri ve Türk Bankacılık Sektörünün Veri Zarflama Analizi ile Bilançoya Dayalı Etkinlik Analizi, 12.04.2010, http://www.tcmb.gov.tr/yeni/iletisimgm/sevil_coskun-zeynep_balatan.pdf
- Çakır, T., Moğol, T., Ataç, E. (2009) *Kamu Maliyesi* (4.Baskı), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları
- Çataloluk, C. (2009) Kamu Borçlanması, Gerçekleşme Biçimi ve Makroekonomik Etkileri(Teorik Bir Yaklaşım, Türkiye Örneği), *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 12, Sayı: 21, Haziran 2009*, 240-258
- Çelik, T. (2010) Yeniden Yapılandırma Sonrasında Türk Bankacılık Sektörüne Etkinlik: Yerli-Yabancı Banka Karşılaştırması “2002-2008”, *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar, 2010, Cilt: 47, Sayı: 546*, 55-64

- Çinko, L. (bt), Finansal Kriz Teorileri Üzerine Bir Değerlendirme.
- Delice, G. (2003) Finansal Krizler: Teorik ve Tarihsel Bir Perspektif, *Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, Sayı: 20, Ocak-Haziran 2003, 57-81
- DPT, (2000) Küreselleşme Özel İhtisas Raporu, 2000, Ankara.
- DPT, (2005) Gösterge ve İstatistikler, Temel Ekonomik Göstergeler, Kamu Finansmanı, IV. Tablo. 02.08.2011, <http://www.dpt.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FCC6AECA659BD6F05648192E81EB0C9848AAD19E7579B3250E>
- DPT, (bt), Gösterge ve İstatistikler, Kamu Kesimi İstatistikleri, Alt Kurumsal Birimler Bazında Genel Devlet İstatistikleri, Sosyal Güvenlik Sistemi. 13.08.2011, <http://www.dpt.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FCD54773D49FA86B2E3F52E96F34856BF419E01E77872052F0>
- DPT, (bt), Gösterge ve İstatistikler, Kamu Kesimi Genel Dengesi, Mahalli İdareler Genel Dengesi. 07.08.2011, <http://www.dpt.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FC24167FD221FC949EC4509EC3C88ACF04A5D626369EB5C535>
- Eğilmez, M. (2009) Küresel Finansal Krizi “Piyasa Sisteminin Eleştirisi” (5.Basım), İstanbul: Remzi Kitapevi, Mart 2009,1-181
- Erdoğan, B. (2006). Gelişmekte Olan Ülkelerde Finansal Krizler ve Finansal Kriz Modelleri. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi) Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş
- Eren, A. ve Süslü, B. (2001) Finansal Kriz Teorileri Işığında Türkiye’de Yaşanan Krizlerin Genel Bir Değerlendirmesi, *Yeni Türkiye Dergisi*, *Ekonomik Kriz Özel Sayısı I*, Eylül-Ekim 2001, Sayı 41, Yıl: 7.662-674

- Erkekoğlu, H. ve Bilgili, E. (2005) Parasal Krizlerin Tahmin Edilmesi: Teori ve Uygulama, *Erciyes Üniversite İ.İ.B.F. Dergisi*, Sayı: 24, Ocak-Haziran 2005, 15-36
- Fırat, E. (2010) Türkiye’de Yaşanan Kasım 2000 ve Şubat Krizlerinin Bankacılık Sektörü Üzerindeki Etkisinin Değerlendirilmesi, *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, 2010, Cilt:47, Sayı:547, 97-115
- Gedikli, A. (2009). Finansal Kriz Riskini Azaltabilecek Küresel Mali Araçlara Yönelik Ortak Karar Alma Problemleri ve Olası Çözümler.(Yayınlanmış Doktora Tezi) Marmara Üniversitesi, İstanbul
- Girdap, Ö. (2007). Sermaye Hareketlerinin Serbestleşmesi, Finansal Krizler ve Türkiye.(Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi) Marmara Üniversitesi, İstanbul
- Güçlü, S. ve Ak, M.Z. (2001) Türkiye’nin Küreselleşme Süreci ve Ekonomik Krizler, *Yeni Türkiye, Ekonomik Kriz Özel Sayısı II, Kasım-Aralık 2001*, Sayı 42, Yıl: 7.
- Güloğlu, B. ve Altunoğlu, A.E. (2002) Finansal Serbestleşme Politikaları ve Finansal Krizler: Latin Amerika, Meksika, Asya ve Türkiye Krizleri, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No:27, Ekim 2002, 1-29
- Günel, M. (2002) Krizler, IMF’nin Rolü ve Türkiye, *Yeni Türkiye, Ekonomik Kriz Özel Sayısı II, Kasım-Aralık 2001*, Sayı 42, Yıl: 7.1029-1038
- Günay, A. ve Özen, (2002) A. Avrupa Birliği’nde Mali Disiplinin Sağlanmasına Yönelik Maastricht Kriterlerinin Anayasal İktisat Perspektifinden Değerlendirilmesi, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2002Cilt: 4, Sayı: 2, 66-82
- Güngör, K. (2010) Global Mali Krizin Temel Makro Ekonomik Değişkenler ve Vergi Gelirleri Üzerindeki Etkileri. 09.03.2011, <http://www.maliye.sakarya.edu.tr/duyuru/Prof.Dr.Aytac.Ekere.Armagan.pdf>
- Hazine Müşerşarlığı, Kamu Net Borç Stoku. (bt), 15.05.2011, <http://www.treasury.gov.tr/irj/go/km/docs/documents/Hazine%20Web/%C4%B0statistikler/Kamu%20Finansman%C4%B1%20%C4%B0statistikleri/Kamu%20Net%20Bor%C3%A7%20Stoku/Kamu%20Net%20Bor%C3%A7%2>

[0Stokunun%20Hesaplanmas%C4%B1na%20%20%C4%B0li%C5%9Fkin%20A%C3%A7%C4%B1klamalar.pdf](http://www.hazine.gov.tr/irj/go/km/docs/documents/Hazine%20Web/%C4%B0statistikler/Kamu%20Finansman%C4%B1%20%20%C4%B0statistikleri/AB%20tan%C4%B1ml%C4%B1%20Nominal%20Bor%C3%A7%20Stoku/AB%20tan%C4%B1ml%C4%B1%20Nominal%20Bor%C3%A7%20Stokunun%20Hesaplanmas%C4%B1na%20%20%C4%B0li%C5%9Fkin%20A%C3%A7%C4%B1klamalar.pdf)

Hazine Müsteşarlığı, AB Tanımlı Genel Yönetim Nominal Borç Stoku. (bt) 15.06.2011,

<http://www.hazine.gov.tr/irj/go/km/docs/documents/Hazine%20Web/%C4%B0statistikler/Kamu%20Finansman%C4%B1%20%20%C4%B0statistikleri/AB%20tan%C4%B1ml%C4%B1%20Nominal%20Bor%C3%A7%20Stoku/AB%20tan%C4%B1ml%C4%B1%20Nominal%20Bor%C3%A7%20Stokunun%20Hesaplanmas%C4%B1na%20%20%C4%B0li%C5%9Fkin%20A%C3%A7%C4%B1klamalar.pdf>

Hazine Müsteşarlığı, (2011) Borç Göstergeleri. 09.08.2011, http://www.hazine.gov.tr/irj/go/km/docs/documents/Hazine%20Web/%C4%B0statistikler/Borc_Gostergeleri_Sunumu/borc_gostergeleri.pdf. 04.08.2011.

Hazine Müsteşarlığı, (bt), İstatistikler, Kamu Borç Yönetimi, Tablo 2.1, Tablo 2.3. 12.08.2011,

<http://www.hazine.gov.tr/irj/go/km/docs/documents/Treasury%20Web/Statistics/Annual/II-%20Kamu%20Borc%20Yonetimi/kamu%20borc%20yonetimi.xls>

İnan, E.A. (2003) Kamu Borç Stokunun Sürdürülebilirliği, *Bankacılar Dergisi*, 2003, ,Yıl 14, Sayı: 46, 15-38

Kabataş, Y. (2007) İpotekli Konut Finansman (Mortgage) Sitemindeki Riskler ve Mortgage Sigortası, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, Yıl 2007, CXXII, S-I, 189-199

Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu- 5018

Karabıyık, L. ve Anbar, A. (2010) Küresel Ekonomik Krizin Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerindeki Etkisi, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Nisan 2010, Sayı:46, 44-57

Karaçor, Z. (2006) Öğrenen Ekonomi Türkiye: Kasım 2000-Şubat 2001 Krizinin Öğrettikleri 18.04.2010,

http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/articles/2006/16/ZKARACOR.PDF

Karlık, R., Tonus, Ö., Çatalbaş, N. (1999) Güneydoğu Aya ve Rusya Krizi Karşısında Türkiye “Prof.Dr.Orhan Oğuz Hatırasına Armağan” *İstanbul 1999: Marmara Üniversitesi Yayınları, Yay. No: 640*

Kibritçioğlu, A. (2001) Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler “1961-2001” *Yeni Türkiye Dergisi, Ekonomik Kriz Özel Sayısı I, Eylül-Ekim 2001, Sayı 41, Yıl: 7. 174-183*

Koç, S. (2009) 2008 Global Kredi Krizi ve Krize Karşı Alınan Tedbirler: İngiltere Deneyimi, *Vergi Dünyası Dergisi, Mart 2009, Sayı: 331, 122-129*

Koçak, A. (2009) Küresel Dönemde Türkiye’nin Borç Yapısındaki Dönüşüm, *Maliye Dergisi, Temmuz-Aralık 2009, Sayı: 157, 65-84*

Koyuncu, E. (2010) Küresel Finansal Krizi: Nedenleri, Seyri ve Krizde Yaşanan Son Gelişmeler, *Vergi Sorunları Dergisi, Temmuz-2010, Sayı: 262, 73-80*

Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü, (bt), İstatistiki Bilgiler, Genel, M.İdarelerin Türlerine Göre Harcamalar. 04.08.2011, http://www.migm.gov.tr/Istatistik/Mahalli_Idarelerin_Turlerine_Gore_Harcamalar.pdf

Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü, (bt), İstatistiki Bilgiler, Genel, M.İdarelerin Türlerine Göre Gelirleri. 04.08.2011, http://www.migm.gov.tr/Istatistik/Mahalli_Idarelerin_Turlerine_Gore_Gelirleri.pdf

Maliye Bakanlığı, Strateji Geliştirme Başkanlığı, Temel Ekonomik Göstergeler,(bt)

Maliye Bakanlığı, Strateji Geliştirme Başkanlığı, Dünya Ekonomik Büyüme Rakamları,(bt)

Maliye Bakanlığı (2011) Küresel Ekonomik Gelişmeler. 07.09.2011, <http://www.sgb.gov.tr/ESAD/Sayfalar/KureselEkonomikGelistmeler.aspx?RotFolder=%2FESAD%2FGncel%20Ekonomi%20Yeni%2FK%C3%BCresel%20Ekonomik%20Geli%C5%9Fmeler&FolderCTID=0x012000ED8E87F6A>

[231304FBFBA3C52608CF0DE&View={02270BE0-2472-4120-85DE-CEE6183DA2A2}](https://www.scribd.com/doc/59039118/Surdurulebilir-Buyume-%C4%B0cin-Stratejik-Donu%C5%9Fum-MUS%C4%B0AD-2011)

- Metinsoy, Y. (2010) Küresel Finansal Kriz ve Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Olası Etkileri (Yayınlanmış Y.L Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar
- MÜSİAD, (2011) Sürdürülebilir Büyüme İçin Stratejik Dönüşüm. 15.09.2011, <http://www.scribd.com/doc/59039118/Surdurulebilir-Buyume-%C4%B0cin-Stratejik-Donu%C5%9Fum-MUS%C4%B0AD-2011>
- Orta Vadeli Plan, (2010-2012), 16 Eylül 2009 Çarşamba Resmi Gazete: 27351 (Mükerrer)
- Orta Vadeli Plan, (2011-2013), 10 Ekim 2010 Pazar Resmi Gazete Sayı: 27725
- Önder, İ. (2001) Ekonomik Kriz, *Yeni Türkiye Dergisi, Ekonomik Kriz Özel Sayısı I, Eylül-Ekim 2001, Sayı 41*, 45-56
- Özerol, H. (2009) *Kriz Geliyorum Der "Dünden Bugüne Türkiye'de ve Dünyada Finansal Krizler"*, Nisan 2009, Elma Yayınevi
- Özgüven, A. (2001) İktisadi Krizler, *Yeni Türkiye Dergisi, Ekonomik Kriz Özel Sayısı I, Eylül-Ekim 2001, Sayı 41*, 56-64
- Öztürk, S. ve Gövdere, B. (2010) Küresel Finansal Kriz ve Türkiye Ekonomisine Etkileri, *Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 2010, C.15, S.1*, 377-397
- Özpehriz, N. (2009) Ekonomik Krize Karşı Dünyada ve Türkiye'de Alınan Vergisel Önlemler, *Vergi Dünyası Dergisi, Mart 2009, Sayı: 331*, 143-148
- Parasız, İ. (2009) *Küresel Kriz "Finansal Krizinin Güven Krizine Dönüşmesi"*, Nisan 2009, Bursa: Ezgi Kitapevi, 1-190
- Pıçak, M., Yılmaz, S., Giray, Y. (2009) Küresel Ekonomik Sistemde Finansal Krizleri Önleme ve Yönetme Sorunları, *Mevzuat Dergisi, Mayıs 2009, Yıl 11, Sayı:137*
- Sağbaş, İ. (2007) *Vergi Teorisi*, Ankara: Ezgi Matbaası

- Sağbaşı, İ. (2009) Ekonomik Krizin Bütçeye Yansımaları. 10.03.2010, http://www.musiad.org.tr/img/yayinlarraporlar/cerceve_dergisi_50_11.pdf
- Sağbaşı, İ. (2011) Kamu Bütçe Dengesi: 2004-2010 Döneminin Ekonomik Analizi. 24.04.2011, <http://www.sde.org.tr/userfiles/file/Kamu%20Butce%20Dengesi%20Analiz%2011-03-2011.pdf>
- Susam, N. ve Bakkal, U. (2008) Kriz Süreci Makro Değişkenleri ve 2009 Bütçe Büyüklüklerini Nasıl Etkileyecek, *Maliye Dergisi, Temmuz-Aralık 2008, Sayı: 155, 72-88*
- Şen, S. (2009) Ekonomik Kriz, Mali Kar Üzerindeki Etkisi, Kriz Nedeniyle Oluşan Kur Değişimleri ile Atıl Kapasite Maliyetlerinin Muhasebeleştirilmesi ve Vergi Kanunları Çerçevesinde Değerlendirilmesi, *Vergi Dünyası Dergisi, Mayıs 2009, Sayı:333, 149-151*
- Şen, H., Sağbaşı, İ., Keskin, A. (2007) *Bütçe Açıkları ve Açık Finansman Politikası Teori ve Uygulaması*, Ankara: Orion Kitapevi
- Tay, A. (2007) *Erken Uyarı Sistemleri İle Finansal Krizlerin Analizi: Türkiye ve Geçiş Ekonomileri Örneği*, İktisadi Araştırma Vakfı, İstanbul-2007
- TCMB (2007) Enflasyon Raporu. 2007-IV, Ankara, S.53-57
- TCMB(2009) Enflasyon Raporu. 2009-IV, Ankara, S.87-97
- TCMB (2010) Enflasyon Raporu.2010-IV, Ankara, S.85-95
- TCMB (2011) Enflasyon Raporu.2011-III, Ankara, S.99-109
- TEPAV (2011) Mali Kural Uygulansaydı Bu Yıl Daha Gevşek Bir Maliye Politikası Olacaktı, 07.08.2011, <http://www.tepav.org.tr/tr/haberler/s/2266>
- Topallı, N. (2006). Finansal Krizler ve IMF'nin Kriz Politikaları(Yayınlanmış Y.L. Tezi) Erciyes Üniversitesi, Kayseri
- Toprak, M. (2001) Yükselen Piyasalarda Finansal Kriz, *Yeni Türkiye, Ekonomik Kriz Özel Sayısı II, Kasım-Aralık 2001, Sayı 42, Yıl: 7, 854-890*

- Turan, Z. (2009) ABD’de Mortgage Piyasasının İşleyişi ve Eksiklikleri, *Vergi Dünyası Dergisi, Şubat 2009, Sayı: 330, 160-167*
- Uluğ, Ö. (2008) 2008 Küresel Krizin Bankaların Kredi Politikalarına Etkileri ve Mali Analize Yansımaları(Yayınlanmış Y.L.Tezi) Anadolu Üniversitesi, Eskişehir
- Üzümcü, A., Dikkaya, M., Özyakışır, D. (2010) Küresel Kriz, „Küresel Yoksulluk ve İşsizlik sorunu: Sistem İçi Restorasyon Yeterli mi, *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar, 2010, Cilt 47, Sayı: 545, 7-18*
- Vardareri, A.D. ve Dursun, G. (2009) Finansal Kriz, Yansımaları ve Değişimin Zorunluluğu, *EconAnadolu 2009: Anadolu International Conference in Economics, June 17-19, 2009, Eskişehir:Turkey. 08.01.2010, http://econ.anadolu.edu.tr/fullpapers/Vardareri_Dursun_econanadolu2009.pdf*
- Yay, G.G. (2001) 1990’lı Yıllardaki Finansal Krizler Ve Türkiye Krizi, *Yeni Türkiye, Ekonomik Kriz Özel Sayısı II, Kasım-Aralık 2001, Sayı 42, Yıl: 7, 1234-1249*
- Yeldan, E. (2008) Avrupa’da Bir Hayalet Dolaşıyor. 14.04.2009, http://www.bilkent.edu.tr/~yeldane/Yeldan185_22Ekm08.pdf